

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ BİLİM DALI

**BAŞÖRTÜLÜ VE BAŞÖRTÜSÜZ ÖĞRENCİLERDE DIŞ
GRUP TARAFGİRLİĞİ FENOMENİ: AÇIK VE ÖRTÜK
TUTUMLARIN GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER KURAMLARI
ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yasemin CAMCI

Danışman:

Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL

BURSA – 2015

ONAY SAYFASI

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Yasemin CAMCI
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Psikoloji
Bilim Dalı : Psikoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı :X+143
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışman(lar)ı Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL

BAŞÖRTÜLÜ VE BAŞÖRTÜSÜZ ÖĞRENCİLERDE DIŞ GRUP TARAFGİRLİĞİ FENOMENİ: AÇIK VE ÖRTÜK TUTUMLARIN GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER KURAMLARI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Toplumsal yapı içerisinde düşük statülü grupların üyelerinin yüksek statülü gruplara yönelik dış grup tarafgirliği sergilemesi gruplar arası ilişkilerde görülmesi beklenen bir olgudur. Bu çalışma, yakın geçmişte statüsü görece olarak değişen bir sosyal grubun dış grup tarafgirliğini belirleme amacını taşımaktadır. Çalışma kapsamında açık ve örtük ölçüm yöntemleri bir arada kullanılarak dış grup tarafgirliği olgusunun otomatik ve kontrollü süreçler açısından incelenmesi sağlanmıştır. Çalışma gruplar arası ilişkileri açıklamada kullanılan sosyal kimlik, sosyal baskınlık ve sistemi meşrulaştırma kuramlarının temel kavramlarını ve önermelerini kullanarak oluşturulan bir kuramsal çerçevede gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Uludağ Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde okuyan başörtülü ve başörtüsüz kız öğrenciler oluşturmaktadır. Başörtülü ve başörtüsüz katılımcıların var olan sisteme, kendi iç ve dış gruplarına yönelik yaklaşımları grupla özdeşleşme, sosyal baskınlık yönelimi, toplumsal cinsiyete dayalı sistemi meşrulaştırma, kimlik alt tipleri ve örtük tutum değişkenleri ile incelenmiştir. Katılımcıların açık tutumları çeşitli ölçeklerin kağıt-kalem görevi olarak sunulmasıyla, örtük tutumları ise bir bilgisayar programı vasıtasıyla yanıtladıkları örtük çağrışım testi ile ölçülmüştür. Analiz sonuçları beklenenin aksine başörtülü grubun dış grup tarafgirliği göstermediğine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra başörtülü öğrencilerin grupla özdeşleşme, kolektif kimlik, sosyal baskınlık eğilimi ve toplumsal cinsiyete dayalı sistemi meşrulaştırma eğilimlerinin başörtüsüz öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Başörtülü öğrencilerin örtük ölçümlerde de daha güçlü bir iç grup tarafgirliği sergilediği araştırmanın bulguları arasındadır. Ayrıca başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin çeşitli sosyal gruplar için oluşturdukları tanımlayıcı özellikler incelenmiştir. Grupların iç ve dış grup tanımlamalarının benzeştiği ancak ideal kadın tanımlamalarında başörtülülerin daha geleneksel atıflarda, başörtüsüzlerin ise daha modern tanımlamaları kullandığı saptanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular literatürde bulunan diğer çalışmalarla karşılaştırılmış ve teorik yaklaşımlar çerçevesinde açıklanmıştır. Son olarak çalışmanın sınırlılıkları belirtilmiş ve gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

Sosyal kimlik, sosyal baskınlık, sistemi meşrulaştırma, örtük çağrışım, başörtüsü, stereotip.

ABSTRACT

Name and Surname : Yasemin CAMCI
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institute
Field : Psychology
Branch : Psychology
Degree Awarded : Master

Page Number : X+143
Degree Date :
Supervisor (s) : Prof. M. Ersin KUŞDİL

THE OUTGROUP FAVORITISM PHENOMENON IN VEILED AND UNVEILED UNIVERSITY STUDENTS: AN ANALYSIS OF EXPLICIT AND IMPLICIT ATTITUDES VIA INTERGROUP RELATIONS PHENOMENON

Out-group favoritism of groups with low status for groups with high status in societal hierarchy is a well-known phenomenon in intergroup relations. This study aims to detect the out-group favoritism phenomenon of a social group attained a relatively changed status recently. By employing explicit and implicit measurement techniques in the scope of the study it has been ensured to examine out-group favoritism phenomenon by means of automatic and controlled processes. This study is conducted in a broad theoretical framework by handling the main concepts and propositions of social identity, social dominance and system justification theories. Veiled and unveiled students studying in different departments of Uludag University consists the sample of this study. Veiled and unveiled students' approaches to status quo, their in-groups and out-groups are examined through group identification, social dominance orientation, system justification tendency, identity sub-types and implicit attitude variables. Explicit attitudes of participants are obtained by presenting scales as paper-pencil tasks and implicit attitudes are measured by implicit association tests on a computer task. Contrary to expectations analyses refer to an absence of out-group favoritism for veiled students. Analyses also display high levels of group identification, collective identity, social dominance orientation and gender related system justification tendency for veiled students. Also high levels of implicit in-group favoritism are presented in the results. Moreover descriptive characteristics assigned for different social groups by veiled and unveiled participants are analyzed. It has been determined the descriptions for in and out-group displays similar characteristics whereas groups differ in defining ideal women category in a way that providing more traditional attributions by veiled and more modern attributions by unveiled. Results of this study has been compared with the results of other researches in the literature and explained within the theoretical framework. Finally, limitations of the study and implications for future studies are remarked.

Keywords:

Social identity, social dominance, system justification, implicit association, veiling, stereotype.

ÖNSÖZ

Yoğun bir çalışma sürecinin ardından son şekli verilen bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında emeği olan birçok kişi bulunmaktadır. İlk olarak bu zorlu sürecin ilk gününden son gününe kadar engin bilgisi ve tecrübesiyle çalışmama yön veren danışmanım Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu zorlu süreçte kendisinin yetersizliklerimin üstesinden gelebilmem için sunduğu bilimsel dayanak ve sıkıntılı anlarımdaki psikolojik destek olmasa bu çalışmanın başarıyla sonlandırılması mümkün olmazdı. Tüm bunların ötesinde mesleki hayatımın ilk yıllarında, bilimsel yöntemle her konunun çalışılabileceği fikrinin zihnimde yer almasını sağlaması şahsım adına bu süreçte elde ettiğim ve ilerleyen yıllardaki çalışmalarına da yön verecek en büyük kazanımdır.

Çalışmamın en zor dönemlerinde karşılaştığım zorlukların üstesinden gelebilmeme yardımcı olan sevgili çalışma arkadaşlarım Araş. Gör. Burcu ALKAN ve Gamze ÖZDEMİR'e teşekkür ederim. Onların özverili ve yardımsever yaklaşımları sayesinde bu çalışma kısıtlı zamana rağmen gerçekleştirilebilmiştir.

Tez jürimde görev almayı kabul ederek vakitlerini ayıran sayın Doç. Dr. Sevim CESUR ve Doç. Dr. Rüçhan ÖZKILIÇ'a teşekkür ederim. Değerli yorumları çalışmanın son hâlini almasına olanak sağlamış ve ilerleyen çalışmalarım için yol gösterici olmuştur.

Sınav dönemi ve yaz okulu gibi sıkıntılı zaman dilimlerinde dâhi zamanlarını ayırarak çalışmaya katılan kıymetli öğrenci arkadaşlarım bu çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan en önemli kişilerdir. Katkıları için kendilerine şükranlarımı sunarım.

Yalnızca bu çalışma süresince değil hayatımın her aşamasında en zor ve en mutlu günlerimde yanımda olarak bana yardımcı olan sevgili arkadaşım Merve Sena DEĞİRMENCİ'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca uzun yıllar süren arkadaşlığımız süresince ve bu çalışmada da ihtiyacım olduğunda yanımda olan arkadaşlarım Sema ÜLKÜ ve Elif YILDIZ'a da teşekkür ederim.

Son olarak, zorlu süreçler sonrasında bulunduğum noktaya gelebilmemde en önemli destekçim olan aileme teşekkürü bir borç bilirim. Kendilerinin bana verdiği güven ve teşvik edici tutumları olmasa yeni bir başlangıç yapabilme cesaretini gösteremezdim. Hayatım boyunca sundukları imkanlar hayallerimi takip etmemi ve kendi ayaklarımın üzerinde durabilmemi sağlamıştır.

Sabreden ve sabırlarının sonunda yaptıkları güzel işlerin mükafatını kazanan tüm kadınlara...

Bursa, 2015

Araş. Gör. Yasemin CAMCI

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar	viii
1 GİRİŞ	1
1.1 TÜRKİYE'DE BAŞÖRTÜSÜ MESELESİ	2
1.1.1 Başörtüsü meselesinin tarihsel gelişimi	3
1.1.2 Sekülerizm, Din ve Başörtüsü	5
1.1.3 Gruplar Arası İlişkiler Perspektifinden Başörtülü ve Başörtüsüz Kadınlar / Araştırma Kapsamında Başörtülüler	7
1.2 STEREOTİPLER	12
1.2.1 Sınıflandırma Süreci	13
1.2.2 Gruplar ve Özellikler	15
1.2.3 Sosyal kategoriler	17
1.2.4 Stereotiplerin İşlevleri	19
1.2.5 İkili süreç modeli ve sosyal davranıştaki yanlılıklar	22
1.2.6 Stereotiplerin İçselleştirilmesi	24
2 KURAMSAL ÇERÇEVE	27
2.1 SOSYAL KİMLİK YAKLAŞIMI	28
2.1.1 Sosyal Sınıflandırma	29
2.1.2 Sosyal Kimlik	29
2.1.3 Kendini Sınıflandırma Kuramı	31
2.1.4 Grupla Özdeşleşme	32
2.1.5 Sosyal Kimlik Yaklaşımının Motivasyonel Süreçleri	33
2.1.6 Makro-Sosyal Süreçler	35
2.1.7 Sosyal Kimlik Yaklaşımında Stereotipler	38
2.1.8 Sosyal kimliğin boyutları	40
2.2 SOSYAL BASKINLIK KURAMI	41
2.2.1 Meşrulaştırıcı Mitler	43
2.2.2 Kümelenmiş ayrımcılık	44
2.2.3 Sosyal Baskınlık Yönelimi	47
2.3 SİSTEMİ MEŞRULAŞTIRMA KURAMI	48
2.3.1 Üç meşrulaştırma motivasyonu	49
2.3.2 Sistemi Meşrulaştırma Eğilimi	49
2.3.3 Var olan durumun rasyonelizasyonu	52
2.3.4 Dış grup tarafgirliği	52
2.3.5 Yetkinliğin değerinin düşürülmesi (Depressed entitlement)	53
2.3.6 Sistemi Meşrulaştırma Kuramında Stereotipler	53
3 ÖRTÜK VE AÇIK ÖLÇÜMLER	54
3.1 AÇIK VE ÖRTÜK ÖLÇÜM ARAÇLARI	55
3.2 ÖRTÜK ÇAĞRIŞIM TESTİ	56
3.2.1 Örtük çağrışım görevleri	57
3.2.2 Örtük Çağrışım Testi Puanlaması	58
3.2.3 Örtük çağrışım testine yönelik farklı görüşler	59
4 UYGULAMA	60
5 YÖNTEM	64
5.1 PİLOT ÇALIŞMA	64

5.1.1	Örneklem	64
5.1.2	Veri toplama Araçları	64
5.1.3	İşlem.....	64
5.2	ANA ÇALIŞMA.....	65
5.2.1	Örneklem	66
5.2.2	Veri Toplama Araçları	68
5.2.3	İşlem.....	74
6	BULGULAR	75
6.1	PILOT ÇALIŞMANIN BULGULARI	75
6.2	ANA ÇALIŞMANIN BULGULARI	76
6.2.1	Veri Analizi	76
6.2.2	Katılımcıların Gruplara Göre Betimleyici İstatistikleri	77
6.3	DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİ ANALİZLERİ	77
6.3.1	Sosyal Kimlik Kuramı Çerçevesinden Korelasyon Analizleri.....	78
6.3.2	Sosyal Baskınlık Kuramı Çerçevesinden Korelasyon Analizleri	81
6.3.3	Sistemi Meşrulaştırma Kuramı Çerçevesinden Korelasyon Analizleri.....	82
6.4	GRUPLAR ARASI FARKLAR.....	84
6.5	BAŞÖRTÜSÜNE YÖNELİK ÖRTÜK TUTUMU YORDAYAN DEĞİŞKENLER	89
6.5.1	Sosyal kimlik kuramı açısından başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordayan değişkenler.....	89
6.5.2	Sosyal baskınlık kuramı açısından başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordayan değişkenler	91
6.5.3	Sistemi meşrulaştırma kuramı açısından başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordayan değişkenler.....	92
6.5.4	Başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordamada en etkili değişkenler	92
6.6	SOSYAL GRUPLARA YÖNELİK TANIMLAMALAR.....	93
7	TARTIŞMA VE SONUÇ	99
8	KAYNAKLAR	112
EKLER	122

TABLolar

Tablo 1. Örtük Çağırışım Testi Görevleri (Greenwald, McGhee ve Schwartz'dan [1998:1465] alınmıştır).....	57
Tablo 2. Örtük Çağırışım Testi Görevleri (Lane, Banaji, Nosek ve Greenwald'dan [2007:63] uyarlanmıştır).....	58
Tablo 3. Ölçüm Sırası, Katılımcı ve Araştırmacıların Grup Bilgileri Dağılımı	65
Tablo 4 Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Yaş ve Gelir Bilgileri	67
Tablo 5. Katılımcıların Anne ve Baba Eğitim Düzeyleri	67
Tablo 6. Kimlik Ölçeği'ndeki Maddelerin Faktör Yük Değerleri.....	72
Tablo 7. Örtük Çağırışım Testinin Hedef ve Atıf Yapılandırılması.....	73
Tablo 8. İsimlerin Başörtülü ve Başörtüsüz Olarak Değerlendirilme Puanları ve Standart Sapmaları	75
Tablo 9. Başörtülü ve Başörtüsüz Kategorileri İçin Belirlenen İsimlerin Ortalama Puan Farkları	76
Tablo 10. Çalışmada Kullanılan Ölçeklere ve Alt Ölçeklere Ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	77
Tablo 11. Tüm Değişkenlerin Korelasyon tablosu.....	79
Tablo 12. Gruplar Arası Kendini Azınlık Görme Eğilimi Karşılaştırması	84
Tablo 13. Gruplar Arası Özdeşleşme Düzeyleri Karşılaştırması	85
Tablo 14. Gruplar Arası Kimlik Değişkeni Farkı.....	85
Tablo 15. Gruplar Arası Sosyal Baskınlık Yönelimi Karşılaştırması	86
Tablo 16. Gruplar Arası Toplumsal Cinsiyete Dayalı Sistemi Meşrulaştırma Eğilimi Karşılaştırması	86
Tablo 17. Gruplar Arası Örtük Tutum Kıyaslamaları	87
Tablo 18. Gruplar Arası Açık Ölçüm Kıyaslamaları.....	88
Tablo 19. Gruplar Arası Değer ve Benzerlik Değişkenleri Kıyaslamaları.....	89
Tablo 20. Başörtülülere Yönelik Örtük Tutumları Yordayan Sosyal Kimlik Değişkenleri.....	90
Tablo 21. Başörtülülere Yönelik Örtük Tutumları Yordayan Sosyal Baskınlık Değişkenleri.....	91
Tablo 22. Başörtülülere Yönelik Örtük Tutumları Yordayan Sistemi Meşrulaştırma Değişkenleri.....	92
Tablo 23. Başörtüsüne Yönelik Örtük Tutumları Yordamada En Etkili Değişkenler	93
Tablo 24. "Biz Kadınlar" Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar	93
Tablo 25. "Genel Olarak Kadınlar" Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar.....	94
Tablo 26. "Genel Olarak Erkekler" Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar.....	94
Tablo 27. "İdeal Kadın" Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar	96
Tablo 28. "Biz Başörtülüler / Başörtüsüzler" Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar.....	96
Tablo 29. "Onlar Başörtülüler / Başörtüsüzler" Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar	97
Tablo 30. Tüm Hipotezlere Ait Tanımlayıcı Tablo.....	98

1 GİRİŞ

Stereotipler, kimlik ve gruplar arası ilişkiler kavramları arasındaki ilişki ve etkileşimi ele alan araştırmalar, sosyal psikoloji disiplini içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar arasında önemli yer tutmaktadır. Gruplar arası ilişkilerin farklı etnik kökenli insanların çatışmaları, futbol takımlarının taraftarları arasındaki ilişkiler, uluslar arası anlaşmazlıklar gibi bir çok farklı örneği ile günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılmaktadır (Arkonaç, 1993: 110). Gruplar arası ilişkiler sosyal davranışı etkileyen birçok olgunun ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bu olgulardan bir tanesi bireyin başka bir sosyal grubu kendi sosyal grubuna tercih etmesi olarak tanımlanan dış grup tarafgirliğidir (Jost ve Hunyady, 2002: 120). Dış grup tarafgirliğinin yanı sıra gruplar arası ilişkiler üzerine yapılan çalışmalarda toplumsal barış ve çatışmalarla yakından ilgili olan ve gruplar arası ilişkileri etkileyen bilişsel mekanizmaların sonucu olarak ortaya çıkan stereotip kavramı da sıklıkla ele alınmıştır ve günümüzde de ilgi görmeye devam etmektedir (Hortaçsu, 1998: 230). Kimlik ve grup olgusu arasındaki ilişki en temel düzeyde grup üyeliğinin insanlara benliklerini tanımlama ve olumlu sosyal kimlik edinme noktalarında yardımcı olması olarak tanımlanabilir (Kağıtçıbaşı, 2013: 285). Bu çalışma dış grup tarafgirliği olgusunu bilişsel mekanizmaları, toplumsal yapılanmaları, kimliğin farklı yapılarını ve grupların konumlarını ele alarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu kavramların sosyal davranışı etkileme biçimi tarihsel süreç ve kültürel durumlara bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Stereotip ve kimlik kavramlarının ne ölçüde sosyal davranışa ve farklı gruplara yönelik önyargı ve ayrımcılık davranışına dönüşeceğini belirlemede sosyal normlar etkili olmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2006: 417). Sosyal davranışlarda görülen bu farklılıklar alanda yapılan bilimsel çalışmaları da etkilemiştir. Önyargı ve ayrımcılığın açık olarak ifade edilmesinin zamanla sosyal normlara uygun düşmemesi, kişilerin sosyal istenirlik eğilimi nedeniyle gerçek düşüncelerini açıklamamalarına neden olması ve önyargının örtük şekillerde de var olabileceğinin görülmesi üzerine alanda yapılan araştırmalarda yöntemsel değişimler görülmüştür. Yöntemsel değişimlerin gerçekleşmesinin bir diğer nedeni gruplar arası ilişkilerde görülen tutumların otomatik ve kontrollü süreçler olarak adlandırılan bilişsel süreçlerin her ikisinin birden etkisi altında olmasıdır. Bu süreçler tarafından yönlendirilen sosyal davranışların anlaşılması her iki sürecin de dikkate alınmasıyla mümkün olmaktadır

(Devine ve Sharp, 2009: 64). Bu nedenle bu çalışmada otomatik ve kontrollü süreçlerin birlikte ele alınacağı bir araştırma deseni oluşturulmuştur.

Gruplar arası ilişkileri inceleyen araştırmalarda tarihi süreç içerisinde ilişkileri bulunan gerçek grupların kullanılması ideolojik ve kültürel düzeyden gelen etkilerin araştırılmasına fırsat vermektedir. Araştırmanın başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerle gerçekleştirilmesi uzun yıllar boyunca Türkiye’de seküler ve İslami ideolojilerin bu gruplar üzerindeki etkilerini görmeye de yardımcı olmaktadır. Bu grupların birbirlerine ve toplumsal sisteme yönelik yaklaşımlarında bu farklı öğretilerin etkileri görülmektedir. Ayrıca başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin siyasal ve sosyal düzen içerisindeki konumlarında meydana gelen değişimlerin literatürde bulunan önceki araştırma sonuçlarıyla bir arada ele alınması sosyal statü ve güç değişimlerinin gruplar arası ilişkiler üzerindeki etkileri konusunda fikir sahibi olmayı sağlamaktadır.

Özetle bu araştırma toplumsal hayatta var olan gerçek grupların tarihsel süreç içerisindeki ideolojik yaklaşımlarını, statü değişimlerini ve gruplar arası ilişkilerde etkili bilişsel mekanizmaları göz önünde bulundurarak dış grup tarafgirliği olgusunu inceleme amacını taşımaktadır. Örtük ve açık ölçüm araçlarının birlikte kullanımıyla birlikte hem ülke literatüründe yeni yöntemsel yaklaşımlarla yapılmış çalışmaların kazandırılması hem de dış grup tarafgirliği olgusunun anlaşılmasında bütüncül bir yaklaşımla meselenin ele alınmasını hedeflemektedir.

Bu bölümde başörtüsü meselesinin tarihsel gelişimi ve bu konuda gerçekleştirilen sosyal psikolojik çalışmalar ele alınacaktır. Ayrıca gruplar arası ilişkilerde önemli bir kavram olarak görülen stereotiplerin oluşumu ve sosyal davranış üzerindeki etkileri incelenecektir.

1.1 TÜRKİYE’DE BAŞÖRTÜSÜ MESELESİ

Başörtüsü meselesi son 40 yıldır Türkiye’nin gündeminde yer alan; siyasal ve sosyal hayatı etkileyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Seküler ideoloji ve dinler arasındaki çatışmalar hakkında fikir sahibi olmak başörtüsü meselesinin tarihsel gelişiminin ve toplumsal etkilerinin anlaşılmasında önemlidir. Ancak başörtüsü meselesine yalnızca tarihsel ve sosyolojik bakış açısıyla bakmak, meselenin tüm yönleriyle anlaşılması için yeterli değildir. Gerçek birer birey ve sosyal grup olan başörtülü ve başörtüsüz

kadınların hangi psikolojik mekanizmalar vasıtasıyla bu süreçlerden etkilendikleri ve bu süreçleri etkilediklerinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

1.1.1 Başörtüsü meselesinin tarihsel gelişimi

Türkiye’de başörtüsü konusunda yaşanan tartışmalar 1970li yıllardan bu yana ülkenin siyasi hayatında önemli bir yer tutmaktadır. İlk olarak 1967 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde bir kız öğrencinin derslere başörtülü olarak girmek istemesi, konunun tartışmaya açılmasına neden olmuştur. O dönemde derse girmek isteyen öğrenci ve ona destek gösterileri yapan diğer öğrenciler de disiplin cezası almışlardır. Başörtüsünün üniversitelerdeki durumuyla ilgili ilk yasal düzenleme 1982 yılında Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından hazırlanan kıyafet genelgesinde yer almaktadır. 1982 yılında yürürlüğe konan yasak 1984 yılında yine YÖK tarafından yürürlükten kaldırılmıştır; fakat Danıştay yasağın devam etmesi gerektiği yönde karar verince, 1987 yılında yine YÖK tarafından başörtüsü yasaklanmıştır. Aynı yıl Turgut Özal hükümeti başörtüsü kullanımını serbest bırakan bir yasa çıkarsa da, yasa Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından veto edilmiştir. Bunun üzerine YÖK Disiplin yönetmeliğinde yapılan bir değişiklikle başörtüsü serbest bırakılmak istenmiş; ancak, bu düzenleme Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa’ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir. Özal hükümeti, 1990 yılında başörtüsüne serbestlik getirme amacıyla çıkardığı yeni bir kanunda “Yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydı ile yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafet serbesttir.” hükmüne yer vermiştir ve bu düzenleme Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) tarafından iptal talebiyle Anayasa Mahkemesi’ne götürülmüştür. Anayasa Mahkemesi 1991 yılında verdiği kararla bu kanun değişikliğinin Anayasa’ya uygun olduğuna karar vermiştir; ancak, kararın gerekçesinde bu kanunun yükseköğretimdeki başörtülü öğrencileri kapsamayacağına dair ibareler yer almaktadır. Mahkemenin kanun hakkındaki kararı ve kararın gerekçesi arasındaki çelişkili ifadelerle rağmen üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağı kalkmış ve 1997 yılına kadar genelde sorunsuz bir şekilde başörtülü öğrencilerin yükseköğrenimlerine devam etmesine olanak sağlanmıştır (Toruk, 2011: 485-487).

1995 yılında yapılan genel seçimler neticesinde İslami söylemlerin egemen olduğu Necmettin Erbakan’ın Refah Partisi oyların çoğunluğunu alarak koalisyon hükümetinin büyük ortağı olmuştur. Oluşumundan bu yana seküler bir kurum olan Türk Silahlı

Kuvvetleri, Erbakan'ın söylemleri ve izlediği siyaset tarzından rahatsız olarak 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda bir deklarasyon yayınlamıştır (Hortaçsu ve Ertürk, 2003: 2018). Bu deklarasyonun yayınlanmasıyla birlikte başlayan ve Türkiye'nin siyasi ve toplumsal hayatında önemli değişikliklerin meydana gelmesine neden olan bu dönem "28 Şubat dönemi" olarak anılmaktadır.

28 Şubat bildirisinde yer alan "Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yönlerecek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır." maddesi başörtüsü konusunda yeni düzenlemelerin yapılmasına neden olmuştur (Türkiye, 2013). 15 Eylül 1997 tarihinde yayınlanan YÖK genelgesiyle üniversite rektörlüklerine "başörtülü öğrencilerin üniversitelere alınmaması" yönünde talimat verilmiştir. Bu tarihten itibaren tekrar uygulamaya konan başörtüsü yasağının kapsamı 2001 yılına kadar özel üniversiteleri, ilahiyat fakültelerini ve İmam Hatip Liseleri'ni de içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu dönemde yasağa uymayan öğrencilerin yaklaşık üç bin tanesi okuldan uzaklaştırılmış, bir kısmına da uyarı ve disiplin cezaları verilmiştir (Toruk, 2011: 487).

28 Şubat döneminde kapatılan Refah Partisi'nin ardından aynı kadro tarafından Fazilet Partisi (FP) kurulmuş, fakat zamanla bu parti içerisinde gelenekçiler ve yenilikçiler olarak iki grup arasında bir bölünme meydana gelmiştir. Yenilikçi kanat FP'den ayrılarak Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) adı altında yeni bir kurmuş ve bu parti 2002 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde tek başına iktidar olmuştur. AKP her ne kadar kendisini İslamcı bir politika çizgisini ifade eden "Milli Görüş" hareketinden farklı bir konumda tanımlasa da tek başına iktidar olmasının ardından başörtüsü yasağının kaldırılması noktasında büyük bir beklentiyle karşı karşıya kalmıştır (Işiker, 2011: 74-75).

AKP iktidara geldikten 6 yıl sonra 2008 yılında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve bağımsız milletvekillerinin de desteğini alarak yükseköğretimde başörtüsü yasağını kaldırmıştır; ancak, yasaya destek vermeyen Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yasanın Cumhuriyetin seküler prensiplerine karşı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Bu konuda tartışmalar devam ederken Yüksek Yargıtay savcısı başörtüsü yasağını kaldıran uygulamanın Cumhuriyet'in sekülerizm prensibine zarar verdiği iddiasıyla AKP'nin kapatılmasını ve 71 üyesinin siyasi faaliyetlerinin yasaklanmasını

istemmiştir. AKP kapatılmasa da başörtüsü yasağını kaldıran kanun Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir (Gürbüz, 2009: 232).

2010 yılında yapılan referandumda kabul edilen maddeler ilerleyen yıllarda başörtüsü yasağını kaldıran düzenlemelerin yapılmasına zemin hazırlamıştır (Genç ve İlhan, 2012: 13-14). Bu tarihten itibaren YÖK'ün öğrencilerin şikâyetleri üzerine üniversite rektörlüklerine gönderdiği talimatlar neticesinde üniversiteler öğrencilerin başörtülü olarak derslere katılmasına izin vermiştir (Toruk, 2011: 488-489).

1.1.2 Sekülerizm, Din ve Başörtüsü

1.1.2.1 Sekülerizm ve din ilişkisi

Başörtüsü sorununu ele alan çalışmaları gerçekleştiren araştırmacılar konunun tarihsel ve felsefi arka planını anlamak için sekülerizm ideolojisinden ve dinle olan ilişkisinden bahsetmektedir. Scott (2010: 112-113) sekülerizm ve dinler arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlamaktadır:

“Tipik olarak sekülerizm moderniteyle ve din de gelenekle özdeşleştirilir. Gerek tarih gerekse ilke olarak sekülerizm; modernitenin bir simgesi, demokrasiye açılan kapı, mantık ve bilimin batıl inançlara, duyguya ve sorgulanmamış inançlara karşı zaferi olarak görülür. Bu bakış açısında göre devlet, dini bastırarak ya da özelleştirerek modernleşir; çünkü dinin karşılıklı görüş alışverişine ve tartışmaya yönelik bir engeli, geleneğin mantıksızlığını temsil ettiği düşünülür. Din geçmişle, seküler devlet de şimdi ve gelecekle bağdaştırılır. Bu yüzden Batı dışındaki bazı ülkelerde din, (tamamen yasa dışı ilan edilmese bile) zorla özelleştirilmiş ve sekülerizm, moderniteye giden ulusal bir yol olarak benimsenmiştir.”

Sekülerizm ve din arasında yukarıda bahsedildiği gibi karşılıklı çatışmalı bir ilişki olsa da sekülerizm dini tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemez. Sekülerizm dinin yeniden tanımlanması ve yeniden organize edilmesidir (Gökarıksel, 2009: 659). 1984 yılında dönemin YÖK başkanı İhsan Doğramacı'nın kulakların arkasından bağlanan ve boynu açıkta bırakan “türban” şeklinde baş örtmenin serbest bırakılmasını sağlamaya çalışması bu çabaya bir örnek olarak gösterilebilir (Toruk, 2011: 486).

1.1.2.2 Sekülerizm ve Başörtüsü

Birbirlerinin karşısında yer alacak şekilde yapılandırılan sekülerizm ve dindarlık arasındaki ilişki başörtüsü meselesinin temelini oluşturmaktadır (Scott, 2010: 112). Giyinme biçimi sekülerlik ve dindarlığın en görünür ve en kolay şekilde tanımlanabilir

işaretidir. Örtünme farklı dinlerde farklı şekillerde yer alsa da en çok İslam'ın bir simgesi olarak görülmektedir. Batı medeniyetinin Müslümanlara yönelik oryantalist yaklaşımlarında örtünün önemli bir yer tutması tarihsel süreç içerisinde başörtüsünün sembolik anlamını hem seküler hem de dindar kesimler için arttırmıştır (Gökarıksel, 2009: 660). Bu nedenle İslam'ın bir sembolü olarak görülen başörtüsü her zaman Türkiye'deki dindar ve seküler kesim arasında tartışmalara neden olmuştur (Hortaçsu, 2000: 735). Başörtüsü yasağının kaldırılması ya da uygulanması istemiyle başvurulmuş mahkemelerin kararlarında da sekülerizm prensibinin vurgulanması bu görüşü desteklemektedir. 1989 yılında Danıştay tarafından verilen karar bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir:

“Kıyafet kanunu yalnızca bir fiziksel görünüm meselesi değildir. Sekülerizm zihinsel bir dönüşümdür. Modern, sağlıklı bir toplum için mutlaka olması gerekir. Bir birey kendi iç ve dış hayatlarından, duygularından, düşüncelerinden, beden ve ruhundan oluşan bir bütündür. Kıyafet Kanunu kişisel karakteri yansıtan bir araçtır. Dini olsun ya da olmasın, Devrim Kanunlarıyla çelişen modern olmayan bir elbise uygun görülmez. Dini kıyafet, özelinde, sekülerizm prensibiyle çeliştiği için derin bir uyumsuzluk tayin etmektedir.” (akt. Gürbüz, 2009: 233).

Türkiye'deki sekülerler ve dindarlar arasındaki mücadele Osmanlı Devleti dönemlerine kadar uzanmaktadır (Hortaçsu ve Ertürk, 2003: 2017). Hayatın her alanının dini kurallara dayanarak oluşturulduğu Osmanlı'dan sonra Cumhuriyet'in ilan edilmesi Türk modernleşme sürecinde bir dönüm noktası niteliğindedir (Çağlar, 2015: 83). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda sekülerizm bir devlet politikası olarak kabul edilmiş, feshedilen İslami kurumlar ve kuruluşların yerine seküler kurumlar kurulmuştur (Hortaçsu ve Ertürk, 2003: 2018).

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren izlenen seküler devlet politikasına rağmen başörtüsü sorunu 1960'lı yıllarda ilk defa görülmüş, 1980'li yıllardan sonra ise daha şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Bu sorunun Cumhuriyet'in ilk yıllarında değil de daha sonradan ortaya çıkmasının nedenlerinden bir tanesi başörtülü kadınların örtüleriyle birlikte seküler alanlar olarak görülen üniversitelerde yer almaya başlamalarıdır (Aldıkaçtı Marshall, 2005: 107). Bu tarihlere kadar düşük sosyo-ekonomik seviye ve taşralılığın bir simgesi olarak görülen başı örtme davranışının elit statüdeki üniversite öğrencileri tarafından gerçekleştirilmeye başlaması sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hortaçsu, 2000: 735-736). Başörtüsü sorununun 1980'lerden sonra daha şiddetli tartışmalara sebep olmasının bir diğer nedeni de 1960'lı yıllardan sonra kurulan İslamî partiler ve bu partilere yakın medya araçlarının rolü olmuştur (Hortaçsu ve Ertürk, 2003: 2018). Aynı yıllarda başörtüsü meselesindeki tartışmaların büyümesinin bir diğer nedeni

de tüm Müslüman ülkeleri etkileyen İran Devrimi'dir. İran Devrimi'nde yer alan örtülü kadınların görüntüleri diğer ülkelerdeki kadınlar için birer rol model oluşturmuştur (Göle, 1996: 83). Bu nedenlerden dolayı seküler kesimin başörtüsünü teokratik devletin, şehirli düşük sınıfların ve onların değerlerinin bir sembolü olarak gördükleri söylenebilir (Kalaycıoğlu, 2005: 241). 1984 yılında yayınlanan Milli Güvenlik Kurulu bildirisinde başörtülü öğrenciler için kullanılan cümleler bu görüşleri desteklemektedir:

“Sosyal çevrelerine ve geleneklerine direnecek kadar yeterli eğitim almış kızlarımızın ve kadınlarımızın yalnızca seküler Cumhuriyet'in prensiplerine karşı gelmek ve bir din devletini arzuladıklarını göstermek için başörtüsü taktıkları bilinmektedir. Bu insanlar için başörtüsü artık yalnızca masum bir alışkanlık değil, kadınların özgürlüğüne ve Cumhuriyet'in ana prensiplerine karşı çıkan bir dünya görüşünün sembolüdür.” (akt. Gürbüz, 2009: 233).

Başörtüsünün kamusal alanlarda yasaklanması yönünde seküler devlet organlarının sergilediği güçlü tutum, Osmanlı döneminde sarıktan fes kullanımına geçişte ve Cumhuriyet döneminde Kıyafet Kanunu'nun uygulanmasında gösterilen otoriter tutuma benzer özellikler taşımaktadır. Ancak fes kullanımında ve kıyafet devriminde görülmeyen direnç başörtüsü konusunda görülmüştür. Kalaycıoğlu (2005: 236) bu durumun nedeninin günümüzün demokratik ortamının daha gelişmiş olmasına ve başörtüsü yasağının kalkmasını destekleyen kesimin hükümetleri göreve getirebilecek ya da görevden alabilecek kadar güçlü olmasına bağlamaktadır. Diğer yandan Scott (2010: 113) tarihsel gelişmelerin ve dinlerin kendilerine özgü olarak taşıdıkları rasyonalitenin neticesinde ilahiyatçıların ve hukukçuların toplumsal, iktisadi ve siyasi koşullara bağlı olarak kurucu metinleri yeniden yorumladıklarından ve böylece devletlerin vatandaşlarının dini inançlarıyla uzlaşarak sekülerleştiklerini belirtmektedir. Başörtüsü kullanımının serbest kalmasına olanak veren son yıllardaki gelişmeler bu bilgiler ışığında değerlendirilebilir; ancak, bu dönemdeki literatürdeki yayın eksikliği bu değişimin bireyler üzerindeki etkileri hakkında yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.

1.1.3 Gruplar Arası İlişkiler Perspektifinden Başörtülü ve Başörtüsüz Kadınlar / Araştırma Kapsamında Başörtülüler

Türkiye'de siyasal ve sosyal hayatı etkileyen bir mesele olan başörtüsü sorunu akademik alanda da birçok çalışmanın yapılmasına neden olmuştur. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda başörtülü ve başörtüsüz kadın grupları arasındaki ilişki bu grupların yaşam alanları, beden, kimlik ve örtünme arasındaki ilişki ve başörtülü gruplara atfedilen

özellikler üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu akademik çalışmalara bakıldığında başörtülü ve başörtüsüz kişilerden oluşan gerçek gruplarla yapılan ampirik çalışmaların çok az sayıda yer aldığı görülmektedir (Hortaçsu, 2000; Kuşdil ve Günbay, 2014).

Hortaçsu (2000) çalışmasını 1996 ve 1998 yıllarında başörtülü ve başörtüsüz üniversite öğrencilerinden veri toplayarak gerçekleştirmiştir. Üniversitelerde başörtüsü kullanımının 1997 yılında yaşanan siyasi gelişmelerden sonra tekrar yasaklanması göz önünde bulundurulursa verilerin, yasağın başlamasının hemen öncesinde ve sonrasında toplandığı görülmektedir. Araştırmanın sonuçları temas koşullarının, normatif durumun ve algılanan tehdit düzeyinin değişmesinin iki grubun birbirlerine olan tepkilerini ve kendi iç grup tarafgirliklerini değiştirdiğine işaret etmektedir. Kuşdil ve Günbay (2014) tarafından yapılan çalışmada ise başörtülü ve başörtüsüz kadınların “ideal kadın” tanımının İslami gelenek ve seküler ideolojinin söylemlerinden etkilendiği görülmektedir. Bu çalışmalar ideolojilerin, inanışların ve tarihsel süreç içerisinde başörtüsü konusundaki uygulamaların bireyler üzerindeki etkilerinin varlığını göstermektedir.

Sekülerizm ve dinin çatışmalı ilişkisi mekanların kullanımı üzerinde de etkilidir. Bu iki farklı ideolojinin taşıdığı birbirine zıt anlamlar aynı mekanlarda eş zamanlı ve çatışmalı olarak yer alırlar (Kong, 2001: 212). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte seküler kesimin kamusal alanların kontrolünü elinde tutması ve İslamcı grupların daha periferide yaşamaya başlaması; seküler ve dini alanların ayrışmasına ve başörtülü ve başörtüsüz kadınların yaşam alanlarının birbirlerinden farklı olmasına neden olmuştur (Göle, 1996: 92). Aldıkaçtı Marshall (2005: 118) feminist ve başörtülü kadınların başörtüsü ve çalışma konularına bakışlarını incelediği araştırmasında bu kadın gruplarının aynı mekanlarda yaşamadıklarından bahseder. Başörtüsü noktasında seküler kesimle aynı noktada duran feminist kadınlar üniversiteler, devlet kurumları ve mahkemelerde yer almaktadır ve yasak nedeniyle bu alanlarda bulunamayan başörtülülerle bir arada bulunmaları nadirdir.

Farklı grupların aynı ortamda bulunmasının bireyler üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerden biri Allport'un (1954) bahsettiği “temas hipotezi”dir. Temas hipotezi, gruplar arası ilişkilerde aynı mekanın paylaşılmasının gruplar arasındaki önyargının azaltılması için etkin yöntemlerden birisi olduğunu söylemektedir. Şu anda üniversite eğitimlerini alan başörtülü ve başörtüsüz grupların tüm üniversite yaşantıları

boyunca aynı mekanı paylaştıkları göz önüne alınırsa bu durumun grupların birbirlerine yönelik tutumlarına nasıl yansıdığına araştırılması gerekmektedir.

Farklı grupların aynı mekanlarda bulunmasının bir diğer etkisi de mekan–kimlik ilişkisinde görülmektedir. Holloway ve Valins (2002: 8) namaz ve hac gibi bedensel ritüellerin gerçekleştirilmesinin dini alanların ve mekanların sürdürülmesinde ve içselleştirilmiş dinin yeniden üretilmesinde önemli olduğunu belirtmektedir. Yine bedensel bir dini davranış olarak görünen örtünme kişinin benliğini dönüştüren ve dinin seküler mekanlarda görülmesine olanak taşıyan bir pratiktir (Gökarıksel, 2009: 659). Talal Asad ise modern ve modernleşmekte olan devletlerde “seküler” ve “dini” olanın temsillerinin, insanların kimliklerini belirlemede ve hassasiyetlerini şekillendirmede belirleyici olduğunu göstermektedir (akt. Gökarıksel, 2009: 659). Mekanlarda sekülerizm veya İslam dininin uygun gördüğü şekillerde bulunmak kişinin kimlik algısını da şekillendirmektedir. Bu görüşe göre Cumhuriyet’in ilanından sonra kamusal mekanlardaki kadın tanımının “özgürlüğü/azad edilmesi” için örtünmemesinin gerekli durum olarak görülmesi o dönemlerde izlenen kimlik politikasının bir göstergesi olarak görülebilir (Göle, 1996: 97). Bu gruplar tarafından aynı mekânın paylaşılması başörtüsüz grup tarafından “reddedilmiş bir geçmiş ve korktukları bir gelecek kimliği”nin hatırlatılması olarak yorumlanmıştır (Hortaçsu, 2000: 736).

Cumhuriyet’in kurulmasından 1980’li yıllara kadar başörtüsü noktasında devletin seküler politika izlemesine rağmen çok büyük bir sıkıntı çıkmamıştır. 1980’lerden sonra sorun çıkmasının nedeni ise seküler alanlar olarak görülen üniversitelerde başörtüsünün görülmesi ve İslami kesim partilerinin siyasal olarak güç kazanmasıdır (Aldıkaçtı Marshall, 2005: 106; Göle, 1996: 84). Bu dönemde ortaya çıkan bir kısım kadının hem örtülü olma hem de eğitim alma talebi, Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana örtülüler ve örtünmekle kategorik olarak ilişkilendirilmiş köylü olma, geri kalmışlık gibi özelliklerle tutarsızlık göstermektedir. Seküler kesim üniversitelerde başörtülü şekilde bulunmak isteyen bu kesimin, klasik Anadolu örtüsünü benimsemediklerini ve farklı görünmeyi tercih ettiklerini öne sürmüştür (Gürbüz, 2009: 241). Bu tepkiye bakıldığında, başörtülü kadınların üniversitede bulunma talebinin ardından başörtülüler grubuyla özdeşleştirilen özelliklerin yeniden düzenlenmediği, bunun yerine yeni bir kategori oluşturulduğu söylenebilir. Oluşturulan bu yeni başörtülü kadın kategorisi de teokratik bir devlet düzeni

isteyen, başörtüsüz kadınların kimliklerini ve seküler rejimi tehdit eden kişi özellikleriyle özdeşleştirilmiştir (Çarkoğlu, 2010; Kalaycıoğlu, 2005).

Hortaçsu (2000: 736) genel olarak birbirlerine benzer şekilde bol pardösüler giyen ve benzer şekillerde başlarını örten bu kadınların “üniforma” benzeri görüntüleri ile görünürlüğü fazla olan bir grup olduklarını ve bu durumun grubun sembolik anlamının güçlendirdiğini belirtmektedir. Ancak daha sonraki yıllarda örtünen kişilerin farklı giyim tarzlarını benimsemeleri bu “üniforma” benzeri görünümün ortadan kalkmasına neden olmuştur (Gökarıksel, 2009: 663). Başörtülüler grubunda görülen bu değişim, hem kendi kimlik algılarında hem de başörtüsüzlerin kendilerine bakışında etkili olabilir ancak bu görüşü destekleyecek literatür bilgisi bulunmamaktadır.

Başörtülü ve başörtüsüz kadınlar arasındaki ilişkiler incelenirken başörtüsüz kadın grubunun kategorik olarak benzer fikirleri taşımadığı ve başörtüsü sorununa aynı tepkileri vermediği göz önünde bulundurulmalıdır. 1999, 2002, 2006 ve 2009 yıllarında Türkiye genelinde yapılan anket çalışmalarında katılımcıların %70’inin üniversitelerde ve kamu kuruluşlarındaki başörtüsü yasağını desteklemedikleri görülmüştür (Çarkoğlu, 2010: 154). Bunun yanı sıra muhafazakar çevrelerde yetişen kadınların kendilerine namussuzluk atfedilmeden seküler hayatta yer alabilmeleri için başörtüsünün bir araç olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır (Kalaycıoğlu, 2005: 239). Ayrıca Kuşdil ve Günbay (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, birçok sosyal kategoriye yaklaşımda başörtülü ve başörtüsüz kadınların benzerlikler gösterdiği bulunmuştur. Bu bulgular başörtülü ve başörtüsüz kadınlar arasındaki ilişkinin, politik ve ideolojik olarak yaşanan tartışmalardaki çatışmayı her zaman taşımadığını göstermektedir.

Başörtülü ve başörtüsüz kadın grupları arasındaki ilişki incelenirken bu grupların toplumsal hiyerarşi içerisindeki konumları da dikkate alınmalıdır. Göle (1996: 92) çalışmasında, Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana seküler kesimin kamusal alanları kontrol altında tuttuğunu, İslamcı kesimin de periferide yaşadığını belirtmektedir. 2002 yılından bu yana kendisini muhafazakar demokrat olarak tanımlayan AKP’nin iktidarda bulunmasının ardından bu durumun değiştiği düşünülebilir. 2010 yılından bu yana başörtüsünün üniversitelerde, 2013 yılından bu yana da kamu kurum ve kuruluşlarında serbest bırakılması genelde dindarların, özelde ise başörtülülerin toplumsal hiyerarşi içerisindeki konumlarının ve insanların bu gruplar hakkındaki algılarının değişmesine neden olmuştur. Çarkoğlu’nun (2010: 154) başörtüsü yasağının kalkmasından önce yaptığı

çalışmasına katılan kişiler AKP iktidarından sonra insanların dindarların daha az baskı gördüklerine inandıklarını belirtmişlerdir, dindarların gördükleri baskılara ise %60 oranında başörtüsü yasağını göstermişlerdir. Ancak, aynı çalışmada başörtüsü yasağının devam etmesi gerektiğini savunan insanların sayısının da AKP iktidarı döneminde arttığı görülmüştür. Bu kesim başörtüsü takma pratiğinin son yıllarda arttığını ve ülkedeki seküler sistemi tehdit ettiğini belirtmektedir. Bu bulgular değişen toplumsal yapının farklı kesimler tarafından farklı şekillerde yorumlandıklarını göstermektedir.

Gruplar arası ilişkiler perspektifinden başörtülü ve başörtüsüz kadın grupları arasındaki ilişkiyi incelemek için daha çok sosyologlar tarafından gerçekleştirilmiş çalışmalar kullanılmaktadır. Bu çalışmalar, bize konunun tarihsel gelişiminin etkilerini ve ideolojilerin toplumların zihinlerinde oluşturduğu felsefi yaklaşımları görme olanağı sağlasa da psikolojik süreçlerin bu meseledeki rolü konusunun aydınlatılması gerekmektedir. Bu grupların birbirlerine yönelik atfettikleri özelliklerin, başörtülü ya da başörtüsüz olma durumunun bu grupların üyelerinin kimlik algıları üzerindeki etkilerinin araştırılması bu psikolojik süreçlerin aydınlatılmasına yardımcı olacaktır.

Bahsedilen psikolojik süreçler araştırılırken siyasi ve sosyal ortamın etkilerinin, araştırmadan elde edilecek bulguların güvenilirliğini etkilememesine de dikkat edilmelidir. Hortaçsu (2000: 739) çalışmasını yürüttüğü, başörtüsünün üniversitelerde yasak olduğu dönemde öğrencilerin bir kısmının bu normatif ortamdaki etkilenerek cevaplarında düşüncelerini tam olarak yansıtmamış olabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle ortamın, araştırmanın bulguları üzerindeki etkilerinin azaltılması için yeni geliştirilen bilimsel yöntemlerden de yararlanılması çalışmadan elde edilecek bulguların gücünü arttıracaktır.

Başörtülü ve başörtüsüz kadın grupları arasındaki farkların vurgulandığı, bir tarafa yönelik engellenmenin normatif olarak desteklendiği bir ortamda yapılan çalışmalardan elde edilen bulguların günümüz koşullarına genellenmesi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle bu çalışmaların gerçekleştirildiği yıllardan bu yana yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler neticesinde üniversitelerde yasağın kalkması ile bu alanda yeni araştırmalar yapılmasını gereklidir.

1.2 STEREOTİPLER

Stereotip terimi ilk olarak Lippman (1922) tarafından kullanılmıştır. Lippman (1922: 4) “kafamızdaki resimler” olarak betimlediği stereotiplerin davranışları yönlendirdiğini söylemektedir. Bu tanımının yapıldığı günden günümüze kadar stereotipler birçok araştırmacının konusu olmuştur ve araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. 1950’li ve 1960’lı yıllarda yapılan tanımlarda, stereotiplerin olumsuz ve hatalı birer yapı olduğu ve bir kişilik özelliğinin sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülmekteydi. Ancak sosyal biliş görüşünün öne çıktığı son yıllarda stereotiplerin bir kişilik özelliğinin değil, bilişsel faaliyetlerimizin bir sonucu olduğu görüşü hakimiyet kazanmıştır ve stereotiplerin yalnızca kötü ya da yalnızca iyi olduğu görüşleri geçerliliğini yitirmiştir (Schneider, 2003: 12).

Stereotipler, belirli sosyal gruplara ve bu grupların üyelerine ait olduğu düşünülen özellikler ve çeşitli atıflar olarak tanımlanmaktadır ve gruplar arası ilişkilerin bilişsel bileşeni olarak kabul edilmektedir. Gruplar arası ilişkilerin duygusal bileşeni olan ‘önyargı’ ve davranışsal bileşeni olan ‘ayrımcılık’ kavramlarıyla da yakından ilişkilidir (Stangor ve O’Brien, 2010: 856). Başka bir çalışmada stereotipler, belirli bir grupla ilişkilendirilmiş davranış örüntülerini, özellikleri ve atıfları yansıtan bir inanç sistemi olarak tanımlanmıştır. Stereotipler bir kere oluştuğu zaman tüm grup üyelerine genellenir ve bu grubun homojen olarak algılanmasına neden olur (Hamilton, Sherman, Crump ve Spencer – Rodgers, 2009: 179). Stangor (2009: 2) ise stereotiplerin belirli bir grup hakkında tipik olarak görülen, aklımıza hızlıca gelen özellikler olduğunu ve bir grubu diğerinden ayırt etmek için kullanıldığını belirtmiştir. Genel olarak negatif özelliklerden oluşan stereotiplerin içeriğinin doğruları ne kadar yansıttığı tartışmalı bir konudur. Bu tartışmada genel olarak destek bulan görüş kısmen doğru olan içeriğin aşırı genellenmesinin stereotiplerle ilgili sorunlu durumların oluşmasına neden olduğudur.

Sosyal gruplar hakkında bilginin edinimi, bellekte saklanması ve bellekten geri getirilmesi/tekrar kullanımı (*retrieval*); sosyal bağlamdaki yargılamaları, kararları ve davranışları etkilemektedir. Sosyal gruplar hakkındaki bilginin oluşma ve kullanılma sürecindeki bilişsel faaliyetler stereotipleri yakından etkilemektedir (Kashima, Fiedler ve Freytag, 2008: 2). Stereotiplerin oluşması ve kullanılması bu bilişsel faaliyetlerin gerçekleşmesiyle mümkün olmaktadır.

1.2.1 Sınıflandırma Süreci

Stereotiplerin tanımında belirli gruplara yönelik inançlardan bahsedilmektedir. Karşılaşılan yeni veya eski uyaranlara yönelik stereotipik inançların oluşabilmesinin ilk adımı bu uyaranların “kategoriler” adı verilen belirli gruplar altında toplanmasından geçmektedir. Kategoriler “bilişsel sistemin bir şekilde eşit olarak muamele ettiği somut ya da soyut maddelerin gruplarıdır” (Markmann ve Ross, 2003: 592-593). Kategorilere ayırma işi bilişsel bir faaliyet olan *sınıflandırma (categorization)* işlemi ile gerçekleştirilir. Sınıflandırma; karşılaşılan nesne, kişi, durum gibi unsurlar hakkında bilgi edinme sürecidir ve bu unsurların diğerlerine ne derecede benzediği ve farklılaştığı görüşüne dayanılarak gerçekleştirilir (McGarty, Bongiorno ve Bliuc, 2010: 67). Sınıflandırma süreci, stereotiplerin oluşması için gerekli temel süreçlerden bir tanesidir ve sınıflandırma sürecinden söz edilmeden stereotiplerden bahsedilemez (Schneider, 2003: 64).

İnsanlar karşılaştıkları uyaranları kategorilere ayırırken bu uyaranların sahip oldukları özellikleri değerlendirirler. Sınıflandırma işleminin gerçekleşmesi kategori ve uyaran özellikleri arasında örtüşme sağlanmasıyla mümkün olur. Ancak, kategori ve uyaran arasında tam bir örtüşme olmasa da sınıflandırma süreci başarıyla gerçekleştirilebilir (Moskowitz, 2005: 111).

Sınıflandırma sürecinde kullanılan kategorilerin nasıl belirlendiği ve karşılaşılan uyaranların özelliklerine göre bu kategorilere nasıl yerleştirildiği konusunda 3 temel görüş mevcuttur. Klasik Model bir kategorinin elemanı olma kriterinin o kategoriye ait özelliklerin hepsinin taşınması ya da hiçbirinin taşınmaması olarak belirlemektedir. Bu görüşe göre bir eleman ya bir kategorinin üyesidir ya da değildir ve kategorilerin belirli, keskin sınırları bulunmaktadır (McGarty, Bongiorno ve Bliuc, 2010: 67).

Klasik Model’in kategoriler arasında keskin sınırların var olduğu iddiasının sosyal gruplara uygulanamaması, sınıflandırma faaliyetinin nasıl yapıldığına dair yeni görüşlerin gelişmesine neden olmuştur. İkinci görüş olan Prototip Model’ini destekleyen Rosch (1978: 35-37) kategoriler arasındaki sınırların klasik görüşte iddia edilenden daha belirsiz olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, kategorilerin belirli üyelerinin o kategorinin tüm üyelerine benzerlik gösteren prototipik üyeler olduğuna dair inançlarımız vardır. Bu prototip soyut bir zihinsel imge olarak zihnimizde yer alır ve gerçek, somut bir örneğe dayanması gerekli değildir. Örneğin, “eşcinsel erkekler” kategorisi için zihnimizde bir prototip temsil bulunmaktadır. Bu temsil soyut olarak zihnimizde yaratılmış ya da gerçek

bir eşcinsel erkeğe dayandırılarak oluşturulmuş olabilir. Bu prototipin özelliklerine benzer özelliklerin, bir grup üyesi tarafından taşınması tipik bir üye olmayı beraberinde getirir ve tipik üyeler daha kolay tanımlanır, daha kolay hatırlanır, bu üyelere daha hızlı tepki verilir ve kategoriye ait özellikler daha hızlı atfedilir. Eşcinsel bir erkekle karşılaştığımızda bu örneğin kafamızdaki “eşcinsel erkek” kategorisine ne kadar uyduğuna bakarak onun diğer özelliklerine yönelik çıkarımlarda bulunabiliriz (Schneider, 2003: 67). Livingston ve Brewer (2002: 14) çalışmalarında “siyah” kategorisinin üyelerinin insanlarda farklı tepkiler uyandırmasını araştırmıştır. Çalışma sonunda daha fazla siyahi özellikler gösteren (daha koyu cilt rengi gibi) kişilerin daha az siyahi özellikler gösteren kişilere kıyasla daha fazla negatif yanıtlıkların uyanmasına neden olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgu, kategorinin bazı üyelerinin diğerlerine göre daha tipik olarak algılandığı ve farklı tepkilerle karşılaştığı görüşünü desteklemektedir. Bu görüşte bahsedilen prototip kavramının stereotip kavramıyla oldukça benzer olduğu düşünülebilir; ancak, Rosch’un prototip yaklaşımının içinde bulunulan bağlamın etkilerini dikkate almaması bu görüşün eleştirilmesine neden olmuştur (Schneider, 2003: 68).

Üçüncü görüş olan Örnek Modeli, sınıflandırma sürecinde kesin sınırların olmadığı ve soyut bir zihinsel temsilin bulunmadığını iddia eder. Örnek Modeli’ne göre, kategorilere yönelik oluşturulan zihinsel temsil soyut değil, somuttur ve bugüne kadar o kategorinin üyeleriyle karşılaşılan tüm vakaların bellekte depolanmasıyla oluşmuştur. Oluşturulan zihinsel temsil bellekte depolandığımız tüm bu vakalardan geriye çağırabildiğimiz özelliklerle şekillendirilmektedir. Yeni bir örnekle karşılaştığımızda o kategorinin karşılaşılan tüm örnekleri göz önüne getirilir ve bağlamın etkileri de göz önünde bulundurularak sınıflandırma süreci gerçekleştirilir. Yakın zamanda karşılaşılan örnekleri bellekten geri çağırma daha kolay olduğu için yakın geçmişteki örnekler sınıflandırma sürecinde daha baskın bir rol oynamaktadır (Smith ve Zarate, 1990: 246).

Zarate, Sanders ve Garza (2000: 230) somut bilginin Örnek Modeli’nde, soyut bilginin ise Prototip Modeli’nde anlatıldığı şekilde, beynin farklı kısımlarında paralel olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Araştırmacılar kategorilere yönelik soyut ve somut bilgilerin eş zamanlı olarak bellekte saklandığını iddia etmektedir. Hem gruplara hem bu grupların üyelerine ait bireysel bilgiler eş zamanlı olarak bellekte depolanır ve gruba dair bilgi edinmeye çalıştığımızda prototipler, bireye dair bilgi edinmeye çalıştığımızda örnekler bellekten geri çağırılır.

1.2.2 Gruplar ve Özellikler

Stereotiplerin oluşmasında kategorizasyon süreci gereklidir; ancak, yeterli değildir. Stereotiplerin oluşması için bir kategoriye yerleştirilen unsurlar ve çeşitli özellikler arasında bir bağlantı kurulması da gereklidir (Schneider, 2003: 24). Bu bağlantının kurulmasının nedeni bilgilerin zihnimizde birbirinden izole olarak değil, birbiriyle bağlantılı olarak yer almasıdır. Bazı bilgiler birbirleriyle diğerlerine göre daha yakından, bazılarıysa daha uzaktan bağlantılıdır. Bir bilgi zihnimize geldiğinde, o bilgiyle bağlantılı diğer bilgilerin de zihne gelmesi daha kolay olmaktadır (Moskowitz, 2005: 131). Karşılaşılan bir kişinin grup üyeliği bilgisi zihne getirildiğinde o grup üyeliğiyle ilişkilendirilmiş özelliklerin de eş zamanlı olarak zihne gelmesi, bu grup ve özellikler arasında yakın bağlantılar kurulduğunu göstermektedir.

Farklı gruplar farklı özellikler ile bağlantılandırılmıştır. Farklı grupların farklı özelliklerle ilişkilendirilmesinde grubun toplumsal hiyerarşideki rolü, kişinin grubun üyesi olma durumu, stereotipik inançlardaki doğruluk payı ve gruba atfedilen özelliklerin niteliği önemlidir. Örneğin, Amerikan toplumunda erkek grubu agresiflikle, kadın grubu ise duygusallıkla; siyah grubu atletik özelliklerle, beyaz grubu ise akıllı olma özelliğiyle ilişkilendirilmiştir. (Biernat ve Ma, 2005: 484).

Kişinin kendisinin üye olmadığı bir dış gruba atfettiği özellikler genel olarak olumsuz içerikli, buna karşılık kişinin üyesi olduğu iç grubun sahip olduğu düşünülen özellikler ise olumlu niteliktedir. Ayrıca, iç grubun davranışları daha somut formlarda bellekte kodlanırken dış grubun davranışları daha soyut şekillerde kodlanır. Bu durumun nedeni soyut özelliklerin somut özelliklere kıyasla değiştirilmesinin daha zor olmasıdır. Örneğin, birisine tokat atan kişi iç grup üyesiye yaptığı tanımlanırken “kıza tokat attı” gibi somut bilgiler, dış grup üyesiye “o agresif birisi” gibi soyut özellikler kullanılır. Bu ayrımın yapılması dış gruba yönelik özellik atıflarının yanlı olmasına ve zaman içinde sürdürülmesine yardımcı olmaktadır (Dovidio, Gaertner ve Kafati, 2005: 5). Başörtülü kadın grubuna yönelik atfedilen özelliklerin köylülük-geri kalmışlık özelliklerinden siyasal düzeni değiştirmek isteme özelliğine dönüşmesi atıfların içeriği değişse dahi tarafgirliğin değişmemesine örnek olarak gösterilebilir.

İç-dış grup üyeliğinin yanı sıra, grupların toplumsal hiyerarşideki yerleri de hangi özelliklerin bu gruplara atfedileceğini belirlemede etkilidir. Yapılan çalışmalar azınlık

gruplarının genellikle olumsuz özelliklerle eşleştirildiğini göstermektedir. Vogel, Kutzner, Fiedler ve Freytag (2013: 430) çalışmalarında bir ortamda çoğunluk grubunun daha sık rastlanılan özelliklerle, azınlık grubunun ise daha az rastlanılan özelliklerle eşleştirildiğini öne sürmektedir. Örneğin, bir ortamda A grubundaki kişi sayısı (16 kişi) B grubundaki kişi (8 kişi) sayısından daha fazladır ve yaşam doyumu yüksek olanların sayısının (16 kişi) düşük olanların sayısından (8 kişi) daha fazladır. Yaşam doyumu yüksek olan kişilerin hangi gruptan olduklarına dair bir bilgi verilmemesine rağmen A grubundaki kişilerin yaşam doyumlarının B grubundaki kişilerden daha yüksek olduğu düşünülür.

Gruplar ve özellikler arasında bağlantı kurulurken kullanılan özelliklerin niteliği de etkilidir. Scheller, Conway ve Tanchuk (2002: 863) stereotiplerin içeriğini oluşturulurken yapılan seçimde kullanılan özelliklerin iletilebilir olması gerektiğini belirtmektedir. Özelliklerin iletilebilir olması “dedikodu değeri” taşımasıyla açıklanmaktadır. Dedikodu değeri olan özellikler diğer insanlar hakkında söylemlerde bulunurken bireylerin aralarında tartıştığı özellikler olarak tanımlanmaktadır. Bu durum stereotiplerin aktarımının kişiler arası ilişkilerde birleştirici, grup içinde bütünleşikliği artırıcı bir faktör olmasına da neden olmaktadır (Yzerbyt ve Carnaghi, 2008: 50).

Gruplar ve özellikler arasında gerçek bilgilere dayanarak da bağlantılar kurulabilir. Örneğin, nazik olmak ve sıcakkanlı olmak arasında kurulan ilişki gerçeklere dayanabilir. Gerçekten de, nazik insanlar aynı zamanda sıcakkanlı insanlardır. Ancak, bu bilgi bireyleri değerlendirirken kullanışlı olmamaktadır; çünkü bir insan aynı zamanda hem nazik hem de insan ilişkilerinde mesafeli bir duruşu tercih edebilir (Schneider, 2003: 175). Stereotipler gerçek bilgilere dayansa da, bir grubun tüm üyelerine aşırı genellenmesi sorun yaratmaktadır.

Gruplar yalnızca tek bir özellikle değil, birden fazla özellikle ilişkilendirilir. Bağlam ve algılayıcının hedefleri doğrultusunda hangi özelliklerin ön plana çıkacağı ve dile getirilebileceği belirlenmektedir. Örneğin, siyah olmak ile zihinsel açıdan yetersiz kapasiteli olmak ve liberal görüşlere sahip olmak arasında ilişki kurulmuştur. Siyah birisiyle karşılaşıldığı zaman bu özelliklerin ikisi de aktive olur; ancak, sosyal normlar ilk özelliğin dile getirilmesini kabul edilemez olarak belirlediği için diğer özellik ön plana çıkarılabilir (Berinsky ve Mendelberg, 2005: 845).

Gruplar ve özellikler arasında bir bağlantı kurulduktan sonra bilişsel süreçler bu bağlantıyı güçlendirecek şekilde çalışırlar. Böylece gruplar ve özellikler arasında kurulan

bağ güçlenir ve insanlar arasında daha fazla aktarılır. Gruplar ve özellikler arasındaki bağlantıyı güçlendiren süreçlerden bir tanesi stereotiplerle uyumlu bilgilerin daha fazla hatırlanmasıdır. Jackson ve Rose (2013: 56) üniversite öğrencileriyle katılımcıların stereotiplerle uyumlu ve uyumlu olmayan özellikler ile iç/dış grup üyelerine yönelik inançları ifade eden cümleleri doğru hatırlama oranları üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırmanın sonuçları kişilerin stereotiplerle uyumlu bilgileri uyumlu olmayan bilgilere göre daha doğru hatırladıklarını göstermektedir. Ayrıca, iç grup üyelerine yönelik ifadelerin hatırlanmasında daha fazla hata yapıldığı görülmektedir. Bu durum iç grup üyelerinin daha bireysel, dış grup üyelerinin ise daha homojen görüldüğü iddiasını destekler niteliktedir. Bu bulgular gruplara yönelik stereotipleri destekleyen bilgilerin bellekte daha iyi kodlandığı ve geri getirildiği görüşünü desteklemektedir.

Gruplar ve özellikler arasındaki bağlantıyı güçlendirmeye yarayan bir başka bilişsel mekanizma da davranışları değerlendirirken kullanılan değerlendirme ölçütlerinin farklılaşmasıdır. Biernat, Ma ve Nario-Redmond (2008: 289) diğer insanların belirli bir özelliği sergilediği algısının oluşması için belirli miktarda kanıtı ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Algılanan kişinin sosyal grup üyeliği bu kişinin belirli özelliklerle ilişkilendirilmesi için görülmesi gereken davranışsal kanıt miktarını da belirlemektedir. Stereotipik inançlara uygun özelliklerin o grubun bireyelerine bir kişilik özelliği olarak atfedilmesi için gerekli kanıt standardı farklı grupların üyeleriyle kıyaslandığında daha azdır. Örneğin, erkek grubuna yönelik stereotipik inançlara göre erkek olmak ve agresif olmak özellikleri arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu durumda bir erkeğin “agresif” bir kişiliğe sahip olarak nitelendirilmesi için gözlenmesi gereken kanıt miktarı bir kadının “agresif” kişiliğe sahip olduğunu düşünmek için gerekli olan kanıt miktarından daha azdır. Bu durum stereotiplerin toplum içinde sürdürülebilirliğinin artmasına yardımcı olmaktadır.

1.2.3 Sosyal kategoriler

Bir uyarana karşılaşmak, bu uyarının üyesi olduğu kategorilerin aktive olmasına neden olur. Sosyal hayat içerisinde insanlar da birer uyarana olarak görülürler ve bireyler kendilerinin ve diğer insanların sahip oldukları özellikleri dikkate alarak sınıflandırma işlemi gerçekleştirirler (Dovidio, Gaertner ve Kafati, 2005: 4). Üyeleri insanlar olan sosyal gruplar diğer kategorilerle karşılaştırıldığında çeşitli farklılıklar göstermektedir.

Sosyal sınıflandırma eyleminin en önemli aktivitelerinden bir tanesi sosyal hayatta merkezi konumda bulunan benliğin sınıflandırılmasıdır. Kişinin kendisini belirli grupların üyesi olarak görmesi ve buna bağlı olarak diğer grupların üyesi olarak görmemesi iç grup-grup ayrımının yapılmasına neden olur. Bu ayrımın diğer insanların algılanması, yargılanması ve bu insanlara yönelik değerlendirmelerin yapılmasında etkileri bulunmaktadır (Dovidio, Gaertner ve Kafati, 2005: 4).

İnsanlar nesnelere kıyaslandığında daha karmaşık uyaranlardır. Bu nedenle insanların sahip oldukları özelliklerin tanımlanması ve buna bağlı olarak kategorilerin zihne getirilip getirilmeyeceği karmaşık bir işlem olabilir (Moskowitz, 2005: 111-112). Örneğin, cinsiyet, ten rengi gibi özelliklerin bilgisine kolayca erişilse de milliyet, dini inanış gibi özelliklerin gözle görünür olmaması sınıflandırma işlemini zorlaştırmaktadır (Schneider, 1991: 538). Schneider (2003: 96) yaş, cinsiyet ve ten rengi kategorilerinin birincil kategoriler olduğunu belirtmektedir. Küçük yaşlardan itibaren öğrenilen birincil kategorilerin özellikleri otomatik olarak aktive olmasına neden olabilecek ipuçlarının ilk anda ulaşılabilir olması, baskılanmasının mümkün olmaması ve belleğe hemen kaydedilmesidir. Örneğin, bir kişiyle karşılaşıldığında bu kişinin kadın ya da erkek olduğu anında anlaşılır, bu bilgi baskılanamaz ve karşılaşılan kişinin cinsiyeti konuşma bittiğinde dahi bellekte yer almaktadır.

Schneider (2003: 79) sosyal kategorilerin birkaç açıdan sosyal olmayan kategorilerden farklılaştığını söylemektedir. İlk olarak, sosyal gruplar arasındaki hiyerarşi nesne kategorilerindeki hiyerarşi gibi net değildir. Örneğin, bir bilgisayar önce aletler kategorisinde, sonra hiyerarşinin bir alt basamağında ofis aletleri kategorisinde yer almaktadır. Ama hem kadın hem avukat olan bir insan düşünüldüğünde kadınlık ve avukatlık kategorileri arasında böyle bir hiyerarşiden bahsedilemez. İkinci olarak, sosyal gruplara yönelik duygusal yaklaşımımız sosyal olmayan gruplara yönelik duygusal yaklaşımımızdan farklıdır ve sosyal gruplar arasında da duygusal atıf bakımından farklılıklar görülür. Örneğin, katiller grubuna yaklaşımımız bahçıvanlar grubuna yaklaşımımızdan duygusal olarak farklılık gösterir.

Sosyal gruplar zaman içerisinde değişiklik gösterebilirler. Grup üyelerinin kişisel özelliklerinin ön plana çıkarılması grup sınırlarının görünürlüğüne azalmasına ve kategorinin dağılmasına neden olmaktadır. Bu durum ileride yapılacak yeniden sınıflandırma eylemi için temel oluşturmaktadır. Örneğin, ırka dayalı sınıflandırmanın

olduğu bir ortamda üyelerin cinsiyet özelliklerine vurgu yapılmasıyla birlikte kişilerin zihninde ırka dayalı kategorilerin gücü zayıflar. Bu durumda cinsiyete dair özellikler ön plana çıkarılarak cinsiyete dayalı bir sınıflama işlemi daha rahatlıkla yapılabilir. Böylece aynı ortamda ırka dayalı sınıflandırma baskın sınıflandırma süreciyken yaşanan gelişmelerle beraber cinsiyet kategorileri baskın hale gelebilir (Dovidio, Gaertner ve Kafati, 2005: 7).

İnsanların sınıflandırılması sürecinde birçok farklı kategori kullanılmaktadır. İnsanlar cinsiyete, yaşa, mesleğe ve daha başka birçok özelliğe göre sınıflandırılabilir. Bazı durumlarda bu sınıflandırma süreci sonunda bir insan aynı anda birbiriyle çelişkili özellikler gösteren iki farklı kategorinin üyesi olabilirler. Örneğin, siyah bir avukat hem düşük sosyo-ekonomik düzeyle ilişkilendirilen “siyah” kategorisinin hem de yüksek sosyo-ekonomik düzeyle ilişkilendirilen “avukatlık” kategorisinin üyesidir. Bu durumda bu kişiye atfedilecek özellikler arasında bu kategorilere ait sosyo-ekonomik düzey özelliği yer almaz ve daha önce iki kategoride de görülmeyen yeni bir özellik ortaya çıkabilir. Bu örnekte siyah bir avukatın insan hakları konusunda aktif çalışma özelliği zamanla oluşabilir. Bu özellikler “gelişen özellikler” olarak adlandırılmaktadır (Schneider, 2003: 81).

1.2.4 Stereotiplerin İşlevleri

Lipmann’a (1922: 79) göre insanlar, küçük bir alanda az sayıda insanla ilişki kurarak yaşasalar da, dünya hakkındaki fikirlerini kendi kısıtlı deneyimlerinin ötesine geçerek daha geniş bir zaman dilimine ve daha geniş bir alana genellerler. Bu genellemenin yapılabilmesi için modern hayatın karmaşası ve acelesi içinde karşılaşılan belirsiz bilgiler arasından tanımlayıcı ve tutarlı bilgilerin ayırt edilmesi gerekir. Elde edilen sınırlı bilgiden daha fazlasına ulaşmak için, belirli bir özellik keşfedildikten sonra geri kalan özellikler insanların zihinlerindeki stereotiplerle doldurulmaktadır.

Elde edilen bilginin ötesinde bilgi sağlama özelliği stereotiplerin bilişsel işlevi olarak görülebilir. Stereotipler insanları gördükleri her bir uyarının her bir özelliğini tekrar tekrar anlamaya çalışma yükünden kurtarır. Stereotiplerin oluşma evresinde görülen sınıflandırma eylemi gelen bilgileri anlamlandırma ve organize etmek için bir araç olarak kullanılır (Moskowitz, 2005: 111). Stereotipler gruplar ve özelliklerin bir arada bulunduğu zihinsel yapılardır ve bu yapılar daha sonraki değerlendirmelerde ve yargılamalarda kullanılmak üzere uzun süreli bellekte yer alırlar (Berinsky ve Mendelberg, 2005: 847). Bir

insan bir kategorinin üyesi olarak tanımlandığında bu kategoriye ait stereotipler kişinin farkındalığının dışında çalışma belleğinde yer alır. Çalışma belleğinde yer almasıyla ulaşılabilirliği artan bu bilgiler, insanların sahip olmadıkları diğer bilgileri tamamlamak, hızlı bir şekilde çıkarımlarda ve yargılamalarda bulunmak ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmak için kullanılır (Moskowitz, Stone ve Childs, 2012: 997).

Semin (2008: 12) stereotiplerin yalnızca zihinde gerçekleşen çeşitli süreçler olarak değil, aynı zamanda iletişim araçları vasıtasıyla sosyal alanda etkileri olan bir olgu olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu tanımlama stereotiplerin kişiler arası ve gruplar arası ilişkiler alanlarındaki işlevlerine işaret etmektedir. Bodenhausen, Todd ve Richeson (2009: 124) sosyal hayatta karşılaşılan insanların ilk önce kategori üyeliklerine dayalı olarak algılanmaya başladığını ve yalnızca yeterli zaman ve motivasyon olduğu takdirde bireysel izlenimler kullanılarak algılanmaya doğru ilerlediğini belirtmektedir. Ancak, günlük hayat içerisinde sosyal ilişkilerin kısıtlı zaman ve bilişsel kaynaklarla sürdürülmesi gerekmektedir. Bu durum kişiler ve gruplar arasındaki ilişkilerin kategoriye dayalı düşünmeyle aktive olan stereotipler tarafından etkilenmesi anlamına gelmektedir

Stereotiplerin gruplar arası ilişkilerde birçok işlevi bulunmaktadır. Moskowitz (2010: 140) stereotiplerin kullanımının diğer gruplardan daha üstün hissetme arzusunu tatmin etme; diğerlerine karşı sosyal, fiziksel, politik ve ekonomik güç kazanma ve bu gücü sürdürme; kişinin kendisini ve yakınlarını yabancı, farklı ve tehdit unsuru olarak görülen şeylerden koruma amaçlarına hizmet ettiğini belirtmektedir. Gruplar arasında gerçek bir çatışma yaşanmamış dahi olsa stereotiplerin aktive olması bu duygusal sonuçların ve tutumların oluşmasına neden olabilir (Moskowitz, Stone ve Childs, 2012: 996).

Diğer gruplara yönelik stereotiplerin iç grup üyeleri tarafından paylaşılması, grup üyelerinin sosyal çevre hakkında bir fikir birliğine varmasını sağlar. Böylece, kişinin öznel olarak algıladığı sosyal gerçeklik paylaşılmış olur ve doğru, geçerli bir bakış açısına dönüşür. Bu stereotiplerin iletişim kanalları vasıtasıyla paylaşılması iç grup üyeleri arasında bütünleşikliği arttırmaktadır ve zamanla bu düşüncelerin doğruluğu diğer iç grup üyeleri kıstas alınarak değerlendirilmeye başlanır. İç grup üyeleriyle paylaşıldığı müddetçe bu bilgiler doğru olarak algılanır (Yzerbyt ve Carnaghi, 2008: 31).

Bazı durumlarda kültür, stereotiplerin çelişkili işlevleri olmasına neden olabilir. Kültür, stereotiplerin toplumdaki bireyler tarafından paylaşılmasını sağlar ve böylece genel

olarak olumsuz özelliklerden oluşan stereotiplerin nesilden nesle aktarılmasına da hizmet eder (Moskowitz, 2005: 117). Böylece, bir gruba yönelik üstünlük kurma çabaları kültür tarafından desteklenmiş olur. Ancak, kültür aynı zamanda sosyal normlar vasıtasıyla stereotiplerin olumsuz özelliklerinin baskılanmasına, olumlu özelliklerinin ön plana çıkmasına da neden olabilir. Örneğin, sosyal gruplar birden fazla özellik ile ilişkilendirilebilir ve sosyal normlar bu özelliklerden olumlu olanların dile getirilmesine imkan sağlayabilir. Örneğin, Yahudiler cimrilikle, kadınlar politik yönetme becerisinin olmamasıyla, siyahlar zihinsel kapasite yetersizliğiyle ilişkilendirilmiş olsa da bunların söylenmesi kabul edilemez olarak görülür. Diğer yandan, Yahudilerin, siyahların ve kadınların liberal olması stereotipinin kullanımı sosyal normlar tarafından desteklenir (Berinsky ve Mendelberg, 2005: 845).

Stereotiplerin bir diğer işlevi toplumsal yapı içerisinde yer alan grupların var olan konumlarını sürdürmelerine yardımcı olmalarıdır. Stereotiplerin bu işlevi yerine getirmesi gruplar için farklı değerlendirme standartları kullanılmasıyla mümkün olmaktadır. Biernat, Kobrynowicz ve Weber (2003: 2061) insanların davranışlarını değerlendirirken tek bir standart ölçek kullanılmadığını, gruplara göre ölçeklerin değiştiğini belirtmektedir. Örneğin, erkeklerin daha agresif olduğu stereotipi bir kadının ve erkeğin davranışının agresifliğini değerlendirmede farklı standartlar kullanılmasına neden olabilir. Aynı davranışı sergileyen bir kadın “çok agresif”, bir erkeğe “orta derecede agresif” olarak kabul edilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta yapılan agresiflik atfının kişilik özelliği olarak görülmemesidir. Kadınların davranışlarından dolayı agresif olarak nitelendirilmeleri daha kolaydır ancak bu nitelik onların kişilik özelliği olarak görülmez, durumsal bir atf olarak ortaya çıkar. Diğer yandan erkeklerin agresifliği ise bir kişilik özelliği olarak algılanmaktadır (Biernat, Ma ve Nario-Redmond, 2008:289). Grup üyeliğine bağlı olarak değişen değerlendirme standartları bireylere yönelik yanlış uygulamaların algılanmamasına neden olabilir. Örneğin, erkeklerin kadınlardan daha fazla para kazandığı inancını ele alacak olursak, aynı miktarda para kazanan bir erkek ve bir kadın kıyaslanırken iki birey de kendi grubunun standartlarına göre değerlendirilir. Bu durumda erkeğin mali durumu “iyi” olarak görülürken kadının “çok iyi” olarak değerlendirilebilir. Kadının mali durumunun normalin üzerinde iyi olarak değerlendirilmesi muhtemel terfi ve zam alma olasılığını azaltacaktır. Bu durum da

kadınların erkeklerden daha az kazandığı stereotipini destekleyerek kadınlara yönelik yanlış davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir.

1.2.5 İkili süreç modeli ve sosyal davranıştaki yanlılıklar

Shiffrin ve Schneider (1977) ile Posner ve Snyder'ın (1975) seçici dikkat ve kısa süreli bellek üzerine yaptıkları araştırma geleneğine dayanarak oluşturulan ikili tutum çalışmaları bilgi işleme sürecinin kontrollü ve otomatik olarak ikiye ayrılacağı fikrine dayanır. Kontrollü süreçler dikkat gerektiren, sınırlı kapasiteli, niyetli olarak başlatılan ve değiştirilen faaliyetleri kapsamaktadır. Buna karşın otomatik süreçler ise dikkat istemeyen, sınırsız kapasiteli ve niyetli olarak bastırılması mümkün olmayan bilişsel faaliyetler olarak tanımlanmıştır (Payne ve Gawronski, 2010: 2). Başlatılması ve sürdürülmesi için kişinin farkındalığının gerekli olduğu kontrollü süreçler açık, kişinin farkındalığının gerekli olmadığı otomatik süreçler örtük olarak da isimlendirilmektedir. Her iki süreç birlikte yargılamalarımızı, düşüncelerimizi, çıkarımlarımızı ve eylemlerimizi etkilemektedir (Evans, 2003: 455).

Sosyal davranıştaki yanlılıkların üretilmesinde otomatik ve kontrollü süreçlerin rolü stereotipler, önyargı ve ayrımcılık arasındaki ilişkinin anlaşılmasıyla mümkün olabilir. Schneider (2003: 24) stereotipler, önyargı ve ayrımcılık kavramları arasında yakın bir ilişki bulunduğunu belirtmektedir. Kategorilere dayalı olarak sınıflandırılan insanlara yönelik inançlar stereotipleri, duygusal tepkiler ve tutumlar önyargıyı, davranışsal eğilimler de ayrımcılığı ifade etmektedir. İkili süreç modeline dayanarak yapılan çalışmalar bu olguların otomatik ve kontrollü süreçlerden nasıl ve ne kadar etkilendiklerini araştırmaktadır. Böylece inanç, duygu ve davranışı yansıtan bu üç sürecin hangi kısmının otomatik hangi kısmının kontrollü olarak gerçekleştirildiğine yönelik edinilen bilgiler toplumsal hayatta görülen önyargı ve ayrımcılıkla mücadele yöntemlerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır.

İkili süreç modeline dayanarak yapılan ilk çalışmalar stereotiplerin ve önyargının otomatik olarak aktive olduğunu; ancak, bunların ayrımcılık davranışına dönüşmesinin kontrollü süreçler ile mümkün olduğunu belirtmektedir. Otomatik olarak aktivasyonu gerçekleşen ve bu nedenle aktivasyonu kontrol edilemez olarak görülen stereotiplerin ve önyargının ayrımcılık davranışına dönüşmemesi için kişilerin önyargısız olma hedefine uygun olarak çaba harcamaları gerekmektedir. Ancak, son dönemde gerçekleştirilen

çalışmalar otomatik ve kontrollü süreçlerin stereotipler, önyargı ve ayrımcılık kavramlarından her biri üzerinde etkili olduklarını göstermektedir (Devine ve Sharp, 2009: 64). Bu durum göz önüne alındığında, stereotiplerin, önyargının ve ayrımcılığın sosyal hayattaki etkilerini araştıran çalışmalar iki süreç üzerinde durmuşlardır: stereotiplerin aktivasyonunun kontrol edilmesi ve stereotiplerin uygulanmasının kontrol edilmesi (Legault, Green-Demers ve Eadie, 2009: 10).

Stereotiplerin aktivasyonunun kontrol edilmesine yönelik yapılan birçok çalışmada stereotiplerin iyi-tekrarlanmış çağrışımlar olduğu için niyetsiz olarak, çaba gerektirmeden otomatik olarak aktive edildiği, sosyal düşünceyi de etkileyerek önyargı ve ayrımcılık olarak davranışa döküldüğü belirtilmektedir (Legault, Green-Demers ve Eadie, 2009: 11). Devine (1989) kişilerin bilinçli düşünce ve inançlarından bağımsız olarak stereotiplerin herkeste otomatik olarak aktive olacağından bahsetmiştir. Blair (2002: 242) ise, stereotiplerin ve önyargının otomatik olarak aktive edilme sürecinin kaçınılmaz bir süreç olmadığını ve çeşitli faktörlerin bu süreci etkilediğini belirtmektedir. Kişinin kendine yönelik olumlu bir benlik imajı oluşturmak isteme güdüsü, stereotipik inançların yanında ya da karşısında olan sosyal normlara uyma isteği, bir grup hakkında karşıt stereotiplerin bulunması, karşılaşılan kişinin birden fazla grup üyeliğini aktive edecek uyaranlara aynı anda sahip olması, kişiler arası ilişkileri sürdürme isteği, bağlam içerisinde ast veya üst konumda bulunmak ve karşılaşılan kategori üyesinin stereotipe ne kadar uygun olduğu gibi durumlar stereotiplerin otomatik olarak aktive edilmesini etkilemektedir (Blair, 2002: 243; Devine ve Sharp, 2009: 64; Lowery, Hardin ve Sinclair, 2001: 842-843).

Stereotiplerin aktivasyonunun ardından uygulamaya dönüşmesi aşamasında kontrollü süreçler daha büyük bir rol oynamaktadır. Kişinin önyargılı olmamaya yönelik bir motivasyonunun bulunması stereotipler aktive olsa dahi ayrımcılığa dönüşmesini engelleyebilir. Legault, Green-Demers ve Eadie (2009: 11) tarafından gerçekleştirilen bir deneyde siyah stereotipini aktive eden bir uyaranın ardından katılımcılara bir kişiyi anlatan bir paragraf okutulur ve bu kişiyi değerlendirmeleri istenir. Araştırma sonucunda kişisel olarak önyargılı olmama yönünde çaba gösteren kişilerin stereotipik inançları aktive olsa da bunları değerlendirmelerinde daha az kullandıkları görülmüştür. Stereotiplerin uygulanmasının kontrol edilmesine yönelik bir başka çalışmada insanların davranışlarından sorumlu tutulması olgusu üzerinde çalışılmıştır. Çalışmada katılımcıların diğer insanları değerlendirirken kendi yaptıkları değerlendirmelerin sorumluluğunu

almaları durumunun stereotiplerin kullanımı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Sonuçlar sorumluluğun stereotip kullanımını iki yönlü etkilediğini göstermektedir. Eğer katılımcılar kendilerini değerlendirmelerinden sorumlu tutacak kişilerin stereotipik inançları olduğunu düşünüyorsa stereotiplerin kullanımı artmakta, tersi durumda ise azalmaktadır (Plaks ve Halvorson, 2013: 556). Kişinin önyargılı olmama motivasyonu bulunsa dahi stereotipler çeşitli yollarla davranışa dökülebilir. Yapılan çalışmalar ayrımcılık davranışının açık ifadesinin sosyal olarak kabul edilemez bulunduğu durumlarda önyargının, daha az gülümseme, doğrudan göz temasından kaçınma, konuşurken daha az kelime kullanma ve konuşmayı daha kısa sürede bitirme gibi daha örtük biçimlerde ifade edildiğini göstermektedir (Bodenhausen, Todd ve Richeson, 2009: 125). Semin (2008: 17) örtük olarak gerçekleşen ve ifade edilen yanlılıkların zaman zaman kişilerin farkındalığının dışında uzaklık ya da yakınlık hisleri yaşamalarına neden olduğunu belirtmiştir.

İkili süreç modeli açısından stereotipler, önyargı ve ayrımcılık üzerine yapılan araştırmalar zaman içerisinde bu üç olgunun zannedildiği kadar değişime dirençli ve kontrol edilemez olmadığını göstermiştir. Ancak, stereotiplerin varlığının nesilden nesle aktarılacak kadar uzun süre varlığını koruması ve otomatik çağrışımlarının kolaylıkla sönmemesi otomatik süreçlerin sosyal davranışta yanlılıkların görülmesinde önemli etkisinin olduğunu göstermektedir (Devine ve Sharp, 2009: 71).

1.2.6 Stereotiplerin İçselleştirilmesi

Stereotiplerin içselleştirilmesi, kişinin üyesi olduğu grup hakkındaki olumsuz değerlendirmelerinin kişi tarafından öz-benlik kavramının kapsamına alınması olarak tanımlanmaktadır (Bonnot ve Croizet, 2007: 858).

Stereotiplerin içselleştirilmesi üzerine ilk fikirler Kurt Lewin ve Gordon Allport tarafından dile getirilmiştir. Lewin (1948) “Yahudiler arasında öz-nefret” isimli çalışmasında, Yahudilerin sosyal hiyerarşide kendilerinden daha üst basamaklarda bulunan gruplarla ilişkiye girdiklerinde, zamanla bu grupların Yahudilere yönelik düşüncelerini içselleştirdiklerinden bahsetmektedir. Lewin bu durumun yalnızca Yahudilerde değil siyahlarda ve Avrupalı Amerikalılarda da görüldüğünü belirtmektedir. Allport da benzer şekilde öz-nefret kavramından bahsetmektedir. Allport’a göre kişi ısrarlı bir şekilde aşağılanmaya devam ederse kişinin öz-sevgisinin diğer gruplara yönelik “dalkavukluğa” ve öz-nefrete dönüşebileceğini belirtmektedir (akt. Burkley ve Blanton, 2008: 37-38).

Bireyin kendi grubuna yönelik olumsuz stereotipik inançları içselleştirme süreci 3 adımda gerçekleşmektedir. McKown ve Weinstein (2003: 510) çocuklarda stereotiplerin içselleştirme sürecinin gerçekleşme adımlarından ilkinin farkındalık olduğunu belirtmiştir. Kişi toplum tarafından kendi grubuna atfedilen stereotipik özelliklerin farkına varır. İkinci adımda bazı kişilerin toplum tarafından gruplarına atfedilen bu özelliklerin doğru olduklarına kanaat getirir. Son adımda da kişi grubu için geçerli olduğunu düşündüğü stereotipleri içselleştirerek stereotipin kendileri için de doğru olduğunu düşünmeye başlar. Böylece stereotipler kişi tarafından içselleştirilmiş olur.

Stereotiplerin içselleştirilmesinin kişi üzerinde bıraktığı etki genel olarak öz-saygı kavramı üzerinden araştırılmıştır. Crocker ve Major (1989: 612) stereotiplerin içselleştirilmesinin sonuçları üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara dayanarak bu olgunun öz-saygı üzerinde farklı etkileri olduğunu belirtmektedir. Stereotiplerin içselleştirilmesinin olumsuz sonuçlar yaratmasının nedeni kişinin kendisi hakkında olumlu bir benlik oluşturma eğilimiyle çelişmesinden kaynaklanmaktadır. Kişi grubuna yönelik olumsuz atıfların kendi kimliğinde de olduğunu düşünürse bu durum öz-saygının düşmesine neden olur. Stereotiplerin içselleştirilmesiyle oluşan düşük öz-saygıyla başa çıkmak için kişi grubuna yönelik özellikleri içselleştirse de bu özellikleri benliğini tanımlarken merkezi bir konumda kullanmayabilir. Fiziksel engelli bir kişinin kimliğini tanımlarken fiziksel çekicilik kavramını kullanmaması bu duruma örnek olarak verilebilir. Öte yandan, stereotiplerin içselleştirilmesi çeşitli durumlarda öz-saygının yükseltilmesine de neden olabilir. Stereotiplerin içselleştirilmesi bir başarısızlık durumu yaşandığında bu durumun nedeninin gruplarına atfedilmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, beyaz bir kişi bir spor müsabakasında başarısız olursa bu durumun nedeni “beyazların sportif özelliklerinin zayıf olması” stereotipini gösterebilir. Böyle durumda başarısızlığın nedeni kişinin kendisi değil grubu olarak görülecektir. Bu durum da kişinin olumlu bir benlik oluşturma eğilimine yardımcı olacaktır.

Stereotiplerin içselleştirilmesinin kişi üzerindeki etkilerinin bazı durumlarda olumlu, bazı durumlarda da olumsuz olması bu sürecin farklı şekillerde gerçekleşebileceği iddiasının oluşmasına neden olmuştur. Burkley ve Blanton (2008: 39) stereotip içselleştirmesinin iki farklı yolla gerçekleştiğini belirtmektedir. “Kronik içselleştirme” olarak adlandırılan birinci yolda içselleştirme uzun süreli olarak yapılır ve farklı durumlarda varlığını sürdürür. Bu yolda içselleştirilen özellikler kişinin doğuştan gelen

(*dispositional*) özellikleri olarak görülür. İkinci yol ise “işlevsel içselleştirme”dir. Bu yolda içselleştirme kısa sürelidir, belirli bir durumda bireyin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapılan içselleştirmedir. Bu durumda özellikler durumsal olarak içselleştirilir, kişinin kalıcı özellikleri olarak görülmez. Kronik içselleştirmenin kişi üzerindeki etkileri olumsuz olurken, işlevsel içselleştirme kişinin durumsal ihtiyaçlarını karşılayarak olumlu etkilere neden olacaktır.

Stereotiplerin bireyler üzerindeki etkileri daha çok “stereotip tehdidi” olgusu üzerinden araştırılmaktadır. Ancak, stereotip tehdidi ve stereotiplerin içselleştirilmesi kavramlarının birbirinden farklı kavramlar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Stereotip tehdidi bir grubun üyelerinin kendi grupları hakkında negatif bir stereotipin farkında olduğu durumlarda ve o stereotiple ilgili alanda faaliyet göstermeleri gerektiğinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kadınların matematik başarılarının düşük olduğuna yönelik bir stereotip kadınların ya “Zaten başaramam” düşüncesiyle gerekli çabayı göstermemesine ya da “Performansımı değerlendirenler kadın olmam nedeniyle bana haksız yaklaşacaklar” düşüncesiyle performans kaygısı yaşamasına ve olduğundan daha kötü sonuçlar almasına neden olacaktır (Massey ve Owens, 2014: 557). Stereotiplerin içselleştirilmesi ise stereotip içeriğinin benliğin bir parçası olarak görülmesidir. Stereotiplerin içselleştirilmesi stereotip tehdidinin oluşması için gerekli değildir. Kişiler kendi gruplarına yönelik olumsuz inançlara inanmasalar dahi stereotip tehdidi yaşayabilirler. Stereotiplerin içselleştirilmesi stereotip tehdidinin bir sonucu olarak görülebilir. Stereotip tehdidi performans kaygısı ve yetersiz çaba gösterilmesine neden olarak stereotipleri doğrulayan deneyimlerin yaşanmasına yol açabilir. Bu durum da kişinin bu özelliklerin kendisinde de olduğu inancını pekiştirebilir (Burkley ve Blanton, 2008: 47).

Stereotiplerin içselleştirilmesine yönelik çalışmaların bu alanda yapılan diğer çalışmalara görece az olmasının çeşitli nedenleri vardır. Payke ve Dang (2003: 151) ırkçılıkla ilgili çalışmalarda içselleştirme kavramını üzerinde fazla durulmamasının iki nedeni olduğundan bahsetmektedir. İlk olarak, ırk stereotiplerinin içselleştirilmesi kavramı ayrımcılık davranışında kurban konumunda bulunan kişileri dikkat odağı yapacaktır. Bu durumda ayrımcılık davranışının failleri göz ardı edilerek kurbanların kendi davranışlarının bu sonuçlara neden olduğu algısının oluşması kurbanların daha fazla suçlanmasına neden olacaktır. İkinci neden ise, ırka yönelik stereotiplerin içselleştirilmesi ve bunun etkilerinin ortaya çıkarılmasının ırkçılığın etkilerinin sanılandan daha geniş ve daha derin olduğunu

göstermesidir. Bu durum da toplumda huzursuzluğa neden olacaktır. Bahsedilen bu nedenler literatürde diğer konulardaki stereotiplerin içselleştirilmesine yönelik çalışmaların görece azlığı için de geçerli olabilir.

2 KURAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalar olguları yalnızca psikolojik ya da yalnızca sosyolojik süreçlerle açıklama yanlılığını gösterme tehlikesini taşımaktadır (Doise, 1980: 213). Doise (1980: 214) çalışmasında deneysel sosyal psikoloji çalışmalarında bu yanlılığın görülmesini önleme amacıyla çeşitli analiz düzeylerine dikkat edilmesi gerektiğini gösteren bir model oluşturmuştur. Modelin birinci analiz düzeyi bireylerin sosyal çevrelerini nasıl algıladıklarını ve bu çevre içindeki davranışlarını bireylerin içindeki yerleşik unsurlarla açıklayan içsel düzeydir. İkinci analiz düzeyi belirli bir zaman diliminde, belirli bir durumda kişiler arasında gerçekleşen ilişkilerin dinamiğine yönelik açıklamaları kapsayan kişiler arası düzeydir. Analiz düzeylerinin üçüncüsü sosyal ilişkide bulunan tarafların toplumsal konumlarının farklı etkilerini açıklamaya yönelik girişimleri içeren sosyal düzeydir. Doise'in önerdiği son düzey olan ideolojik-kültürel düzey bireyin inançlarını, temsillerini, değerlendirmelerini ve normlarını etkileyen daha geniş sosyal üyeliklerini içermektedir.

Doise'in belirttiği yanlılık gösterme sorunuyla karşılaşmamak için bu çalışma kapsamlı bir teorik çerçeve içerisinde gerçekleştirilmiştir. Semin (2008) stereotiplerin etki alanının yalnızca zihinle sınırlı kalmadığına, sosyal hayat içerisinde insanların ve grupların da bu olgudan etkilendiklerine dikkat çekmektedir. Stereotiplerin oluşması, sınıflandırma eyleminin sonucunda sosyal grupların oluşmasıyla ortaya çıkan bir olgudur. Öte yandan, grupların tarihi, toplum içindeki konumları ve aralarındaki ilişkiler stereotipleri etkilemektedir (Hortaçsu, 2007). Bu durumda stereotiplerin birey üzerindeki etkilerinin bütüncül bir bakış açısıyla anlaşılabilmesi için stereotipler ve grup süreçleri arasındaki karşılıklı etkileşim de dikkate alınmalıdır.

Bu bölümde bireylerin içsel mekanizmalarından geniş kapsamlı ideolojik inançlara kadar geniş bir yelpazede yer alan değişkenlerin stereotiplerin içselleştirilmesi sürecindeki etkileri 3 kuram çerçevesinde ele alınacaktır. Tajfel ve Turner (1979) tarafından temeli oluşturulan Sosyal Kimlik Yaklaşımı, Sidanius ve Pratto (1999) tarafından oluşturulan

Sosyal Baskınlık Kuramı ve Jost ve Banaji (1994) tarafından oluşturulan Sistemi Meşrulaştırma Kuramı çalışma kapsamında kullanılacak kuramlardır.

2.1 SOSYAL KİMLİK YAKLAŞIMI

Sosyal Kimlik Kuramı (SKK) bilişsel, motivasyonel ve sosyolojik-tarihi faktörler arasındaki etkileşimin gruplar arası ilişkileri kontrol ettiğini öne sürmektedir. Tajfel'in ölümünün ardından Turner teorisinin bilişsel unsuru üzerine yürüttüğü daha detaylı bir çalışmanın ardından yeni bir kuram olarak Kendini Sınıflandırma Kuramını (KSK) ileri sürmüştür. Genel olarak benzer önerme ve yöntemleri kullanan her iki kuram da aynı ideolojik meta-teorik perspektiften yola çıkmıştır ancak farklı odak noktalara ve vurgulara sahiptir. İki kuram arasındaki bu yakın ilişki her iki kuramı kapsayacak şekilde “sosyal kimlik yaklaşımı” olarak adlandırılmaktadır (Hornsey, 2008: 207). Burada da her iki kuramın temel önermeleri birlikte ele alınacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde önyargı ve ayrımcılık davranışlarının anlaşılabilmesine yönelik çabalar artmıştır. Sosyal Kimlik Kuramı'nın oluşturulduğu 1970li yıllara kadar gerçekleştirilen çalışmalar, kişilerin içsel süreçlerini ve kişiler arası ilişkileri ön plana çıkarmaktaydı (Hornsey, 2008: 204-205). Ancak, SKK kolektif olguların yalnızca bireysel süreçlerle ya da kişiler arası etkileşimle açıklanamayacağı görüşünü savunarak farklı analiz düzeylerini içeren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. SKK kişisel biliş, sosyal etkileşim ve sosyolojik süreçleri birbirine bağlayan bir teoridir (Hogg, 2006: 111 - 116).

Sosyal kimlik yaklaşımı toplumu birbirleriyle güç ve statü ilişkileri içerisinde var olan ve sosyal kategorilerin hiyerarşik olarak yapılandırılmasıyla oluşan heterojen bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu heterojen toplum içerisinde yaşayan birey, çevresini anlayabilmek ve bu çevrede hareket edebilmek için kendi deneyimlerini ve algılarını bilişsel olarak düzenlemeye ve basitleştirmeye çalışır. Sosyal kategoriler ya da diğer ismiyle gruplar birey için gerekli bilgiyi sağlayarak bu çabasına katkıda bulunur (Hogg ve Abrams, 1998: 17). Gruplar arasında gerçekleşen ve bu grup üyelerinin düşünce, duygu, davranış ve tutumlarını etkileyen ilişkiler bilişsel, motivasyonel ve makro sosyal süreçlerden etkilenmektedir (Turner, 1999: 9). Sosyal kimlik yaklaşımı bu süreçler arasındaki etkileşimi birçok alt teori, kavram ve hipotez kullanarak açıklamaktadır (Hornsey, 2008: 207).

2.1.1 Sosyal Sınıflandırma

Sosyal kimlik süreçlerinin bilişsel temeli sosyal sınıflandırma (*social categorization*) eylemidir. Grup denilen olgu aslında sosyal kategorilerdir (Hogg, 2006: 118). İnsanlar diğer insanları kendileriyle olan benzerlik ve farklılıklarını dikkate alarak sınıflandırır. İnsanlar belirli bir kıyaslama boyutunda kendilerine benzer olarak gördükleri diğer insanları iç grup üyeleri, kendilerinden farklı olarak gördükleri diğer insanları ise dış grup üyeleri olarak görmektedir. Sınıflandırma işlemi sırasında aynı grupta yer alan insanlar arasındaki benzerliklere, farklı gruplarda yer alan insanlar arasındaki farklılıklara vurgu yapılır. Sosyal sınıflandırma iki temel sonuca neden olur: birincisi aynı grubun üyesi olan insanlar “özdeş” olarak görülürler; ikincisi bir grubun üyesi olmak o grubun prototipiyle uyumlu davranışların üretilmesine neden olur (Hogg ve Abrams, 1998: 19).

Sosyal sınıflandırma eylemi gruplar arasındaki “biz” ve “onlar” ayrımının görünür olmasını sağlar. Sosyal kimlik yaklaşımı bu görünürlüğün oluşmasıyla birlikte grup içerisindeki benzerliklerin ve gruplar arasındaki farkların büyütüldüğünü belirtmektedir. Diğer bir deyişle aynı grubun üyeleri birbirlerine gerçekte olduğundan daha fazla benzer, farklı grupların üyeleri birbirlerinden gerçekte olduğundan daha fazla farklı olarak algılanır (Hornsey, 2008: 206).

Grupların iç yapılarına bakıldığında ise homojen olmadıkları görülür. Hemen her grupta sosyal roller, alt gruplar, iç içe geçmiş ve çapraz kategoriler bulunmaktadır. Ayrıca, birçok grubun içerisinde yeni gelenler, tam üyeler ya da eski üyeler olarak görülen nesillere dayanan roller de bulunmaktadır. Bu farklılıklar grup içi ve gruplar arası süreçleri etkilemektedir (Hogg, 2006: 117).

2.1.2 Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik kuramına göre sosyal sınıflandırma eyleminin sonuçları bireylerin kimlik olgusunu etkilemektedir. Kimliğin iki farklı çeşidi bulunmaktadır: kişisel kimlik ve sosyal kimlik (Worchel, Iuzzini, Coutant ve Ivaldi, 2000: 16). Kişisel kimlik bireyin kendisini diğer grup üyelerinden ayıran özgün özelliklerini içermektedir. Bu özelliklere kişilik, fiziksel özellikler ve bireysel deneyimler örnek olarak verilebilir. Sosyal kimlik ise

sosyal sınıflandırma eylemiyle bireyin dünyayı iç grup ve dış grup olarak ayırması sonucunda oluşmaktadır. Sosyal kimlik bir kişinin kendi benliğini, çeşitli değer anlamları ve duygularla ilişkilendirilmiş olan grup üyeliklerine dayanarak tanımlamasıdır(Tajfel ve Turner, 1979: 40). Sosyal kimlik, bireyin kendisini üyesi olarak algıladığı sosyal kategorilerden gelen benlik imajları olarak da tanımlanabilir (Turner 1999: 8). Grup süreçleri genel olarak sosyal kimlik üzerinde daha hayati etkilere sahip olsalar da kişisel kimliği de etkilemektedir. Grubun özellikleri kişiler arası ilişkileri etkileyerek kişisel kimliğin gelişmesinde sınırlayıcı bir etkiye sahip olabilir (Hogg, 2006: 116).

Sosyal gruplar aynı sosyal kimliği paylaşan kişilerden daha fazla anlam ifade etmektedir. Bu kişiler kendilerini aynı şekilde değerlendirir, benliklerine yönelik aynı tanımlamalara sahiptir. Sosyal gruplar üyelerinin iç grup ve dış grup üyeleriyle benzer şekillerde ilişkiler kurmalarını sağlayarak sosyal davranış üzerinde etkili olurlar (Hogg, 2006: 116). Belirli durumlarda bireylerin benlik tanımlamalarını yaparken kişisel kimlik ya da sosyal kimlik bilgilerini kullanmaları, bireylerin davranışlarının değişmesine neden olur (Hogg ve Abrams, 1998: 23). Tajfel ve Turner (1979: 34) sosyal davranışın iki uçlu bir devamlılık üzerinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Bir uçta iki veya daha fazla bireyin tamamen kendi kişisel özelliklerine dayanarak ait oldukları sosyal gruplar ve kategorilerin hiç bir etkisi olmadan gerçekleştirilen davranışlar yer almaktadır. Diğer uçta ise tamamen sosyal grup üyeliklerinin etkisiyle oluşturulan ve kişisel özelliklerin etkisinin hiç bulunmadığı gruplar arası davranışlar bulunmaktadır. Bireylerin sosyal davranışları bu iki uç arasındaki herhangi bir noktada bulunmaktadır. Günlük hayatta tamamen kişiler arası ya da tamamen gruplar arası uçta yer alan bir sosyal davranış görmek imkansızdır. Kişiler arası uçtan gruplar arası uca yaklaştıkça, diğer grubun üyelerinin bireysel özellikleri göz ardı edilmeye başlanır ve grup üyeleri daha ayrışmamış, daha benzer olarak görülür (Tajfel ve Turner, 1979: 36). Turner (1999: 11) sosyal kimliği, kişiler arası davranışı gruplar arası davranışa dönüştüren bir süreç olarak kavramsallaştırmıştır.

Sosyal kimlik insanların üyesi oldukları tüm gruplardan gelen benlik imajlarını içermektedir. Bazı durumlarda bu benlik imajları birbirleriyle çatışmalı özelliklerin aynı anda bulunmasına neden olabilir. Örneğin, asker ve Hristiyan kategorilerinin bir insanı öldürmeye yönelik yaklaşımları farklıdır. Bu durumda hem asker hem Hristiyan olan bir kişi adam öldürmeyle ilgili farklı imajları aynı anda sosyal kimliğinin bir parçası olarak

görebilir. Burada hangi kimliğin daha görünür olduğuna ve daha etkin olacağına bağlam karar vermektedir. (Hogg ve Abrams, 1998: 22).

Sosyal kimliğin ve grubun sınırlarını normlar belirlemektedir. Gruplar hakkında oluşturulan prototipler normların bilişsel bir temsili olarak görülür. Normlar gruplar arasında var olan farkların gerçekte olduğundan daha fazla algılanması için grubun ortalama davranışlarına göre değil, daha kutuplaşmış ve uç davranışlarına göre oluşturulur. Bu durum prototiplerin de daha uç şekillerde tanımlanmasına neden olur (Hogg, 2006: 124).

2.1.3 Kendini Sınıflandırma Kuramı

Sosyal kimlik kuramının bilişsel temeli olarak görülen sınıflandırma süreci üzerine yapılan detaylı çalışmalar sonucunda kendini sınıflandırma kuramı oluşturulmuştur (Hornsey, 2008: 207). KSK, sosyal kimlik ve kişisel kimlik arasındaki ayrımın yapılmasıyla başlamıştır (Turner, 1999: 10). Kuram, bir ucunda sosyal kimliğin, diğer ucunda kişisel kimliğin yer aldığı süreklilik çizgisi fikrini değiştirerek benliğin farklı seviyelerde kendini sınıflandırma ile temsil edildiği düşüncesini geliştirmiştir (Hornsey, 2008: 208). Buna göre benlik, farklı seviyelerde sınıflandırılabilir ve bu seviyelerdeki gruplar farklı derecelerde kimlik kapsamına alınabilirler (Turner, 1999: 11).

Benlik kavramı için 3 farklı seviyede kendini sınıflandırma yapılabilir: benliğin insan kategorisinin bir üyesi olarak sınıflandırıldığı üst kategori “insanlık kimliği”; benliğin diğer insan gruplarına karşın sosyal iç grubun bir üyesi olarak tanımlandığı orta seviye “sosyal kimlik”; son olarak kişiler arası kıyaslamalarla oluşturulan kendini sınıflamanın en alt seviyesi “kişisel kimlik” olarak adlandırılmıştır. Bu seviyeler arasında işlevsel bir antagonizmden bahsedilebilir, çünkü bir seviyenin görünürlüğü arttığında diğerininki azalır (Hornsey, 2008: 208).

Kendini sınıflandırma sürecinin hangi seviyede gerçekleşeceği seviyelerin görünürlüğünün artmasıyla ilişkilidir. Seviyelerin görünürlüğünün artması, ulaşılabilirlik ve uyum özelliklerine bağlıdır. Ulaşılabilirlik özelliği kategorilerin kişinin belleğinde kolay ya da zor ulaşılabilir olduğu ölçüde kullanımının artacağını ya da azalacağını belirtmektedir. Kişinin sıklıkla kullandığı kategoriler bellekte daha ulaşılabilir bir konumda bulunmaktadır (Hornsey, 2008: 208). Ulaşılabilirlik kişinin geçmiş deneyimleri, mevcut

değerleri, güdüleri ve hedefleriyle ilişkilidir. İnsanlar bağlamla ilgili, kullanışlı ve kanıtlarla doğrulanabilecek kategorileri kullanmaya hazırdır. Uyum sosyal kategorilerin sosyal gerçeği ne kadar yansıttığı algısı olarak tanımlanabilir. Uyum özelliğinin iki farklı yönü vardır: kıyaslama uyumu (*comparative fit*) ve normatif uyum. Kıyaslama uyumu bir grup uyaran diğer bir grup uyaranla kıyaslandığında aralarındaki farkın büyüklüğü kadar ayrı bir kategori olarak görülmeye meyillidir. Belirli bir kıyaslama boyutunda grup içi benzerlikler ve gruplar arası farklılıklar arttırıldığında kıyaslama uyumu görülür. Normatif uyum ise belirli bir kategorinin özellikleri göz önüne alınarak yapılır. Karşılaşılan örnekler ve kategori özellikleri örtüşüyorsa normatif uyumdan söz edilir. Örneğin, Katolikleri Protestanlardan ayırmak için bu kişilerin yalnızca Protestanlardan farklı olması yeterli değildir, bu kişilerin Katoliklik özelliklerini de taşımaları gerekmektedir (Turner, 1999: 12-13).

Kendini sınıflandırma dinamik, bağlama dayalı olarak gerçekleşen bir süreçtir. Bağlamın sunduğu kıyaslama ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Bu durumda kişinin kendisi herhangi bir değişime uğramasa da bağlamın gerekliliklerinden dolayı kendisini farklı şekillerde sınıflandırabilir (Turner, 1999: 13).

2.1.4 Grupla Özdeşleşme

Sosyal sınıflandırma süreci neticesinde sosyal kategoriler oluşturulmakta ve bireyler de kendini sınıflandırma süreci vasıtasıyla bu gruplara üye olmaktadır. İnsanlar kendini sınıflandırma süreci sonucunda aynı kategorileri paylaşırsalar da bu kategorilerle özdeşleşmeleri farklı olabilir (Deaux, 2000: 5). Farklı özdeşleşme derecelerinin nedenleri arasında bireylerin paylaştıkları ortak kader algısı, üyelerin birbirlerine bağımlı olmaları, ortak hedeflerin olması ve üyeler arası duygusal çekimin olması gösterilebilir (Hogg, 2006: 117).

Özdeşleşme bağlamdan bağımsız, kronik ve sabit bir süreç değildir; çeşitli faktörlerden etkilenmektedir (Turner, 1999: 23). Cameron (2004: 241-143) grupla özdeşleşme kavramının 3 faktörden etkilendiğini belirtmektedir. *Merkeziyet* sosyal kimliğin zihinde ulaşılabilirliğini ifade etmektedir. Daha ulaşılabilir durumda olan sosyal kimlikler daha fazla kullanılırlar. *İç grup duygusu* kişinin üyesi olduğu gruplardan kaynaklanan duygularını ve hislerini ifade etmektedir. Grup üyeliği kişinin pişmanlık ya da memnuniyet

gibi farklı duygular taşımaya neden olabilir. Son olarak da *iç grup bağları* kişinin üyesi olduğu gruba yönelik aidiyet ve bağlanma hislerini ifade etmektedir. Bu üç faktör sosyal özdeşleşmenin farklı boyutlarını oluşturmaktadır.

Grup içerisindeki bireylerin özdeşleşme düzeylerinin farklı olmasının bir diğer nedeni bireylerin grup içerisindeki konumlarıdır. Grubun merkezinde değil de periferinde yer alan üyeler daha az özdeşleşme yaşayabilirler (Worchel, Iuzzini, Coutant ve Ivaldi , 2000: 19).

İnsanlar birden fazla grubun üyesidir ve bu grupların her biriyle farklı derecelerde özdeşleşmeler yaşarlar. Belirli bir durumda bu grup üyeliklerinden gelen sosyal kimliklerden hangilerinin kullanılacağına kararının verilmesinde bağlamın etkisi, özdeşleşme düzeyinin etkisinden daha önemlidir. Daha fazla özdeşleşme yaşanan sosyal kimlik her durumda daha fazla kullanılmaz. Örneğin, meslek grubuyla yüksek oranda özdeşleşme, milliyetiyle düşük özdeşleşme yaşayan bir birey, milliyet kategorisinin görünür olduğu bir ortamda milliyet kategorisinden gelen sosyal kimlikle hareket eder; meslek kimliğiyle davranmaz (Hogg, 2006: 127).

Grupla özdeşleşmenin farklı derecelerde olması insanların davranışlarının da farklılaşmasına neden olmaktadır. Gruplarıyla yüksek derecede özdeşleşme yaşayanlar iç grup üyelerini daha benzer olarak algırlar, dış grubu aşağı görme eğilimleri daha fazladır ve herhangi bir tehdit durumunda grubu terk etme olasılıkları daha düşüktür (Deaux, 2000:5). Grubuyla yüksek özdeşleşme yaşayan üyelerin grubun normlarına göre davranma eğilimleri de daha yüksektir (Hogg, 2006: 124).

2.1.5 Sosyal Kimlik Yaklaşımının Motivasyonel Süreçleri

Sosyal kimlik yaklaşımı, grup süreçlerinin yürütülmesinin altında temel olarak iki motivasyonel sürecin yattığını belirtmektedir. Bunlardan birincisi olumlu bir benlik geliştirme motivasyonu, ikincisi ise belirsizliğin azaltılması motivasyonudur (Hogg, 2006: 120).

Bireylerin olumlu bir benlik oluşturma motivasyonu hipotezi, Tajfel ve Turner tarafından gerçekleştirilen minimal grup paradigması adı verilen deneysel çalışmalar sonucunda oluşturulmuştur. Bu deneysel çalışmada katılımcılar keyfi ve önemsiz olarak görülen bir özellik üzerinden gruplandırılmıştır (yazı-tura atışı ya da bir kağıt üzerindeki

nokta sayısını olduğundan daha az ya da daha fazla tahmin edenler gibi). Bir sonraki aşamada katılımcılardan belirli miktardaki puanları kendi iç grup üyeleri ve dış grup üyeleri arasında bölüştürmeleri istenmiştir (Hornsey: 2008: 205-206). Gruplar arasında tarihi bir geçmişin bulunmadığı, bireyler arasında sosyal bir etkileşimin yaşanmadığı, bireylerin dağıtılan puanlardan kişisel bir kazanç sağlamadığı böyle bir durumda gruplar yalnızca bilişsel olarak vardır. Bu durum göz önüne alındığında puan dağıtımının adil olma niyetiyle eşit olarak yapılması ya da rastgele olması beklenmektedir; ancak, sonuçlar katılımcıların puan dağıtımını kendi gruplarının kârını maksimize edecek şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir (Tajfel ve Turner, 1979: 38-40). Bu çalışma göstermektedir ki insanların iki gruba ayrıldığı bilgisi bile gruplar arası rekabetin görülmesine neden olmaktadır (Hogg ve Abrams, 1998: 43). Bu tarafgirliğin görülmesinin nedeni bireylerin sosyal kimliklerini dayandırdıkları grupların iyi durumda olması ve dolayısıyla kendilerini olumlu olarak değerlendirme amacıdır (Hogg, 2006: 120).

Sosyal kimlik üye olunan gruplar üzerinden tanımlanmaktadır ve bu tanımlamalar vasıtasıyla grupla ilişkilendirilen güç, statü, prestij ve sosyal değerlilik özellikleri bireyle de ilişkilendirilir. Bu nedenle, iç grubun bu özellikler üzerinden pozitif olarak dış gruptan ayırt edilmesiyle ve “biz” “onlar”dan daha iyiyiz inancının sağlanmasıyla hem grup hem de birey olumlu olarak değerlendirilmiş olur (Hogg, 2006: 120). Bireyler bu olumlu değerlendirmeye ulaşabilmek için sosyal kıyaslama yöntemini kullanmaktadır. Sosyal kıyaslama, bireylerin kendi benlik-kavramlarının bir parçası olarak gördükleri iç grubu sosyal bağlamın sunduğu bir değerlendirme boyutu üzerinden bir dış grupla karşılaştırmasıdır. Bu kıyaslama yapılırken sosyal bağlamda değeri olan bir özellikler kümesi ve bir grup seçilir. Örneğin Amerika’da ten rengi kıyaslama yapma değeri olan bir özelliktir; ancak, aynı özellik Hong Kong’da bir anlam ifade etmez. Bunun yanı sıra, kıyaslama yapılırken iç grup var olan tüm dış gruplarla kıyaslanmaz. Kıyaslamada psikolojik görünürlüğü yüksek gruplar tercih edilir (Tajfel ve Turner, 1979: 41).

Sosyal kıyaslama yapılırken meta-kontrast ilkesi çerçevesinde yapılır. Olumlu benlik oluşturma motivasyonu kıyaslanmanın yapılacağı grupların ve üzerinden kıyaslama yapılacak özelliklerin iç gruba yönelik pozitif ayırt ediciliğin maksimize edilecek şekilde seçilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, olumlu benlik oluşturma motivasyonu gruplar arası farkların olduğundan daha fazla görülmesini sağlayarak iç grubun olduğundan daha iyi değerlendirilmesine de neden olur (Hogg ve Abrams, 1998: 47). Olumlu benlik oluşturma

çabası iç grubun dış gruptan daha iyi değerlendirilmesi ve bu tercihin davranışlarda ve tutumlarda da görülmesi olarak tanımlanan iç grup tarafgirliğinin görülmesine neden olur (Tajfel ve Turner, 1979 :38; Turner, Brown ve Tajfel, 1979: 187).

Grup süreçlerinin altında yatan ikinci motivasyon belirsizliğin azaltılması çabasıdır. Bireyler sosyal hayat içerisinde kim olduklarına, nasıl davranmaları gerektiğine, diğerlerinin kim olduğuna ve nasıl davranabileceklerine dair bilgi edinmek isterler. Sosyal sınıflandırma gruplar hakkında prototipler oluşturur ve bu prototipler vasıtasıyla bireyin kendisinin ve diğerlerinin nasıl davrandıkları ve davranacakları konusunda bilgi verir. Belirsizliğin azaltılması motivasyonu bireylerin ayırt ediciliği yüksek, temel, açık, kuralları belirli ve prototipleri üzerinde uzlaşmaya varılmış gruplara üye olmaya çalışmalarına neden olur. Birey kendi benlik kavramları noktasında belirsizlik taşıdığı zaman, yüksek ya da düşük statülü herhangi bir grupla özdeşleşmeye çalışır; ancak, benlik kavramları noktasında kesin olurlarsa yüksek statülü gruplarla özdeşleşmeye motive olurlar (Hogg, 2006: 120-121).

Turner (1999: 16) grupların bireyin kendi yargılamalarını, davranışlarını doğrulamak amacıyla kullanıldığını da belirtmektedir. Benzer insanların benzer durumlar karşısında benzer tepkileri vermesi gerektiğine dair örtük inanç, belirsizliğin azalmasına hizmet etmektedir. Bireyin bir uyarana yönelik tepkileri diğer iç grup üyeleri ile paylaşırsa, bu tepki üzerinde uzlaşma sağlanırsa ve grup normu haline gelirse o zaman bu tepkinin kişisel bir yanlılığı değil, nesnel bir gerçekliği yansıttığı düşünülür. Bu durumda normlara uygun olarak gerçekleştirilen eylemler geçerli ve uygun olarak görülür. Paylaşılan grup normlarının gerçekliği ifade ettiğine yönelik bu inanç “*kıyaslamalı bilgi etkisi*” (*referent informational influence*) olarak adlandırılmaktadır.

2.1.6 Makro-Sosyal Süreçler

Sosyal kimlik yaklaşımı bilişsel ve motivasyonel süreçlerle grupların oluşumunun kaçınılmaz olduğunu ve bir gruba üye olmanın bireyin çeşitli ihtiyaçlarını gidermede etkili olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan, toplumdaki hiyerarşik yapı içerisinde grupların birbirleriyle nasıl ilişkiler kuracağını ve bireylerin gerçekleştirdiği sosyal davranışın bu yapıdan nasıl etkilendiğinin de göz önünde bulundurulması gerekir (Hogg ve Abrams, 1998: 16). SKK toplumunda var olan grupların güç ve statü hiyerarşisinde farklı seviyelerde

bulduğunu ve insan davranışlarının var olan durumun devamında önemli olduğunu belirten ilk teoridir (Hornsey, 2008: 207).

Sosyal kimlik yaklaşımına göre toplum, birbirleriyle güç ve statü ilişkileri içerisinde olan sosyal gruplardan oluşmaktadır. Irk, din, cinsiyet gibi değişkenlere göre sınırlandırılan bu gruplardan bazıları diğerlerine göre daha fazla güce ve prestije sahiptir. Grupların sahip oldukları arasındaki bu farklılık gruplar arasında anlamlı kıyaslamaların yapılmasına neden olur. Grupların toplum içerisindeki yapısı tamamen durağan değildir ve tarihi, ekonomik gelişmelere bağlı olarak hızlı ya da yavaş şekilde değişmektedir. Bazı gruplar ortadan kalkmakta, bazıları tanımlayan özellikler ve diğerleriyle olan ilişkiler değişmektedir. Bu değişimlere neden olan gruplar arası çatışmalar, kolektif davranış ve sosyal hareketler gibi büyük toplumsal olayların anlaşılması makro sosyal süreçler ve bireylerin psikolojik süreçleri arasındaki ilişkinin anlaşılmasıyla mümkündür (Hogg ve Abrams, 1998: 12-24).

Gruplar arasında yapılan sosyal kıyaslamalar neticesinde grup üyeleri, olumlu bir benlik imajı oluşturma motivasyonu ile kendi gruplarını hem iyi hem de farklı olarak görme yönünde çaba gösterir. Ancak toplum yapısı içerisinde bireyin üyesi olduğu grubun baskın konumda olmaması grup için olumlu sonuçlar üretecek kıyaslamaların yapılması için bir sorun oluşturabilir. Bu durumda bireyler çeşitli stratejiler kullanarak olumlu benlik algısı oluşturmak için çaba gösterirler (Hogg ve Abrams, 1998: 24).

Tajfel ve Turner (1979: 35) bireylerin gruplar arasındaki ilişkinin doğası ve yapısı hakkındaki inançlarının gruplar arası ilişkilerde kullanılan stratejileri belirlediğini söylemektedir. Gruplar arasındaki sınırların geçirgen olarak görülmesi, gruplar arasındaki farklı güç ve statü durumlarının kalıcı ve meşru olarak görülmesi bireylerin öznel inanç sistemlerini oluşturur ve bireylerin var olan durumun devamı ya da değişmesi yönünde davranışlar sergilemesini sağlar (Hornsey, 2008: 207).

Öznel inanç sistemlerinin iki temel çeşidi vardır: sosyal hareketlilik ve sosyal değişim. Sosyal hareketlilik sisteminde birey gruplar arasındaki sınırların geçirgen olduğunu ve var olan sosyal sistemin kalıcı ve meşru olduğu düşünülmektedir. Bu durumda birey var olan sosyal sisteme bilişsel bir alternatif düşünmemektedir. Bu durum bireylerin ast gruptan üst gruba geçiş yapmasına imkan sağlamaktadır. Sosyal hareketlilik stratejisinde kişi olumsuz özelliklerle eşleştirilen ast grup üyeliğinden vaz geçerek üst grup üyeliğine geçmek için çaba gösterir. Birey çalışarak, yeni bağlantılar kurarak kendini

yeniden sınıflandırabilir ve dominant grubun üyesi olarak görebilir. Bireysel olarak grup değiştirerek olumlu benlik değerlendirmesine ulaşmayı hedefleyen sosyal hareketlilik stratejisi kolektif eylemlerin olmasını engellemektedir. Bu nedenle sosyal hareketlilik stratejisi dominant grup tarafından da desteklenir (Hogg ve Abrams, 1998: 25).

İkinci öznel inanç sistemi gruplar arası sınırların geçirgen olmadığı inancının görüldüğü sosyal değişim inancıdır. Bu sistemde bireyin bir gruptan diğerine geçmesi mümkün değildir ve bireyin olumlu benlik imajı geliştirmesinin yolu grubun tamamının durumunun iyileştirilmesidir. Bireysel değil grup olarak yürütülen bu stratejiler sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet stratejileridir. Sosyal yaratıcılık birey bilişsel bir alternatif üretmediğinde ortaya çıkar ve bu durum baskın grup tarafından bir noktaya kadar desteklenmektedir. Bu durumda var olan durum kalıcı olarak görülmektedir. Sosyal yaratıcılığın 3 farklı çeşidi vardır. İlk strateji olarak ast grup üyeleri kendileri lehine sonuçlanacak farklı kıyaslama boyutlarını ararlar. İkinci olarak ast grup üyeleri kendi gruplarıyla ilişkilendirilen özellikleri yeniden tanımlarlar. Son olarak da ast grup üyeleri kıyaslama yapmak için baskın grup dışında başka bir grup bulunarak kıyaslamanın kendi grubu lehine sonuçlanmasını sağlayabilir. Bu stratejilerin kullanımı diğer gruplar tarafından farklı tepkilere neden olabilir. Baskın grup ast grubun kendisini başka bir ast grupla kıyaslamasına çok tepki göstermez çünkü bu durum baskın grubun olumlu benlik oluşturma çabasına zarar vermemektedir. Ancak baskın grupla yapılan kıyaslamalarda farklı bir değerlendirme boyutunun kullanılması belirli bir dereceye kadar hoş görülür. Kıyaslama boyutunun değişmesi baskın grubun benliğini tehdit edecek duruma gelirse ast grubun bu teşebbüsü inkar edilir ya da çeşitli araçlar vasıtasıyla kıyaslamanın boyutu yeniden değiştirilir (Hogg ve Abrams, 1998: 25-26).

Sosyal değişim stratejisinin ikinci yolu sosyal rekabet durumudur. Sosyal rekabet var olan duruma bilişsel bir alternatif üretilebildiğinde ortaya çıkmaktadır. Var olan durum meşru ve kalıcı olarak görülmediğinde alternatif bir sosyal düzenleme talebi ortaya çıkar. Bu durumda ast grup artık kendisini ast olmadığı yeni bir düzen oluşturma çabasına girer. Bu durum radikal politik değişimler, terörizm, sivil savaş, devrim ve pasif direniş gibi sonuçlar doğurabilir (Hogg ve Abrams, 1998: 24-26).

İlyasoğlu (1994: 131) çalışmasında başörtülü kadınların üniversitelere girmeleriyle başlayan dönemde “kendi kendini modernleştirme stratejileri” kullandıklarını belirtmektedir. Üniversitelerde başörtüsünün görüldüğü ilk yıllarda bu kişilerin sosyal

hareketlilik yolunu kullanarak kendi konumlarını yükseltmeye çalıştıkları düşünülebilir. Ancak, sistemin bu bireysel hareketliliğe izin vermemesi daha sonraki yıllarda bireysel stratejiden grup stratejisine geçişe neden olmuştur. Siyasi gelişmelerle birlikte var olan duruma bilişsel bir alternatifin getirilmesiyle birlikte yaşanan sosyal değişimler yasakların kalkmasına neden olmuştur. Ancak, bu değişimin yakın bir geçmişte yaşanması grubun sahip olduğu ortak kader anlayışının hâlâ sürdürülmesinin neden olabilir.

2.1.7 Sosyal Kimlik Yaklaşımında Stereotipler

Sosyal kimlik yaklaşımına göre stereotiplerin temeli sosyal sınıflandırma sürecinde oluşturulan grup prototiplerine dayanmaktadır. Bireyler sosyal grupları bilişsel olarak prototipler vasıtasıyla zihinlerinde temsil ederler. Prototipin oluşmasında etkili çeşitli koşullar vardır ve prototipler nesnel bir gerçekliği değil, bağlama göre oluşan bireysel algılamaları ifade etmektedir (Hornsey, 2008: 209).

Prototipler oluşturulurken, ilk olarak, içinde bulunulan bağlama bağlı olarak iç grubun benzerliklerini ve gruplar arasındaki farkları mümkün olduğunca arttıracak özellikler kullanılmaktadır (meta-kontrast ilkesi). İkinci olarak, yine meta-kontrast ilkesi gereğince, grupların prototip üyesi tanımlanırken ortalama bir üye değil, dış gruptan oldukça farklılaşan, ideal ve genellikle farazi bir üye tanımlanır. Bir grubun prototipi içinde bulunulan bağlama göre farklılık gösterebilir; ancak, genel olarak gruplara atfedilen özellikler aynı olduğundan bu farklılıklar çok büyük düzeye ulaşmaz (Hogg, 2006: 118).

Stereotipler de prototipler oluşturulurken kullanılan değerler, inançlar, tutumlar, duygular, davranış normları gibi özellikleri içermektedir (Hogg ve Abrams, 1998: 19). Turner (1999: 26) stereotiplerin yalnızca aşırı genellemeden kaynaklanan hatalı ve sabit birer bilişsel yapı olmadığını belirtmektedir. Turner'a göre stereotipler akışkan, değişken ve bağlama dayalıdır. Bir insan kategori çeşidi, içeriği, kıyaslanmanın yapıldığı boyut, bireyin kişisel hedef ve inançları doğrultusunda farklı şekillerde stereotipik yaklaşımlara maruz kalabilir.

Stereotipler sosyal davranışta ve diğer insanların değerlendirilmesinde kişilikdışılaştırma (*depersonalization*) denilen olgunun oluşmasına neden olur. Kişilikdışılaştırma bir insanı bir kategoriye ait atıflara sahip birisi olarak görmeyi

beraberinde getirmektedir. Kişilikdışılaştırma kişinin kendisinin de bireysel özelliklerinden sıyrılıp stereotiplere uygun davranmasını beraberinde getirir (Hogg, 2006: 118).

Sosyal sınıflandırma süreci kategorilerin nasıl oluştuğunu belirlese de, neden iç grubun sürekli iyi özelliklerle dış grubun ise kötü özelliklerle ilişkilendirildiğini açıklayamamaktadır. Bu durum olumlu benlik oluşturma motivasyonu ile açıklanabilir. Bireyler, özdeşleştiği iç gruplarına olumlu özellikleri, dış gruplara ise olumsuz özellikleri atfederek olumlu bir sosyal kimlik oluşturmaya çalışırlar. Sosyal kimliğin diğer gruplarla kıyaslanmasından elde edilecek olumlu değerlendirmelerin sürdürülmesi için gruplar arasındaki farkı büyütecek stereotipler oluşturulmakta ve kullanılmaktadır (Hogg ve Abrams, 1998: 65).

Sosyal kimlik yaklaşımı stereotiplerin bireysel ve sosyal işlevleri olduğunu belirtmektedir. Bireysel işlevlerden biri, bireylerin dünyayı anlamlandırma çabalarında stereotiplerin sunduğu bilişsel etkinlik işlevidir. Diğer bireysel işlev ise stereotiplerin birey için değer sistemine uygun değerlendirmeler yapmasına imkan sağlamasıdır. Örneğin, geleneksel kadın stereotipi İsveçlilerin uzun olduğu stereotipinden daha fazla değer yüküdür. Çünkü İsveçlilerin uzun olduğu inancının günlük hayatta pek bir etkisi görülmezken geleneksel kadın stereotipinden uzaklaşılmasının iş hayatı üzerinde ciddi etkileri olacaktır (Hogg ve Abrams, 1998: 66-68).

Stereotiplerin sosyal işlevleri ise sosyal nedensellik, sosyal meşrulaştırma ve sosyal farklılaştırma gruplarında toplanabilir. Sosyal nedensellik stereotipler vasıtasıyla çeşitli toplumsal değişimlerden belirli grupların sorumlu tutulmasıdır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın bozulan ekonomik durumundan Yahudilerin sorumlu tutulması bu gruba yönelik olumsuz stereotiplerin artmasına ve daha fazla kullanılmasına neden olmuştur. Sosyal meşrulaştırma belirli özelliklerin belirli gruplara yakıştırılmasıyla birlikte bu grupların çeşitli davranışları hak ettikleri inancının oluşturulmasıdır. Örneğin, siyahların kendilerini yönetebilme becerisinden yoksun olduğu stereotipi kölelik müessesinin devam etmesine zemin hazırlamıştır. Sosyal farklılaştırma ise gruplar arasındaki farklılıklar eridiğinde bu farkların tekrar iç grubun lehine olacak şekilde keskinleştirilmesi ve büyütülmesi için stereotiplerin kullanımını ifade etmektedir (Hogg ve Abrams, 1998: 66-68).

Grupların içerisinde buldukları toplumsal yapıda güç ve statü farklılıklarına dayalı ilişkilerinde stereotipler bir araç olarak kullanılmaktadır. Genel olarak baskın

grubun elinde bulundurduğu medya, polis ve silahlı güçler gibi sosyal kontrol araçları baskın grubun işine yarayacak sosyal bir gerçekliğin yaygınlaşmasına hizmet eder (Hogg ve Abrams, 1998: 74-75). Bu durumda ast gruplar zaman zaman kendilerine yönelik olumsuz stereotipleri içselleştirerek “ikinci sınıf” ya da “aşağılık grup” olarak görülmeyi kabullenebilirler (Tajfel ve Turner, 1979: 37).

2.1.8 Sosyal kimliğin boyutları

Sosyal kimliklerin bir türü olan etnik kimlikler üzerine Phinney (1990) tarafından gerçekleştirilen derlemeden yola çıkan Verkuyten (2005: 199) sosyal kimliklerin birbiriyle çelişkili olabilen dört farklı bileşenden oluştuğunu ileri sürmektedir. İlk bileşen kişinin kendini tanımlaması ile belirlenen “olma (*being*)” kategorisidir. Kişiler bu kategoriye kendileri seçebilirler ya da bu üyelik onlara empoze edilmiş olabilir. İkinci bileşen kişinin bu sosyal kimliğe yönelik olumlu ya da olumsuz duyguları içeren “hissetme (*feeling*)” bileşenidir. Kimliğe yönelik aidiyet duyguları da bu bileşende yer almaktadır. Üçüncü bileşen grup aktivitelerinde yer alma, gruba özel sembol ve gelenekleri kullanma ile görülen “yapma (*doing*)” bileşenidir. Son bileşen ise “bilme (*knowing*)” olarak isimlendirilen iç grubun kültürü ve tarihine yönelik bilgilere sahip olma durumudur.

Verkuyten (2005: 199) bu dört bileşenin bireylerde farklı ve beklenmedik kombinasyonlarda bulunabileceğini belirtmektedir. Farklı kombinasyonlar insanların kendilerinin kimlik algısına yönelik çelişkilerin yaşanmasına neden olabilir. Örneğin kimliğin “olma” boyutu bir kategorinin üyesi olarak görülmekle gerçekleşir ve bu durum kişinin kontrolünde ya da kontrolünün dışında olabilir. Bu durum bu kimliğe yönelik hisleri, bu kimliğe yönelik bilgi edinme sürecini ve kimliğin gerektirdiği faaliyetleri yerine getirme durumunu etkilemektedir.

Bu görüş yalnızca sosyal kimlikler arasında bir derecelendirme yapmanın yeterli olmadığını her bir sosyal kimliğin yapılandırılmasında da görülen farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir. Sosyal kimlikte görülen bu yapılandırma farklılığı grupla özdeşleşme düzeyine, bireyin kendisiyle ilgili çelişik duyguları olmasına, aynı gruba üye bireylerin kendileri farklı şekillerde tanımlamalarına ve farklı sosyal davranışlar sergilemesine neden olmaktadır (Verkuyten, 2005: 199-203).

2.2 SOSYAL BASKINLIK KURAMI

Sosyal Baskınlık Kuramı (SBK), yönetim şekli ne olursa olsun, toplumların ve sosyal grupların hiyerarşik olarak yapılandırıldığını ve bu durumun evrensel olduğunu belirtmektedir. Bu sosyal yapılarda bir ya da az sayıda baskın grup üstte, bir ya da daha fazla sayıda ast gruplar altta konumlandırılmıştır. Baskın ve ast gruplar, toplumda var olan sosyal değeri farklı şekillerde paylaşmaktadır. Baskın gruplar politik otorite, güç, statü, iyi ve kaliteli sağlık ve eğitim hizmetleri gibi pozitif sosyal değerlerin büyük bir kısmını elde etmektedir. Ast gruplar ise düşük güç ve sosyal statü, riskli işler, kalitesiz eğitim ve sağlık hizmetleri, olumsuz adli yaptırımlar gibi negatif sosyal değerlerin büyük bir kısmını elde etmektedir (Sidanius ve Pratto, 1999: 31-32). SBK bu toplum yapısının üretilmesi ve sürdürülmesinde etkili olan psikolojik, sosyokültürel, ideolojik ve kurumsal mekanizmaların arasındaki etkileşimi incelemektedir (Sidanius, Pratto, van Laar ve Levin, 2004: 846). Bireylerin doğuştan getirdikleri psikolojik eğilimleri, kendi grupları içindeki ve dışındaki diğer bireylerle olan ilişkileri ile toplumda var olan kurumsal pratikler ve ideolojileri birlikte ele alan kuram farklı analiz düzeylerini bir arada kullanmaktadır (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 271-272).

SBK, hiyerarşik toplum yapısı içerisinde sosyal güç ve sosyal statü arasında farklar bulunduğunu belirtmektedir. Sosyal statü bir grubun toplum içerisinde elde ettiği prestij miktarı olarak görülürken, sosyal güç direnmeye rağmen birinin kendi iradesini diğerine dayatma becerisi olarak tanımlanmaktadır. Statü farklılıkları iç grup-dış grup algısı üzerinde etkili olurken, sosyal güç doğrudan ayrımcılık davranışıyla ilgilidir. Sosyal güce sahip gruplar bu gücün geçici olduğunu düşündüklerinde daha fazla iç grup tarafgirliği göstermektedir. Bu nedenle gruplara yönelik ayrımcılık davranışlarının açıklanması yalnızca grupların statü bilgileriyle mümkün değildir (Sidanius, Pratto, vanLaar ve Levin, 2004: 868).

Evrensel olarak görülen hiyerarşik yapılı toplum grup temelli ya da birey temelli olarak yapılandırılmış olabilir. Grup temelli hiyerarşik toplum yapıları bireysel temelli hiyerarşilerden farklıdır. Birey temelli hiyerarşilerde bazı bireyler güç, statü gibi kaynakların büyük bir kısmına sahip olabilirler. Bu bireylerin bu kaynaklara sahip olmalarının nedeni spor, sanat, politika becerileri ile liderlik ve yüksek zeka gibi bireysel özelliklerinin olmasıdır. Grup temelli hiyerarşilerde ise bireylerin güç, prestij ve statü gibi pozitif sosyal değerlere sahip olmasının nedeni grup üyelikleridir. Karmaşık insan

toplumlarında birey temelli ya da grup temelli hiyerarşilerin yalnızca birisinin görülmesi mümkün değildir. Bu iki farklı sistem birlikte görülmektedir. Grup temelli hiyerarşik yapı bireysel başarıya ulaştırarak eğitim gibi araçların bazı sosyal gruplar için daha ulaşılabilir olmasını sağlamaktadır. Ancak, bu araçların etkin bir şekilde kullanılmasında bireysel özellikler de önemlidir. Örneğin, eşit derecede zeka ve beceriye sahip olan iki çocuktan yüksek statülü gruba üye olan çocuğun düşük statülü gruba üye olan diğer çocuğa kıyasla başarılı olma olasılığı daha fazladır (Sidanius ve Pratto, 1999: 32).

Grup temelli sosyal hiyerarşilerde üç farklı kümeleme sistemi görülmektedir. Bu sistemlerde yer alan bir grup diğerine kıyasla maddi ve politik gücün büyük bir kısmını elinde tutmaktadır. Bu sistemden ilki yaş sistemidir. *Yaş sisteminde* yetişkin ve orta yaşlı insanlardan oluşan sosyal grup, çocuk ve gençlerden oluşan sosyal gruba kıyasla sosyal gücün büyük kısmını elinde tutmaktadır. İkinci sistem erkeklerin kadınlardan daha fazla politik ve sosyal güce sahip olduğu *cinsiyet sistemidir*. Üçüncü sistem ise *keyfi küme sistemidir*. Keyfi küme sistemi klan, milliyet, dini inanç ya da herhangi başka bir şekilde oluşturulmuş sosyal gruplardan bir tanesinin diğerinden daha güçlü olduğu sistemdir. Bu üç sistem yapısal ve işlevsel olarak benzerlik gösterebilir de gruplar arası ilişkilerde farklı nitelikleri vardır (Sidanius ve Pratto, 1999: 34). Bu sistemler esneklik, şiddet seviyesi ve odak noktası açılarından birbirlerinden farklılaşır. Keyfi küme sistemi diğerlerine göre daha esnektir, grupların sınırları daha geçirgendir. Keyfi küme sistemine gösterilen şiddet düzeyi diğer sistemlerden daha fazladır. Cinsiyet ve yaş sistemlerinde ast gruplara yönelik acımasız sosyal kontrol yöntemleri görülse de keyfi küme sistemine yönelik faaliyetlerde görünen acımasızlık seviyesi yoğunluk ve kapsam bakımından çok daha geniştir (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 273-274). Keyfi küme sisteminde baskın grup alt grubu kontrol altına alabilmek için odak noktası olarak erkekleri seçer. Ast gruba yönelik sosyal baskı bu grubun erkeklerinin kontrolüyle mümkün olmaktadır. Bu durum *ast grup hedef erkek hipotezi* terimiyle kavramsallaştırılmıştır (Sidanius ve Pratto, 1999: 34).

Grup temelli hiyerarşik toplumlarda negatif ve pozitif sosyal değerlerin gruplar arasında adaletsiz paylaşımı sosyal eşitsizliği oluşturur. SBK bu yapıların oluşması ve sürdürülmesini sağlayan çeşitli düzeylerde yer alan değişkenleri ve bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini tanımlamıştır. Grup temelli hiyerarşinin oluşması ve sürdürülmesinde etkili olan ideolojik düzeydeki mekanizma meşrulaştırıcı mitler, kişiler arası ve gruplar arası düzeydeki mekanizmalar davranışsal asimetri ve kümelenmiş

ayrımcılık davranışları, bireysel düzeydeki mekanizma ise sosyal baskınlık yönelimidir. Bu olgular arasındaki karşılıklı etkileşim bireylerin grup temelli hiyerarşik yapıya karşı tutum ve davranışlarını belirlemektedir (Sidanius ve Pratto, 1999: 39-40).

2.2.1 Meşrulaştırıcı Mitler

Grup temelli hiyerarşik yapı, yalnızca belirli bir grubun diğeri üzerinde güç kullanılarak elde edilmemektedir (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 275). Sosyal yapı içerisindeki sosyal değerlerin gruplara dağıtımını sağlayan uygulamalar için ahlaki ve entelektüel alt yapı oluşturularak var olan durum meşru olarak algılanabilir ve hiyerarşik yapı sürdürülebilir (Sidanius, Pratto, vanLaar ve Levin, 2004: 849). Bu meşruiyeti sağlayan tutumlar, değerler, inançlar, stereotipler ve ideolojiler *meşrulaştırıcı mitler* olarak adlandırılmıştır. Meşrulaştırıcı mitler grup temelli hiyerarşi için önemli bir itici güç olarak görülmektedir (Sidanius ve Pratto, 1999: 45).

Meşrulaştırıcı mitler iki özelliğe göre değerlendirilir: işlevsellik ve nüfuz. Meşrulaştırıcı mitler grup temelli hiyerarşilerde iki karşıt işleve sahip olabilir. Grup temelli sosyal eşitsizliği arttıran mitler hiyerarşi arttırıcı, sosyal eşitliği arttıran mitler ise hiyerarşi azaltıcı mitler olarak adlandırılırlar. Hiyerarşi arttırıcı mitlere cinsiyetçilik, milliyetçilik, ast gruplara yönelik olumsuz stereotipler örnek olarak verilebilir. Bunların yanı sıra Protestan iş ahlâkı ya da fakirlerin çeşitli alanlarda yetersiz oldukları için fakir olduklarına dair yapılan atıflar gibi daha örtük olarak görülen hiyerarşi arttırıcı meşrulaştırıcı mitler de bulunmaktadır. Hiyerarşi arttırıcı meşrulaştırıcı mitler hiyerarşik sosyal sistemin yapısının adil, doğal, meşru ve kaçınılmaz olduğu inancını ve bu sistem içerisinde herkesin hak ettiği yerde durduğu düşüncesini oluştururlar. Hiyerarşi azaltıcı meşrulaştırıcı mitler ise sosyal gruplar arasında eşitlik olması gerektiğini savunmaktadır. Sosyalizm, feminizm ve komünizm bu mitlere örnek olarak verilebilir (Sidanius ve Pratto, 1999: 45-46).

Meşrulaştırıcı mitlerin nüfuzu hiyerarşiyi oluşturma, sürdürme ya da devirme gücüdür. Bir meşrulaştırıcı mit ast ve baskın grup üyeleri arasında ne kadar fazla paylaşılıyorsa, mit o kadar güçlüdür. Mitler baskın ve ast grup üyeleri arasında benzer oranlarda paylaşılmaktadır. Örneğin, beyazların genetik olarak siyahlardan üstün olduğu inancı hem beyazlar hem de siyahlar arasında yaygın olarak görülmektedir. Meşrulaştırıcı mitin nüfuzunu belirleyen bir diğer özellik o mitin kültürün ideolojik, dini ve estetik

bileşenleri içerisinde ne kadar yerleşik olarak yer aldığıdır. Nüfuzu belirleyen diğer bir özellik meşrulaştırıcı mitin bilimsel, ahlâki ya da dini olarak kesinlik ve gerçekliğe sahip olmasıdır. Örneğin, beyazların genetik üstünlüğü 19. yüzyılda bilimsel çalışmalarla desteklenmekteydi. Mitler sosyal politikalar tarafından içselleştirildiğinde mitin hiyerarşiyi oluşturma ve sürdürme derecesi artmaktadır. Örneğin, Protestan iş ahlâkının savunulması fakirlere yardım etme faaliyetlerinden kaçınılmasına neden olmaktadır (Sidanius ve Pratto, 1999: 46-48).

Hiyerarşi arttırıcı ve azaltıcı mitlerle birlikte sosyal eşitsizlik ve sosyal eşitlik için karşıt bir çaba gösterilir. Toplum yapısına yönelik bir tehdit hissedildiğinde hiyerarşi arttırıcı mitlerin kullanımı artar (Quist ve Resendez, 2002: 288). Diğer yandan, toplumları daha eşitlikçi ve kapsayıcı bir yapıya kavuşturmak için hiyerarşi azaltıcı mitlerin kullanımı artar. Bu karşıt eylemlerin her biri toplum yapısının devamına katkıda bulunur (Sidanius ve Pratto, 1999: 39).

2.2.2 *Kümelenmiş ayrımcılık*

SBK'ya göre grup temelli hiyerarşi birbirine yakın üç süreç tarafından sağlanır: kümelenmiş bireysel ayrımcılık, kümelenmiş kurumsal ayrımcılık ve davranışsal asimetri. Bu süreçlerin gerçekleşmesi meşrulaştırıcı mitler ve sosyal baskınlık yönelimi tarafından belirlenir (Sidanius ve Pratto, 1999: 39).

2.2.2.1 *Kümelenmiş bireysel ayrımcılık*

Günlük hayat içerisinde bir bireyin diğerine, bir sosyal gruba üye olduğu gerekçesiyle uyguladığı ayrımcılık olarak tanımlanmıştır (Sidanius ve Pratto, 1999: 40-41). Örneğin bir işveren bir kişiyi işe almadığında ya da bir savcı belirli bir sosyal grubun üyesi olduğu için bir kişiye daha fazla ceza vermek için uğraştığında bireysel ayrımcılık yapmış olur. Bireysel olarak sergilenen ayrımcılık davranışları, zamanla kümelenerek gruplar arasındaki güç farklarının artmasına ve grup temelli ayrımcılığa neden olur (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 278).

2.2.2.2 *Kümelenmiş kurumsal ayrımcılık*

Kurumsal ayrımcılık kurallar, prosedürler ve sosyal kurumların davranışlarıyla gerçekleşen ayrımcılık davranışlarıdır. Kurumlar sosyal eşitsizlik üzerindeki etkilerine

göre hiyerarşi arttırıcı ya da azaltıcı olarak sınıflandırılırlar. Bu kurumlar hastane, eğitim kurumu gibi kamu kurumları olabileceği gibi mağaza, şirket gibi özel kurumlar da olabilir. Kurumların ayrımcılık faaliyetleri açık ve doğrudan yapılabileceği gibi daha örtük formlarda da yapılabilir. Kurumsal ayrımcılık *sistemik terör* başlığı altında açık – örtük olması ve şiddet içeriğine bağlı olarak üç farklı derecede görülebilir. *Resmi terör* devlet organlarının açık olarak ast grup üyelerine yönelik uygunsuz olarak yönelttiği şiddet veya şiddet tehdididir. Ast grup üyelerine ölüm cezalarının verilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. *Yarı resmi terör* benzer şiddet eylemlerinin devlet görevlilerince açık, yasal ve resmi olmayan şekillerde ast grup üyelerine yöneltilmesidir. Örneğin, gizli polis faaliyetleriyle ast grup üyelerine suikast yapılması örnek olarak verilebilir. *Resmi olmayan terör* ise baskın grup üyelerinin sergilediği bireysel ayrımcılık davranışlarını içermektedir (Sidanius ve Pratto, 1999: 41-42).

Sosyal değerlerin eşitsiz olarak dağıtılmasında kurumsal ayrımcılık bireysel ayrımcılıktan daha önemlidir. Kurumların çok daha fazla kişiye daha kolay ulaşması, tepki gören faaliyetleri için kişileri suçlayarak faaliyetlerine uzun yıllar devam edebilmesi ve yasal statüleri gereği davranışlardan doğrudan sorumlu tutulmamaları kurumsal ayrımcılığın etkilerini arttırmaktadır (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 277).

Modern ve demokratik olarak görülen toplumlarda kurumsal ayrımcılık daha az şiddet içeren şekilde görülmektedir. Kurumlar ast grupların aleyhine olacak şekilde çalışsalar da ayrımcılığın daha yumuşak şekillerde görülmesi, bu kurumlara bu ayrımcı faaliyetleri inandırıcı bir şekilde reddedebilme becerisi kazandırmaktadır. “*Inandırıcı reddedebilme*” hem ayrımcılığı yapabilme hem de böyle bir ayrımcılığın varlığını reddedebilme becerisidir (Sidanius ve Pratto, 1999: 43).

2.2.2.3 Davranışsal asimetri

Grup temelli hiyerarşik yapılarda ayrımcılığı meşrulaştırmanın bir sonucu grupların davranışlarında görülmektedir. Hiyerarşik yapılarda ast gruplarla kıyaslandığında baskın grupların daha fazla kendi çıkarları doğrultusunda davrandıkları görülmektedir. Bu durum davranışsal asimetri olarak adlandırılmaktadır (Sidanius, Pratto, van Laar ve Levin, 2004: 848).

Sosyal yapının farklı basamaklarında yer alan grupların farklı şekillerde davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Baskın grupların kendileri için avantajlı olan sistemin devam etmesi yönünde çaba göstermeleri beklenen bir davranıştır (Sidanius ve Pratto, 1999: 43). Ancak, SBK grup temelli hiyerarşik yapıların yalnızca baskın grupların davranışlarından kaynaklanmadığını belirtir. Ast gruplar da hiyerarşik yapının sürdürülmesi için işbirlikçi davranışlarda bulunurlar (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 279).

Davranışsal asimetri üç farklı şekilde görülebilir:

Asimetrik iç grup tarafgirliği: Ast gruplarla kıyaslandığında baskın gruplar daha fazla iç grup tarafgirliği göstermektedir. Asimetrik iç grup tarafgirliğinin daha uç formlarında ast grup üyelerinin baskın grubu kendi iç gruplarına tercih etmesi olarak tanımlanan dış grup tarafgirliği de görülebilir (Sidanius ve Pratto, 1999: 44).

Kendini zayıflatma: Ast grup üyeleri kendi gruplarına zarar veren, öz-yıkım davranışlarını baskın grup üyeleriyle kıyaslandığında daha fazla gösterirler. Kendini zayıflatma davranışının görülmesinin bir nedeni ast gruplara yönelik stereotiplerdir. Bu stereotipler hem baskın grubun hem de ast grubun zihinlerinde bulunmaktadır. Ast gruplar bu stereotipleri içselleştirerek kendi gruplarının aşağı pozisyonunu kabul edip bu yönde davranışlar sergileyebilir ya da kendileri farkında olmasalar da bu stereotiplere uygun davranışlar sergileyebilir. Bu durumda stereotipler birer *kendini gerçekleştiren kehanet* durumu oluşturur (Sidanius ve Pratto, 1999: 44).

İdeolojik asimetri: Meşrulaştırıcı mitler olan ideolojiler sosyal politikaları belirlemektedir. Baskın grupların ideolojileri genel olarak hiyerarşi arttırıcı ideolojilerdir ve bu ideolojiler tarafından belirlenen sosyal politikalar hiyerarşik yapının devamını sağlama amacını taşımaktadır (Sidanius ve Pratto, 1999: 45). Genelde baskın grubun elinde bulunan medya, eğitim gibi kurumlar vasıtasıyla baskın grubun ideolojisi daha kolay yaygınlaştırılabilir ve kabul edilebilir (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 280-281).

Bütün davranışsal asimetri çeşitleri insanların grup temelli hiyerarşik yapıyı sürdürme noktasında işbirliği halinde olduklarını göstermektedir. Grup temelli hiyerarşik sistemleri baskın tarafın aktif bir şekilde ast grubu baskı altında tuttuğu, ast grubun ise pasif bir direnişçi olduğu sistemler değildir. Bu sistemlerin devamını her iki tarafın aktif işbirlikçi davranışlarıyla desteklediği görülmektedir (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 281).

2.2.3 Sosyal Baskınlık Yönelimi

SBK'nın grup temelli hiyerarşiyi açıklamakta kullandığı psikolojik süreç "sosyal baskınlık yönelimi" adı verilen bireysel bir eğilimdir. Sosyal baskınlık yönelimi bir bireyin grup temelli hiyerarşiyi isteme ve destekleme yönünde gösterdiği eğilimdir. Kuramın oluşturulduğu ilk yıllarda sosyal baskınlık yönelimi iç grubun dış gruplar üzerinde baskın olması isteği olarak tanımlansa da bu tanım daha sonradan değiştirilmiştir (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 282). Sosyal baskınlık yönelimi kişinin ast ya da üst grubun üyesi olmasının önemi olmaksızın hiyerarşik toplum yapısını isteme eğilimidir.

Sosyal baskınlık yönelimi insanların sosyal davranışlarını ve baskın gruplar için daha iyi sonuçlar üreten kurumsal faaliyetlere katılımlarını etkilemektedir (Sidanius ve Pratto, 1999: 48). Sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan insanlar hiyerarşi arttırıcı ideoloji ve politikaları daha fazla benimser ve hoş görür; baskın grupların ast gruplar üzerinde baskı uygulamasını daha fazla destekler; toplumdaki grupların buldukları yeri hak ettikleri inancını daha fazla taşır (Pratto, Sidanius, Stallworth ve Malle, 1994: 742). Baskın grupların üyelerinin sosyal baskınlık yönelimi daha fazladır ve bu nedenle baskın gruplar arasında daha fazla eşitlik karşıtı düşünceler bulunmaktadır (Quist ve Resendez, 2002: 287).

Sosyal baskınlık yönelimi tamamen statik ve patolojik bir kişilik süreci olarak görülmemelidir. Sosyal baskınlık yönelimi çeşitli faktörlerden etkilenen ve normal bir şekilde görülen bireyler arası bir farklılıktır (Sidanius, Pratto, vanLaar ve Levin, 2004: 849-851). Sosyal baskınlık yönelimi etkileyen faktörlerden birincisi kişinin mensubu olduğu grubun hiyerarşideki konumudur. Sosyal baskınlık yönelimi, baskın grup üyelerinde daha yüksektir ve ast grup üyeleri arasında da daha baskın konumlar elde edildikçe yükselmektedir. Cinsiyet de bu eğilimin görülme seviyesinde önemli bir faktördür. Diğer koşullar eşit olduğunda erkekler kadınlardan daha fazla sosyal baskınlık yönelimi gösterirler. Kurama göre bağlam, grubun pozisyonu gibi değişkenler sosyal baskınlık yöneliminin değişmesine neden olsa da, genel olarak bu yönelim bireylerde zaman içerisinde tutarlılık gösteren ve kolaylıkla değişmeyen bir olgudur (Sidanius ve Pratto, 1999: 48-49). Bu durumda sosyal baskınlık yöneliminin belirlenmesinde bireyin doğuştan getirdiği mizaç özelliklerinin de etkili olduğu düşünülmelidir. Sosyal baskınlık yönelimi empati, açıklık gibi kişilik özellikleriyle negatif; saldırganlık, sabit fikirlilik gibi kişilik özellikleriyle pozitif ilişkilidir (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 288-293).

2.3 SİSTEMİ MEŞRULAŞTIRMA KURAMI

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı (SMK) ilk olarak stereotipler ve gruplar arası ilişkiler üzerinde yoğunlaşan, ancak, sonraki yıllarda kapsamını genişleten ve birçok ampirik çalışmaya yön veren bir kuramsal çerçeve sunmuştur (van der Toorn ve Jost, 2014: 413).

Yapılan çalışmalar birçok ülkede halkın çok küçük bir kesiminin ekonomik kaynakların çok büyük bir bölümünü kontrol ettiğini ve yüksek-düşük sosyoekonomik düzeyler arasındaki farkın oldukça büyük olduğunu göstermektedir. Ancak insanların bu eşitsiz ekonomik dağılıma ve bu dağılımdan kaynaklanan diğer sosyal sorunlara karşı çok büyük protestolar ya da eylemler içerisinde olmadıkları görülmektedir (Jost ve Hunyady, 2002: 112). Bununla birlikte, toplumların nasıl yapılandırılacağı ve yönetileceğine dair fikirler ve politik sistemler de eşitsiz sosyal dağılım gibi uzun süre varlıklarını korumaktadır (Thorisdottir, Jost ve Kay, 2009: 3). SMK bunun nedeni olarak insanların var olan durumun kusurlarını görmezden gelerek, onu korumaya ve olduğundan daha meşru olarak görme eğilimini göstermektedir (Liviatan ve Jost, 2011: 232).

SMK toplumları oluşturan grupların kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden, bu çıkarlar için ideolojiler geliştiren, diğer grupların üyelerine karşı önyargılı olup kendi grup üyelerini tercih eden, kendi kimliklerini yüceltmek adına diğer gruplarla çatışma arayan olgular olarak gösterildiği kuramsal yaklaşımları desteklememektedir. SMK'ya göre toplumlar, avantajlı grupların sürekli kendi baskınlıklarını korumak için ve dezavantajlı grupların ise her an devrim yapmak için bekledikleri yapılar değildir. Baskın grup ve ast grup arasında iş birliğine dayanan, duygusal ve çatışmadan kaçınan bir ilişki bulunmaktadır. Kurama göre, var olan durumun rasyonalizasyonu ve desteklenmesi, kimliği yüceltmekten ve grubun çıkarlarını arttırmaktan daha önemlidir (Jost, Banaji ve Nosek, 2004: 883).

SMK, kendisinden önceki kuramların bireylerin kendi davranışlarını ve kendi gruplarının diğer üyelerinin davranışlarını meşrulaştırma ve destekleme motivasyonlarını iç grup tarafsızlığı, bilişsel uyumsuzluğun azaltılması, adil dünya inancı gibi kavramlarla açıklamaya çalıştığını belirtmektedir (Jost ve Hunyady, 2002: 115-119). SMK bu kuramların egonun ve grubun meşrulaştırılmasını açıklamakta kullanılabileceğini; ancak, sistemi meşrulaştırma eğiliminin bu kuramlarla açıklanamayacağını belirtmektedir (Jost ve

Banaji, 1994: 3-5). Bu nedenle, SMK çalışmaları sistemi meşrulaştırma eğilimi üzerinde yoğunlaşmakta ve farklı analiz düzeylerinde kavramlar kullanarak bu olguyu açıklamaya çalışmaktadır (Thorisdottir, Jost ve Kay, 2009: 4).

2.3.1 Üç meşrulaştırma motivasyonu

Dezavantajlı grup üyeleri, birbirleriyle çelişebilecek ya da çatışabilecek üç farklı meşrulaştırma güdüsü taşımaktadırlar (Jost, Banaji ve Nosek, 2004: 888). Bunlardan ilki olan *egoyu meşrulaştırma* güdüsü insanın kendisine dair pozitif bir benlik imajı sahibi olma, bunu sürdürme ve geliştirme, bireysel bir aktör olarak geçerli, meşru ve yasal olarak hissetme ihtiyacıdır. Benliğin davranışlarının ve pozisyonunun korunması hedeflenmektedir. *Grubu meşrulaştırma* bireyin kendi iç grubuna yönelik pozitif bir grup imajına sahip olma, onu geliştirme ve sürdürme eğilimidir. Birey, grubundaki diğer üyelerin davranışlarını savunma ve meşrulaştırma eğilimi gösterir. Üçüncü meşrulaştırma eğilimi ise *sistemi meşrulaştırmadır*. Sistemi meşrulaştırma var olan durumun meşru, adil, istenir ve doğal olduğuna dair psikolojik ve sosyal ihtiyaçlardır. Sistemi meşrulaştırma bir bireyin var olan durum ve düzenlemelerin devamını sağlayacak şekilde bu durum ve düzenlemeleri algılaması, anlaması ve açıklamasıdır (Jost ve Banaji, 1994: 2-10). Burada sistem terimi sosyal, ekonomik ya da politik düzenlemelerin bulunduğu aile gibi küçük ölçekli yapılardan ulus devletler gibi büyük ölçekli yapılara kadar birçok sistem için kullanılmaktadır (van der Toorn ve Jost, 2014: 413).

Psikolojik birer uyum mekanizması olan egoyu ve grubu meşrulaştırma güdülerinin psikolojik işlevleri, kişinin kendi kimliğini ve kolektif kimliği korumaktır. Sistemi meşrulaştırma güdüsünün benzer bir şekilde benliğin ya da grubun korunması işlevi yoktur; aksine, sistemi meşrulaştırma dezavantajlı grup üyeleri için zararlı olabilen sistemin korunmasını sağlamaktadır (Jost ve Banaji, 1994: 2-10). Sistemi meşrulaştırma diğer bilişsel ve motivasyonel süreçler gibi, kişinin farkındalığının dışında, örtük olarak gerçekleşebilir. (van der Toorn ve Jost, 2014: 414).

2.3.2 Sistemi Meşrulaştırma Eğilimi

SMK sistemi meşrulaştırma eğilimini insanların kendilerinin ve gruplarının çıkarlarına ters olsa da, var olan sosyal düzenlemeler meşru, adil, doğal, istenir ve

kaçınılmaz olduğu için bu durumun sürdürülmesine yönelik psikolojik ve sosyal ihtiyaç olarak tanımlanmaktadır (Jost, Banaji ve Nosek, 2004: 887). Bu motivasyon yalnızca yüksek statülü grup üyelerine has değildir, dezavantajlı grup üyelerinde de görülmektedir (Jost ve Hunyady, 2002: 113).

Sistemi meşrulaştırma eğilimi insanların potansiyel tehditlerle başa çıkmak, hayatı anlamlandırmak, aynı toplumdaki diğer insanlarla ilişki kurabilmek gibi birçok psikolojik ihtiyacını gidermektedir. Bu bakımdan olumlu bir işlevi olduğu düşünülse de zararlı ve adil olmayan sistemlerin uzun süreli meşrulaştırılması bireyin kendisi ve diğer bireyler için uzun vadede zararlı sonuçlar doğurabilir (Liviatan ve Jost, 2011: 233).

Sistemi meşrulaştırma eğilimi ideoloji kavramıyla yakından ilişkilidir. İdeolojiler bir bireyin, grubun, sınıfın ya da kültürün sosyal ihtiyaçları ve arzularını yansıtan fikirler bütünü, bir dizi doktrin ya da inançtır (Thorisdottir, Jost ve Kay, 2009: 4). İdeolojiler var olan durumun açıklanmasında, meşrulaştırılmasında ve rasyonalizasyonunda kullanılabilecek fikirler sunmaktadır. Ast grupların tembel ve sorumsuz olduklarına dair stereotipler, Protestan iş ahlâkı ve bireycilik fikirleri ideolojilerinin sunduğu sistemin meşru görülmesinde rol oynayan olgulara örnek verilebilir (Jost ve Hunyady, 2002: 112). İdeolojilerin ürettiği bu fikirler sosyal düzenlemelerin anlamlandırabilmesini, tahmin edilebilir olarak görülmesi ve yönetilmesi için kullanabilirler çünkü Tedin'in (1987: 65) belirttiği gibi ideolojiler "toplumun uygun hedefleri hakkındaki tutum ve değerlerinin ve bu hedeflerin başarılması için gerekenlerin" belirlenmesinde bir çerçeve sağlamaktadır (akt., Thorisdottir, Jost ve Kay, 2009: 4). Sistemi meşrulaştırma eğilimi var olan durumun değerini vurgulayan bazı ideolojilerin görülmesine daha fazla yarar sağlamaktadır (Thorisdottir, Josy ve Kay, 2009: 10). SMK, var olan durumu savunan ideolojiler olarak gördüğü politik muhafazakarlık ve sağ kanat yöneliminin sistemi meşrulaştırma eğilimi ile pozitif yönde ilişkili olduğunu belirtmektedir (Kay, Czaplinski ve Jost, 2009: 290).

Sistemi meşrulaştırma eğilimi üzerinde etkili olan bir diğer olgu *adil dünya inancıdır*. Adil dünya inancı, dünyanın adil bir yer olduğu ve herkesin hak ettiğini elde ettiği ve elde ettiğini hak ettiği bir yer olduğu inancıdır (Haafer ve Choma, 2009: 108). Herkesin hak ettiğini aldığı düşüncesi var olan sistemin devam ettirilmesine yardımcı olmaktadır. Adil dünya inancı yaklaşımının ilk yıllarında bu yatkinliğin evrensel olarak görüldüğü iddia edilmekteydi; ancak, SMK bu konuda bireyler arasında farklılıklar görüldüğünü belirtmektedir (Jost ve Banaji, 1994: 13). Bireyin doğuştan gelen özellikleri,

bağlam, kültürel yaklaşım ve sosyalizasyon süreçleri adil dünya inancında bireyler arasında farkların görülmesine neden olmaktadır (Jost ve Hunyady, 2002: 116). Bu inanç, bireylerin ve grupların elde ettikleri negatif sonuçlar için kendilerini suçlamalarını beraberinde getirir ve bu nedenle elde edilen negatif sonuçların sistem tarafından üretilmiş olabilme ihtimali göz ardı edilir (Jost ve Banaji, 1994: 14).

Sistemi meşrulaştıran ideolojilerin varlığı yüksek statülü grup üyelerine çeşitli psikolojik avantajlar sağlamaktadır. Bu durumda üst grup üyelerinin düşük statülü gruplara kıyasla özsaygı seviyesi daha yüksek, depresyon seviyesi daha düşük olacaktır (Jost, Banaji ve Nosek, 2004: 907). Bu psikolojik avantajlar göz önünde bulundurulduğunda baskın olan grubun var olan durumun sürdürülmesine yönelik davranışlarda bulunması beklenen bir durumdur. Diğer yandan düşük statülü grupların kendileri aleyhine çalışan toplumsal durumu korumaya ve sürdürmeye çalışmaları beklenmemektedir ancak çalışmalar sistemi meşrulaştırma eğiliminin bu gruplarda da görüldüğünü göstermektedir. Düşük statülü grup üyelerinin sistemi meşrulaştırmalarının psikolojik nedeni olarak bu eğilimin bireyler üzerinde yatıştırıcı (*palliative*) etkilerinin bulunması gösterilmektedir. Sistemin meşrulaştırılması kişinin toplum içindeki konumu hakkında kendisini olumlu hissetmesini sağlar (Jost ve Hunyady, 2002: 148). Böylece, bireyler sisteme psikolojik olarak bağımlılık hissederler ve bu sosyal ve politik sistemleri savunma, meşrulaştırma ve destekleme eğilimi gösterirler (Thorisdottir, Jost ve Kay, 2009: 8).

Festinger (1957), bilişsel uyumsuzluk teorisinde, gerçeklik bizim görmeyi tercih ettiğimiz şekline uymadığında çeşitli psikolojik stratejiler kullanarak bu uyumsuzluğu azaltmaya çalıştığımızı söylemektedir (akt., Kay ve Zanna, 2009: 178). Var olan durum ve ideolojik yaklaşım uyumsuzluk içinde olursa bu uyumsuzluğun giderilmesi için birey sistemi meşrulaştırma yoluna gitmektedir. Ancak, Jost ve Hunyady (2002: 116) sistemi meşrulaştırma eğiliminin ve bilişsel uyumsuzluğu giderme motivasyonu arasından birincisinin daha önemli olduğunu belirtmektedir ve bireylerin kendileri için bilişsel uyumsuzluğa ve çelişkiye neden olsa dahi sistemi meşrulaştırmayı tercih ettiklerini belirtmektedir.

Sistemi meşrulaştırma eğiliminin görülme olasılığı sisteme yönelik bir tehdit algılandığında daha da artmaktadır. Üstelik böyle bir tehdit algılandığında dezavantajlı grup üyeleri sistemi korumak için daha fazla çaba sarf ederler. Jost ve Banaji (1994: 909) “sistemden en fazla zarar görenlerin sistemi en fazla açıklamaya, meşrulaştırmaya ve

rasyonalize etmeye çalışanlar” olduğunu belirtmiştir. Dezavantajlı grupların üyeleri kendi bireysel ve gruplarının ihtiyaçları görünür olmadığında daha fazla sistemi meşrulaştırırlar (Jost, Banaji ve Nosek, 2004: 910).

Sistemi meşrulaştırma insanların var olan durumu gayrimeşru, adil ve stabil olmayan bir sistem olarak görmelerinden kaynaklanan varoluşsal ve epistemik sorunlarını çözmelerine yardımcı olmaktadır. Diğer bilişsel süreçler gibi, bu sürecin de istenmeyen sonuçları olabilir. Sistemi meşrulaştırmanın uzun süreli ve yaygın olarak görülmesi sistemde var olan aksaklıkların düzeltilmesi çabalarının ketlenmesine neden olabilir (Thorisdottir, Josy ve Kay, 2009: 9).

2.3.3 Var olan durumun rasyonalizasyonu

SMK var olan durumun rasyonalizasyonunun sistemi meşrulaştırmada önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. İnsanlar beklenen ya da olması muhtemel durumları daha istenir olarak görme eğilimindedir. Bu eğilim var olan durumun istenir ve doğal olarak görünmesine neden olur. Bu eğilim aynı zamanda dezavantajlı grupların kendi durumlarını, güçsüzlüklerini kabullenmelerine ve meşrulaştırmalarına neden olmaktadır. Dezavantajlı grup üyeleri kendi güçsüzlüklerine yönelik açıklamaları zamanla gerçekte olduğundan daha meşru olarak hatırlayacaktır (Jost ve Hunyady, 2002: 119-120).

Var olan durumun rasyonalizasyonunda *yanlış bilinçlilik (false consciousness)* anahtar bir kavram olarak yer almaktadır. Yanlış bilinçlilik bir kişinin kendisinin ve grubunun çıkarlarına karşıt bir inanca sahip olmasıdır. Yanlış bilinçlilik bireyin kendisinin ve grubunun dezavantajlı konumunun oluşturulmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunur (Jost ve Banaji, 1994: 3).

2.3.4 Dış grup tarafgirliği

SMK dezavantajlı grupların her zaman iç grup tarafgirliği sergilemediğini, kendi gruplarına yönelik çelişik tutumları olduğunu ve avantajlı grupların üyelerine yönelik olumlu tutumları bulunduğunu belirtmektedir. Kuram özellikle güç ve statü farklılıkları görüldüğünde iç grup tarafgirliğinin gruplar arası ilişkilerde görülen tek davranış şekli olmadığını belirtmektedir. Dış grup tarafgirliği kişinin üyesi olmadığı bir grubu değerlendirirken kendi grubundan üstün tutmasıdır. Dış grup tarafgirliği yalnızca durumun

gerekliliklerine uymak için samimiyetsizce gösterilen bir saygıyı ifade etmemektedir (Jost ve Hunyady, 2002: 120).

Dış grup tarafgirliği dezavantajlı grup üyelerinin kendi aşağı konumlarını içselleştirerek sistemi meşrulaştırmalarına neden olmaktadır. Dezavantajlı grupların kendi konumlarını içselleştirmesi bu konumun getirdiği sonuçlar için kendini suçlamayı da beraberinde getirir (Jost ve Hunyady, 2002: 120).

Dezavantajlı grup üyelerinde görülen iç grup tarafgirliği sosyal normlara uymanın bir sonucu olarak görülebilir. Avantajlı gruplar ise önyargılı görünmemek için daha fazla dış grup tarafgirliği sergileme eğilimindedir. Bu nedenlerden dolayı bireyler açık ölçümlerde kendilerinden beklenen şekillerde davranırlar da, örtük ölçümlerde beklentilerin tam tersine, sistemi meşrulaştırma yönünde davranmaktadır (Jost, Banaji ve Nosek, 2004: 891-893).

2.3.5 Yetkinliğin değerinin düşürülmesi (Depressed entitlement)

Sistemi meşrulaştırmanın bir başka yolu dezavantajlı grup üyelerinin kendi yetkinliklerini gerçekte olduğundan daha az değerli görmesidir. SMK bu durumun bireylerin kendi aşağı konumlarını içselleştirmesi olduğunu belirtmektedir.

Yapılan çalışmalarda kadınların kendi iş becerilerini erkeklerden daha az değerli olduğu ve daha az ücret hak ettikleri inancına sahip oldukları görülmüştür. Bu eşitsizlik durumu içselleştirilerek bireyler olması muhtemel durumla beklentileri arasında uyuma sağlamaya çalışmaktadır (Jost, Banaji ve Nosek, 2004: 905).

2.3.6 Sistemi Meşrulaştırma Kuramında Stereotipler

SMK'ya göre stereotipler, insanların rollere, statülere ayrıldığı toplumlarda görülür çünkü bu sosyal düzenlemelerin bu sistemde yer alan kişiler tarafından açıklanabilmesi ve meşru olarak algılanabilmesi gerekmektedir. Stereotipler sistemi meşrulaştırmada önemli bir araçtır ve örtük olarak da meşrulaştırma işlevini gerçekleştirebilir (Jost ve Banaji, 1994: 2).

Stereotiplerin ideolojik işlevleri vardır. Stereotipler bir grubun diğer grubu sömürecek faaliyetlerini, belirli grupların fakirliğini ve güçsüzlüğünü, belirli grupların ise başarısını meşru ve doğal olarak gösterirler. Sistemi meşrulaştırma eğilimi tüm

stereotiplerin oluşumuna neden olmasa da özellikle bireyin kendi kimliğini olumsuz olarak görmesine neden olan negatif stereotiplerin içselleştirilmesinden sorumlu olarak görülebilir (Jost ve Banaji, 1994: 10).

Stereotiplerin oluşumunda grupların hiyerarşik yapıda buldukları konum da rol oynamaktadır. İnsanlar, kendilerine ve diğer insanlara, olumlu ya da olumsuz olsun, sosyal konumlarıyla uyuşan özellikler atfetmektedir. Bu durum sahte bilinçlilik oluşmasına ve kişilerin kendi konumlarını içselleştirmelerine neden olur. Sosyal konumların yanı sıra, sosyal roller de stereotiplerin içeriğinin oluşmasında önemlidir. Örneğin, cinsiyet stereotipleri kadınların kendileri için görülen dezavantajlı konumlarını içselleştirmelerine neden olabilir. Grupların hiyerarşideki konumu değişirse stereotipler de buna uygun olarak değişmektedir. Bu durum var olan koşulların yeniden meşrulaştırılmasını sağlamaktadır (Jost ve Banaji, 1994: 11-18).

Belirli bir gruba yönelik stereotipler her zaman yalnızca olumlu ya da olumsuz özellikleri taşımamaktadır. Belirli bir gruba yönelik olumlu ve olumsuz özelliklerin bir arada bulunduğu “bütünleyici stereotipler” sistemin meşrulaştırılmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, “fakir ama mutlu” ya da “fakir ama dürüst” stereotipleri ekonomik eşitsizliği meşrulaştırmada kullanışlı stereotiplerdir (Kay ve Jost, 2003: 834). Bu stereotipler dezavantajlı grup üyelerine “telafi edici ödüller” sunmaktadır. Ayrıca bu stereotipler, toplumda bulunan her grubun bazı avantajlara ve bazı dezavantajlara aynı anda sahip oldukları ve sistemin meşru, adil ve dengeli olduğu inancını destekler (Jost ve Kay, 2005: 499).

3 ÖRTÜK VE AÇIK ÖLÇÜMLER

Psikolojik olgularla yapılan çalışmalarda farklı ölçüm araçları kullanılabilir. Bu durum stereotipler, önyargı ve iç grup tarafgirliği gibi kavramlar için de geçerlidir. Örneğin, bir grubun üyelerinin diğer gruba yönelik önyargısı bu kişilerin sözlü tepkileri, davranışları ya da sözsüz tepkileri değerlendirerek ölçülebilir. Çeşitli kanallar üzerinden yapılan ölçümler arasında farklar görülmesi de olağandır. Örneğin, bir insanın bir dış grup üyesine yönelik sözlü ifadeleri samimi olabilir; ancak, aynı anda sözsüz davranışları önyargılı olarak değerlendirilebilir (Maass, Castelli ve Arcuri, 2000: 96).

Bellek ve dikkat üzerine yapılan çalışmalardan yola çıkan araştırmalar, bilişsel sũreçlerin iki farklı yolla gerçekteşirildiği fikrini ortaya koymuştur. Bu sũreçler açık/kontrollũ sũreçler ve rtũk/otomatik sũreçler olarak adlandırılmıştır. Kontrollũ sũreçler dikkat isteyen, sınırlı kapasiteli, niyetli olarak başlatılıp devam ettirilen sũreçlerdir. Otomatik sũreçler ise dikkat gerektirmeyen, sınırsız kapasiteli ve niyetli olarak bastırılması mũmkũn olmayan sũreçlerdir. Bu sũreçler bireylerin yargılamalarını ve sosyal davranışlarını etkilemektedir (Payne ve Gawronski, 2010: 2). Bu farklı sũreçler üzerine yapılan çalışmalar farklı lũm araçlarının geliştirilmesine neden olmuştur.

3.1 AÇIK VE RTũK LũM ARAÇLARI

Otomatik ve kontrollũ sũreçleri ölçmek amacıyla tarihi sũreç içerisinde farklı lũm araçları geliştirilmiştir. Bu lũm araçları değerlendirilirken göz nũnde bulundurulması gereken özellik katılımcıların cevapları üzerinde ne kadar kontrol sahibi olduklarıdır (Maass, Castelli ve Arcuri, 2000: 97).

Açık lũm araçları arasında en fazla kullanılan yöntem geleneksel öz-bildirim lũmleridir. Bu lũm araçları önyargıyı ifade etmenin sosyal normlarla desteklendiği dönemde herhangi bir lũm hatasına neden olmadan kullanılmaktaydı. Ancak, son dönemlerde yapılan çalışmalar önyargılı davranışlar devam etmesine rağmen bu durumun öz-bildirim lũmlerinde grũlmediđini göstermektedir. Normatif ortamın önyargının ifadesini kabul edilemez olarak görmesi, lũmlerin geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu durum önyargının lũlmesi için yeni araçların ve yöntemlerin geliştirilmesine yol açmıştır (Maass, Castelli ve Arcuri, 2000:98-99).

z-bildirime dayalı lũmlerin yanı sıra önyargının lũlmesinde farklı bir yöntem olarak gerçekte hayattakine benzer durumlar oluşturularak gerçekteşirilen deneysel dũzenekler hazırlanmış ve bu dũzeneklerde katılımcıların sergilediği davranışlar gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda gözlenen davranışlar yardımseverlik, cezalandırma gibi açıkça sergilenen davranışlardan oturma mesafesi, göz kontağı gibi rtũk olarak gerçekteşirilen davranışlara kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır (Maass, Castelli ve Arcuri, 2000: 101-102).

nyargıyı lme için kullanılan bilişsel lũmler ise dış grup ũyeleriyle karşılaşıldığı zaman bilişsel sistemin otomatik olarak verdiği tepkileri yansıtan

ölçümlerdir. Verilen bu otomatik tepkilerin bireyin önyargı seviyesini gösterdiği düşünülmektedir. Bir kategori aktive edildiğinde bu kategoriyle birlikte bellekte kodlanan bilgiler de aktive edilir ve bu durum stereotipik bilgilerin zihne gelmesini ve yargılamalarda kullanılmasını sağlar. Bu ölçümler stereotiplerin semantik birer çağrışım olduğu ve bu çağrışımın gücünün bireylerin önyargı seviyesini gösterdiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu süreç kişinin farkındalığının dışında otomatik olarak gerçekleştirilmektedir (Maass, Castelli ve Arcuri, 2000: 103-104).

Aynı kavram üzerinde ölçüm yapan açık ve örtük ölçümler arasındaki ilişki birçok çalışmanın konusu olmuştur. Hofmann, Gawronski, Gschwender, Le ve Schmitt (2005: 1379-1382) 81 araştırma üzerinden gerçekleştirdikleri meta analiz çalışmasında Örtük Çağrışım Testi (ÖÇT) ve açık ölçümler arasında .24 düzeyinde bir korelasyon bulmuşlardır. Açık ve örtük ölçüm araçları arasındaki bu fark çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Bu faktörlerden biri *sosyal istenirlik* etkisidir. Açık ölçümler katılımcıların kendilerini önyargısız gösterme isteğinden etkilenmektedir. Açık ve örtük ölçümler arasındaki farkın ikinci nedeni, bu ölçümlerin aslında farklı bilişsel yapıları ölçmesidir. Açık ölçümler açık süreçleri, örtük ölçümler ise örtük süreçleri ölçmektedir. Açık ve örtük ölçümler arasındaki korelasyonu etkileyen üçüncü faktör işlem/uygulama yanlılıklarıdır. Açık ve örtük ölçümlerin bir arada kullanıldığı çalışmalarda uygulamaların katılımcılara verilme sıralaması önemlidir. Açık ve örtük ölçümler arasındaki farkın bir diğer nedeni de incelenen konunun içeriğidir. Sosyal duyarlılığın daha fazla olduğu, günlük hayatta daha fazla karşılaşıldığı için daha fazla bilişsel detaylandırmanın yapıldığı ve insanların diğer insanları değerlendirmede sezgilerini kullandığı durumlarda açık ve örtük ölçümler arasında farkın daha fazla olduğu görülmüştür (Hofmann ve ark. 2005: 1370-1371). Özellikle sosyal duyarlılığının fazla olduğu konularda örtük ölçümlerin davranışı yordama gücü açık ölçümlerden daha yüksektir (Teige-Mocigemba, Klauer ve Sherman, 2010: 123).

3.2 ÖRTÜK ÇAĞRIŞIM TESTİ

Örtük Çağrışım Testi sosyal olarak anlamlı çağrışımları ölçebilme amacıyla Greenwald, McGhee ve Schwartz (1998) tarafından geliştirilmiş bir ölçüm aracıdır. ÖÇT katılımcıların bir uyarının (kelime, resim vs.) verilen belirli bir hedef kategori çiftine (beyaz, siyah gibi) mümkün olduğunca hızlı şekilde yerleştirilmesine dayalı bir ölçüm

aracıdır. İki kavram arasındaki çağrışımsal güç, verilen hedef kategori çiftinin (siyah, beyaz) ilişkili olduğu varsayılan tutumlarla birleşmesiyle değerlendirilir, hem tutarlı-çağrışım hem de tutarsız-çağrışım değerlendirmeye alınır. Tutarlı-çağrışım ve tutarsız-çağrışım görevlerinin ortalama tepki süreleri arasındaki fark, iki kavram arasındaki çağrışımsal gücün bir göstergesi olarak görülmektedir (Hofmann ve ark. 2005: 1369).

3.2.1 Örtük çağrışım görevleri

Sosyal olarak anlamlı çağrışımların, kavram grupları arasında ayırım yapmayı gerektiren görevlerin gerçekleştirilmesi ile ölçen ÖÇT Tablo 1’de gösterilen görevlerden oluşmaktadır.

Tablo 1. Örtük Çağrışım Testi Görevleri (Greenwald, McGhee ve Schwartz’dan [1998:1465] alınmıştır).

Sıralama	1	2	3	4	5
Görev Tanımı	Başlangıç hedef-kavram ayrımı	Çağrışımsal atıf ayrımı	Başlangıç birleştirilmiş görev	Ters çevrilmiş hedef-kavram ayrımı	Ters Çevrilmiş birleştirilmiş görev
Görev Yönergesi	*Siyah Beyaz*	*İyi Kötü*	*Siyah *İyi Beyaz* Kötü*	Siyah* *Beyaz	Siyah* *İyi *Beyaz Kötü*
Örnek Uyarın	Meredith* *Latonya *Shavonn Heather* *Tashika Katie* Betsy* *Ebony	*şanslı *onur zehir* yas* *hediye felaket* *mutlu nefret*	*Jasmine *zevk Peggy* şeytani* Colleen* *mucize *Temeka bomba*	*Courtney *Stephanie Shereen* *Sue-Ellen Tia* Sharise* *Megan Nichelle*	*huzur Latisha* pislik* *Lauren *gökkuşığı Shanise* kaza* *Nancy

ÖÇT prosedürü ilk olarak hedef-kavram ayrımı göreviyle başlamaktadır. Katılımcılardan kendilerine verilen uyarıları (‘örnek uyarın’ satırında gösterilen isimler) Siyah ya da Beyaz ırktan birine ait olma olasılığına göre ayırmaları ve bu ayrıma göre klavyedeki bir düğmeye basmaları istenir (* işaretinin gösterdiği şekilde klavyenin sağ ya da sol tarafında bulunan bir düğme). Katılımcılar uyarıları ayırmada hata yaparlarsa ekranda çıkan bir uyarı yazısıyla hata yaptıkları kendilerine bildirilir ve hatayı düzeltmeleri istenir. Katılımcılar bu görevi tamamladıktan sonra çağrışımsal atıf ayrımı görevini gerçekleştirirler. Bu görevde bir önceki benzer şekilde katılımcılardan anlam olarak iyi ve kötü kelimeleri ayırmaları ve bu ayrıma göre klavyenin sağında ve solunda yer alan birer

düğmeye basmaları istenir. Hatalar katılımcıya bildirilerek katılımcının hataları düzeltmesi sağlanır. 3. görevde ilk iki görev birleştirilir. İlk iki aşamada kullanılan uyaranlar (isimler ve kelimeler) karışık olarak katılımcılara sunulur ve önceki aşamalarda öğrendikleri tepkileri vermeleri istenir. 4. aşamada ise katılımcı hedef ayırımı için 1. aşamada öğrendiği tepkilerin tersini öğrenir (sağ-sol düğmelere basılarak verilen tepki kategoriler arasında değiştirilir). Son aşamada ters çevrilmiş hedef ayırımı ve atıf ayırımı birleştirilerek katılımcılara sunulur (Greenwald, McGhee ve Schwartz 1998: 1464-1466). ÖÇT’de yer alan bu 5 göreve daha sonraki yıllarda 3. ve 5. görev için alıştırmaların yapıldığı 2 yeni görev daha eklenmiştir (Lane, Banaji, Nosek ve Greenwald, 2007: 62-63). Bu görevlerin eklenmesiyle birlikte 7 görevden oluşan ÖÇT Siyah - Beyaz kategorileri örneğiyle Tablo 2’de gösterilmektedir. Katılımcılar bu görevleri gerçekleştirirken bir uyarının sunulması ve tepki verilmesi arasında geçen süre hesaplanır ve analizler bu tepki süreleri üzerinden yapılır.

Tablo 2. Örtük Çağrışım Testi Görevleri (Lane, Banaji, Nosek ve Greenwald’dan [2007:63] uyarlanmıştır).

Aşamalar	Sağ tuş görevi	Sol tuş görevi
1	Siyah	Beyaz
2	İyi	Kötü
3 (Deneme)	Siyah + İyi	Beyaz + Kötü
4	Siyah + İyi	Beyaz + Kötü
5	Kötü	İyi
6 (Deneme)	Siyah + Kötü	Beyaz + İyi
7	Siyah + Kötü	Beyaz + İyi

Greenwald, McGhee ve Schwartz’a (1998: 1466) göre, eğer hedef kategoriler (Siyah-Beyaz) ve atıf açıları (memnuniyet veren-vermeyen) arasındaki çağrışımlar farklılaşmış derecede ise katılımcı bir görevi diğerinden daha kolay bulmalıdır (Siyah + kötü kombinasyonunun Beyaz + kötü kombinasyonundan daha hızlı tanımlanması gibi). Lane, Banaji, Nosek ve Greenwald (2007: 63) hedef-kavram kategorisi ve belirli bir atıf arasındaki bu çağrışımın bir inancı ya da stereotipi ölçtüğünü ileri sürmektedir.

3.2.2 Örtük Çağrışım Testi Puanlaması

Örtük Çağrışım Testi katılımcıların kendilerine sunulan uyaranlara verdikleri tepki sürelerine dayanarak skor hesaplaması yapmaktadır. Skor hesaplaması iki farklı şekilde gerçekleştirilir: ÖÇT etkisi ve D puanı.

Greenwald, McGhee ve Schwartz (1998: 1467-1469) ÖÇT'yi oluşturdukları ilk çalışmalarında 5 görevden oluşan formu kullanmaktadır. Bu çalışmada ÖÇT puanı ÖÇT etkisi olarak adlandırılan 5. ve 3. Görevdeki tepki sürelerinin arasındaki fark hesaplanarak oluşturulmaktadır.

Greenwald Nosek ve Banaji (2003: 200-201) çalışmalarında geleneksel ÖÇT etkisi puanı hesaplamalarından çeşitli yönlerden (yanlış cevapların hata puanıyla cezalandırılması, doğru ve yanlış cevapların puanlamaya katılması, Cohen'in etki büyüklüğü ölçümüne benzer bireysel standardizasyon getirmesi gibi) farklılaşan yeni bir puanlama sistemi geliştirdiler. D skoru iki test blokundan (5. ve 7. bloklar) elde edilen ortalama tepki süreleri arasındaki farkın, aynı test bloklarındaki tüm tepki sürelerinden elde edilen standart sapmaya bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

3.2.3 Örtük çağrışım testine yönelik farklı görüşler

ÖÇT yalnızca çağrışımları ölçtüğü ve bu çağrışımların kişilerin gerçek önyargılarını belirlemede kullanılamayacağı düşüncesiyle eleştirilmektedir. Bu görüşü savunanlar zihnimizde çeşitli kavramlar arasında bulunan çağrışımların her zaman önermelere dönüşmeyeceğini belirtmektedir. Örneğin, içinde bulunan bağlam zihnimizde “Arap” ve “terörist” kavramları arasında bir çağrışım oluşturabilir; ancak, bu durum “Araplar teröristtir” önermesine sahip olunduğu anlamına gelmez. Bu durumda çağrışımların ölçümü bireylerin gerçek önyargılarını göstermemelidir. Ancak, yapılan çalışmalar çağrışımların önermelerin oluşması için bir girdi olarak kullanıldığını, çağrışım ve önerme süreçlerinin birbirlerinden izole değil, birbirleriyle etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla bu ölçüm araçlarının yalnızca çağrışımları değil, önermeleri de ölçtüğü söylenebilir (Deutsch ve Fritz, 2010: 64-65).

Örtük ölçümlerin bireysel stereotipleri değil, toplumsal yapıda var olan stereotipik bilgileri ölçtüğü iddiasına karşıt bir diğer düşünce de bu ölçümlerden alınan sonuçlarda görülen bireysel farklılıklardır. Bu ölçeklerin toplumun genelinin sahip olduğu stereotip bilgisini ölçtüğü düşünülürse ölçüm sonuçlarında görülen bireysel farklılıkların ölçüm hatalarından kaynaklanması gerekmektedir. Ancak, yapılan çalışmalar örtük ölçümlerde görülen bireysel farklılıkların davranışları yordamada etkili olduğunu göstermektedir (Payne ve Gawronski, 2010: 3).

Stereotiplerin, dış grup tarafgirliğinin ve ayrımcılığın örtük ve açık süreçlerin etkileşimi sonucunda oluştuğu ve sergilendiği düşünülürse bu kavramlara yönelik çalışmalarda bu farklı yapıların dikkate alınması gerekmektedir. Bu bütüncül bakış açısıyla bu çalışmada da açık ve örtük ölçümleri birlikte kullanılmıştır.

4 UYGULAMA

Stereotipler bilişsel faaliyetlerin sonucunda oluşan ve bireylerin yargılamalarını, kararlarını ve davranışlarını etkileyen bir olgudur (Kashima, Fiedler ve Freytag, 2008: 2). Stereotipler yalnızca zihinde bulunan yapılar değildir ve oluşum aşamasından bireyler üzerindeki etkilerinin görüldüğü zamana kadar geçen süreçte sosyal hayattan etkilenmektedir ve sosyal hayatı etkilemektedir (Semin, 2008: 12). Diğer psikolojik olgular gibi stereotipler de açık ve örtük süreçlerden etkilenmektedir. Dış grup tarafgirliği olgusunun araştırıldığı ve örneklem olarak Türkiye'deki başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin seçildiği bu çalışmanın yukarıda anlatılan tüm değişkenleri kapsamı hedeflenmiştir. Tarihi süreç içerisinde statüsü görel olarak değişen başörtülü kadın ve başörtüsüz kadın gruplarının iç ve dış gruplarına, kendi kimliklerine ve toplumsal düzenlemelere yönelik değerlendirmelerinin örtük ve açık ölçüm araçları bir arada kullanılarak analiz edilmesi planlanmaktadır. Araştırmanın temel amaçlarına ilişkin beklentiler, oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır:

Toplumsal yapıda grupların birbirlerine görel olarak nasıl konumlandıkları bu grupların üyelerinin ilişkilerini etkileyen temel faktörlerdendir. Bu nedenle araştırma kapsamında başörtülü ve başörtüsüz kadın gruplarının kendi konumlarını azınlık olarak değerlendirme durumları araştırılmıştır. Başörtülü kadın grubunun sosyal statüsünün değişmesi ve kamusal alanlarda eşit haklara sahip olmaları kendi konumlarını azınlık olarak değerlendirmemelerine neden olacaktır.

H1: Başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin kendi gruplarını çoğunluk görme eğilimleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Başörtülü ve başörtüsüz grupların kendilerini azınlık olarak değerlendirmelerinde bir farklılık olmadığı düşünülse de bu iki sosyal grubun kimlik üzerinde farklı etkileri olması beklenmektedir. Kuramsal çerçevede belirtildiği üzere sosyal kimliğin olma, hissetme, yapma ve bilme boyutları bireyin kimliğiyle kurduğu ilişkide önemli bir konuma

sahiptir. Başörtülü kadınların örtünme pratiğiyle gruba özel sembol ve gelenekleri kullanma boyutu olan yapma boyutunda daha fazla grup davranışı sergilediği görülmektedir. Diğer yandan yakın geçmişte yaşanan yasaklamalar ile başörtülü grubun ortak kader anlayışıyla grubun tarihine yönelik bilgilerinin de daha fazla ve bundan dolayı gruba yönelik duygularının daha olumlu olduğu düşünülmektedir. İlyasoğlu (1994) başörtülü kadınların “kendi varoluşlarını İslami kimlik çerçevesinde şekillendirdiklerini” belirtmektedir. Bu durum başörtülü kadın kimliğinin sınırlarının daha belirgin olarak tanımlanmasına ve kimliğin olma boyutunun da başörtülü kadınlarda daha önemli olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu boyutlar göz önünde bulundurulduğunda “başörtülü olma” kategorisinin başörtülü kadınların kimliğinde daha ulaşılabilir ve merkezi olduğu düşünülmektedir. Bu merkezi olma durumu bireyin kendi kimliğinde kolektif kimliğin rolünün de artmasına neden olmaktadır.

H2: Başörtülü öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeyleri başörtüsüz öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeylerinden anlamlı biçimde daha yüksektir.

H3: Başörtülü öğrencilerin kolektif kimlik puanları başörtüsüz öğrencilerin kolektif kimlik puanlarından anlamlı biçimde daha yüksektir.

Kuramsal çerçevede belirtildiği üzere iç grupları ve dış grupları arasındaki kıyaslamalarda bireylerin kendileri için olumlu bir benlik oluşturma motivasyonu ile davrandığı görülmektedir. Bu eğilim grupla özdeşleşme düzeyi ve kolektif kimliğin benlikte ne kadar önemli olarak görüldüğüyle ilişkilidir. Bir grupla yüksek özdeşleşme yaşamak ve bireyin kendi benliğinde kolektif kimliğin önemli bir yer tutması karşı grubun değerlendirmelerinin olumsuz yönde görülmelerini de etkileyecektir. Başörtülü olma özelliğinin yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı kimliğin daha merkezi konumda olmasının etkilerinin karşı gruba yönelik değerlendirmelerde de görülmesi beklenmektedir.

H4: Öğrencilerin grupla özdeşleşme puanları ile karşı gruba yönelik açık tutum puanları arasında negatif ve anlamlı korelasyon vardır.

H5: Öğrencilerin karşı gruba yönelik açık tutum puanları ile bireysel ve sosyal kimlik puanları arasında pozitif ve anlamlı; kolektif kimlik puanlarıyla negatif ve anlamlı korelasyonlar vardır.

H6: Başörtülü öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeyleri ile başörtüsüz kadın kategorisine yönelik açık tutumları arasında negatif ve anlamlı korelasyon vardır.

H7: Başörtülü öğrencilerin gruplar arasındaki olumluluk değerlendirmesi farkları başörtüsüz öğrencilere kıyasla daha düşüktür.

İlyasoğlu (1994) başörtülü kadınların kimliklerinin belirlenmesinde dinin etkili olduğunu ve bu kimliğin sıkı dokunmuş, belirgin sınırlara sahip olduğunu söylemektedir. İlyasoğlu modernliğin karşısında konumlanan İslami kimliğe sahip başörtülü kadınların Cumhuriyet tarihi sürecinde “kendi modernleşmelerini kendilerinin gerçekleştirmek” durumunda kaldığını belirtmektedir. Başörtülü kadınlarda görülen bu değişim Hortaçsu'nun (2000: 736) bahsettiği “üniforma” benzeri giysilerin yerini daha sonraki yıllarda Gökariksel'in (2009: 661) bahsettiği farklı çeşitlilikte giysilere bırakmasında görülebilir. Ancak başörtülü kadınlarda görülen bu kendi kendini modernleştirme girişimleri onların kimliklerini oluştururken geleneksel özelliklerden tamamen vazgeçtikleri anlamına gelmemelidir. Bu durumun etkisinin başörtülü kadınların hem ideal kadın tanımlamalarında hem de toplumsal cinsiyete yönelik değerlendirmelerinde görülmesi beklenmektedir. Bu durum genel olarak tüm öğrencilerin geleneksel atıflarla eşleştirilen başörtülü grubunu değerlendirmesinde de etkili olacaktır.

H8: Başörtülü öğrencilerin ideal kadın tanımlamaları başörtüsüz öğrencilerden daha fazla geleneksel atıflar içerecektir.

H9: Başörtülü öğrencilerin toplumsal cinsiyetle ilgili sistemi meşrulaştırma puanları, başörtüsüz öğrencilerin puanlarından anlamlı biçimde daha yüksektir.

H10: Öğrencilerin toplumsal cinsiyetle ilgili sistemi meşrulaştırma puanları ile başörtüsüz kadın kategorisine yönelik örtük tutum puanları arasında pozitif ve anlamlı korelasyon vardır.

Kamusal alanlarda uygulanan yasakların kalkmasıyla birlikte başörtülü grubun toplumsal yapı içerisindeki statüsünün başörtüsüz grupla eşit konuma geldiği düşünülebilir. Ancak yakın geçmişte benzer şekillerde yasakların kalktığı ve bir süre sonra tekrar başladığı dönemlerin görüldüğü de bilinmektedir. Bu durum başörtülülerin elde ettikleri sosyal statüyü kalıcı olarak görmemelerine neden olabilir. Elde edilen bu eşitliğin kalıcı olarak görülmemesi ve bu eşitliğin oldukça yakın bir geçmişte elde edilmiş olması kronik olarak görülen stereotip içselleştirmesinin etkilerinin görülmesine neden olacaktır. Bu

durumda normatif ortamın etkisiyle başörtülü öğrencilerin kendi gruplarına yönelik açık değerlendirmelerinin olumlu olduğu görülse de uzun dönemler boyunca süren baskının neticesinde oluşan içselleştirme örtük ölçümlerde görülmeye devam etmelidir.

H11: Başörtülü öğrencilerin başörtüsüz kadın kategorisine yönelik örtük tutum puanları ile başörtüsüz öğrencilerin aynı kategoriye yönelik puanları arasında anlamlı bir fark yoktur.

Kuramsal çerçevede belirtildiği gibi SBK grupların hiyerarşide statüsü yükseldikçe grup üyelerinin sosyal baskınlık yöneliminin yükselmesine neden olacaktır. Bu durumda başörtülü kadın grubunun statüsünün yükselmesinin bu kişilerin sosyal baskınlık yönelimini de etkilemesi beklenmektedir. Diğer yandan başörtülülerin daha eşit konuma gelmelerine rağmen bu statünün kalıcılığına yönelik belirsizlik, başörtüsüzlerin toplum içerisindeki baskın konumunu korumasına ve sosyal baskınlık yöneliminin yüksek olmasına neden olacaktır. Bu durumda öğrenciler arasında gruba dayalı bir fark görülmesi beklenmezken bireysel olarak görülen sosyal baskınlık yönelimi ve baskın grubun olumlu olarak değerlendirilmesi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunması beklenmektedir. Grup temelli hiyerarşinin varlığının istenmesi baskın konumda bulunan başörtüsüz grubunun olumlu değerlendirilmesine ve ast konumda görülen başörtüsüz grubun olumsuz değerlendirilmesine neden olacaktır.

H12: Öğrencilerin SBY puanları ile başörtüsüz kadın kategorisine yönelik açık tutum puanları arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon vardır.

H13: Başörtülü öğrencilerin SBY puanları ile başörtüsüz öğrencilerin SBY puanları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H14: Öğrencilerin SBY puanları ile başörtüsüz kadın kategorisine yönelik örtük tutum puanları arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon vardır.

H15: Başörtülü öğrencilerin SBY puanları ile başörtüsüz kadın kategorisine yönelik açık tutum puanları arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon vardır.

H16: Başörtüsüz öğrencilerin SBY puanları ile başörtülü kadın kategorisine yönelik açık tutum puanları arasında negatif ve anlamlı bir korelasyon vardır.

5 YÖNTEM

Veri toplama süreci iki safhada gerçekleştirilmiştir. İlk safha örtüye yönelik ÖÇT için başörtülü ve başörtüsüz kadın kategorilerinde uyaran olarak kullanılacak kadın isimlerinin belirlendiği pilot çalışmadır. Pilot çalışma verileri ile ÖÇT oluşturulduktan sonra ikinci safhada başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin birbirlerine yönelik tutumlarının açık ve örtük ölçüm araçlarıyla incelendiği ana çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın tüm uygulamaları için İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden 02.03.2015 tarihli etik kurul onayı alınmıştır. Kurul onay belgesinin örneği EK-13'te incelenebilir.

5.1 PİLOT ÇALIŞMA

Bu çalışma, başörtülü/başörtüsüz kadın kategorileriyle ilgili ÖÇT bilgisayar uygulaması içinde kullanılacak isimlerin belirlenmesi için gerçekleştirilmiştir.

5.1.1 Örneklem

Öğrenciler kolayda örnekleme yöntemiyle, Uludağ üniversitesi Psikoloji Bölümü lisans öğrencileri arasından seçilmiştir. Gönüllülük esasına dayalı olarak 15 başörtülü, 15 başörtüsüz olmak üzere toplam 30 öğrenci ile bir pilot çalışma yürütülmüştür.

5.1.2 Veri toplama Araçları

Pilot çalışmanın ilk adımında bir başörtülü ve bir başörtüsüz araştırmacı tipik olarak başörtülü ve başörtüsüz kadınlar tarafından kullanıldığı düşünülen isimleri belirlemişlerdir. Her bir kategori için belirlenen 12, toplamda 24 kadın isminin başörtülü ya da başörtüsüz birine ait olma olasılıkları katılımcılar tarafından 7'li Likert tipi ölçek üzerinde puanlanmıştır (1 = Başörtülü ve 7 = Başörtüsüz). Pilot çalışmada kullanılan veri toplama formunda yer alan ölçekler sırasıyla eklerde sunulmuştur.

5.1.3 İşlem

Onayın alınmasının ardından, 20.05.2015 tarihinde Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü tarafından verilen Psikoloji Tarihi dersi öğrencilerinin bulunduğu sınıfta öğrencilere çalışma hakkında kısa bir duyuru yapılmış ve öğrencilere gönüllülük esasına

dayalı olarak onam formu ile veri toplama aracı dağıtılmıştır. Katılımcıların formu cevaplamaları ortalama 5 dakika sürmüştür.

5.2 ANA ÇALIŞMA

Ana çalışma kapsamında katılımcılardan iki farklı yöntemle veri toplanmıştır. Açık ölçüm yönteminde aşağıda psikometrik özellikleri tanımlanan ölçekler kağıt-kalem görevi olarak katılımcılara sunulmuştur. Örtük ölçüm yönteminde katılımcılardan bilgisayar karşısında kendilerine sunulan uyaranlara klavyedeki belirli tuşlara basarak tepki vermeleri istenmiştir.

Örtük tutumları ölçmek amacıyla kullanılan Örtük Çağrışım Testi bilgisayar kullanılarak yapılan bir uygulamadır. Bu uygulamanın dış uyaranlardan etkilenmeden gerçekleştirilebilmesi için veri toplama, katılımcının bilgisayarın tam karşısında ve ekranı yalnızca kendisinin görebileceği bir pozisyonda oturduğu şekilde ve sessiz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Kullanılacak olan anketlerin ilk kısımları tüm katılımcılara aynı şekilde dağıtılmıştır. Anketlerin sonunda yer alan Sosyal Kimlik Envanteri ise içerdiği bazı maddelerden dolayı (örn., “Biz başörtüsüz kadınlar/onlar başörtülü kadınlar gibi) başörtülü ve başörtüsüz katılımcılar için farklı olarak hazırlanmıştır. Form 1 başörtülü katılımcılara, Form 2 ise başörtüsüz katılımcılara verilmiştir.

Veri toplama sürecinde sonuçları etkileyebilecek yanlılıkların engellenmesi amacıyla araştırma sürecinde işlem değişkenleri kontrol altında tutulmuştur. Araştırmacıdan oluşabilecek yanlılıkların engellenmesi amacıyla görüşmelerde başörtülü ve başörtüsüz araştırmacılar yalnız ya da birlikte bulunmuşlardır. Araştırmada yer alan katılımcıların grup bilgileri, uygulamanın yapılma sırası ve araştırmacı bilgileri Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 3. Ölçüm Sırası, Katılımcı ve Araştırmacıların Grup Bilgileri Dağılımı

Değişkenler	Sıklık	%
Katılımcının örtü durumu		
Başörtüsüz	48	50
Başörtülü	48	50
Araştırmacının örtü durumu		
Başörtüsüz	31	32
Başörtülü	27	26
Birlikte	38	40
Açık ölçümün yapılma sırası		
Önce	51	53
Sonra	45	47

Yapılan ANOVA analizi sonucunda cinsiyete yönelik ÖÇT’de araştırmacının başörtülü ve başörtüsüz olmasının anlamlı düzeyde etkisi olduğu görölmektedir ($F_{3,54} = 4.86, p < .05$). Başörtülü araştırmacının varlığında cinsiyete yönelik ÖÇT puanlarının anlamlı derecede daha düşük olduğu saptanmıştır (başörtülü araştırmacı için $O = .38, SS = .07$, başörtüsüz araştırmacı için $O = .59, SS = .07$). Cinsiyet ÖÇT’de görölen bu tarafgirlik, anlamlılık düzeyinin düşük olması ve araştırmanın temel değişkenlerinden olmaması göz önünde bulundurularak dikkate alınmıştır. Araştırmacının başörtülü ya da başörtüsüz olmasının örtüye yönelik ÖÇT üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ANOVA analizi sonucunda saptanmıştır ($F_{3,54} = .06, p > .05$). Örtük ve açık ölçümlerin sıralamasından kaynaklanabilecek tarafgirliklerin giderilmesi amacıyla katılımcılara ölçümler farklı sırayla verilmiştir. Katılımcıların bir kısmı önce açık ölçüm araçlarını ardından örtük çağrışım testlerini cevaplandırırken diğer katılımcılar önce örtük çağrışım testlerini ardından açık ölçüm araçlarını yanıtlamıştır. ANOVA analizi sonuçlarına göre hem örtüye yönelik ÖÇT hem de cinsiyete yönelik ÖÇT sonuçlarında ölçüm sırasının anlamlı düzeyde etkisi bulunmamaktadır (cinsiyete yönelik ÖÇT için $F_{3,54} = 2.51, p > .05$; örtüye yönelik ÖÇT için $F_{3,54} = .77, p > .05$). Araştırmada her grubun eşit olarak temsil edilebilmesi amacıyla gruplardan eşit sayıda katılımcıyla görüşmeler yapılmasına çaba gösterilmiştir.

5.2.1 Örnekleme

Bu araştırma Uludağ Üniversitesi’nin çeşitli bölümlerinde lisans düzeyinde okuyan başörtülü ve başörtüsüz kız öğrencilerin gönüllü katılımı ile gerçekteştirilmiştir. 22.05.2015 ve 24.07.2015 tarihleri arasında toplam 104 kişiyle gerçekteştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden 4 tanesi örtük çağrışım testi sonuçlarının doğruluk oranının %70’in altında olması; 3 tanesi de açık ölçüm araçları cevaplandırılırken tek bir cevap seçeneğinin aşırı kullanımı ve 1 tanesi yüksek lisans düzeyinde eğitim görmesi nedeniyle araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Araştırmanın analizleri kalan 96 kişiden elde edilen veri kullanılarak gerçekteştirilmiştir.

Araştırmaya katılan 96 öğrencinin yaşları 18-24 arasında değişmektedir (Ort. = 20,72; SS = 1,32). T-test analizi sonuçlarına göre başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin yaş ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($t(93) = -.44, p > .05$).

Katılımcıların ortalama aile geliri 2394 TL'dir. Başörtülü ve başörtüsüz katılımcıların gelir düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($t(92) = 1.27, p > .05$). Katılımcılardan %3'ü okul dışında bir işte çalıştıklarını belirtirken %97'si çalışmadığını ve/veya öğrenci olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yaş ve aile gelir düzeylerinin ortalamaları ve standart sapma değerleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4 Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Yaş ve Gelir Bilgileri

Demografik Veriler	N	Ort.	SS	t
Yaş				
Başörtülü	47	20.67	1.29	-.44
Başörtüsüz	48	20.79	1.35	
Aile Geliri				
Başörtülü	47	2919.15	2917.67	1.27
Başörtüsüz	47	2346.81	1018.33	

Katılımcıların anne eğitim düzeyine bakıldığında %67'sinin ilköğretim, %19'unun lise, %10'unun üniversite mezunu olduğu ve %3'ünün ise hiç okula gitmediği görülmektedir. Yapılan Ki-Kare analiz sonuçlarına göre başörtülü ve başörtüsüz katılımcıların anne eğitim düzeylerinin başörtüsüz öğrencilerin ebeveynleri lehinde anlamlı derecede farklılaşmaktadır ($X^2 = 10.54, p < .05$). Analiz sonuçlarına göre başörtülü ve başörtüsüz katılımcıların baba eğitim düzeyleri arasında ise anlamlı bir fark yoktur ($X^2 = 3.60, p > .05$) Katılımcıların baba eğitim durumuna bakıldığında %46'sının ilköğretim, %27'sinin lise, %26'sının üniversite ve %1'inin yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların anne ve baba eğitim düzeylerinin sıklığı ve yüzdelik oranları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Anne ve Baba Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	Başörtüsüz	Başörtülü	Toplam	%	X^2
Anne					
Hiç okula gitmemiş	2	1	3	3	10.54
İlköğretim	25	39	64	67	
Lise	13	5	18	19	
Üniversite	8	2	10	10	
Baba					
İlköğretim	18	26	44	46	3.60
Lise	14	12	26	27	
Üniversite	15	10	25	26	
Yüksek lisans ve üstü	1	0	1	1	

5.2.2 Veri Toplama Araçları

Araştırma yedi farklı ölçüm aracı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu ölçüm araçlarından altı tanesi bir anket formu içinde yan yana getirilerek katılımcılara sunulmuştur (bkz., Ek1). Ölçüm araçlarından sonuncusu bir bilgisayar programı ile yapılandırılmış ve bilgisayar üzerinden uygulanmıştır. Bu ölçüm araçlarının psikometrik özellikleri aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

5.2.2.1 Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formunda katılımcıların genel sosyo-demografik bilgilerini elde etmek amacıyla yaş, eğitim durumu, ailelerinin ortalama geliri, anne-baba eğitim düzeyi ve başörtülü olma durumu yer almaktadır. Demografik bilgi formunda yer alan dindarlık ölçeğinde katılımcıların kendilerini ne kadar dindar gördüklerine dair değerlendirmeleri tek madde üzerinden toplanmıştır. Bu ölçümde katılımcılar kendi dindarlık düzeylerini 5'li Likert tipi bir derecelendirme ölçeği üzerinden değerlendirmişlerdir (1= Hiç dindar değilim, 2= Pek dindar değilim, 3= Dindar sayılırım, 4= Oldukça dindar sayılırım, 5= Çok dindarım). Form Ek 1'de görülmektedir.

5.2.2.2 Grupla Özdeşleşme Düzeyi Ölçeği

Kirchler, Palmonari ve Pombeni (1994) tarafından ergen ve yetişkinlerle yürütülen bir çalışma kapsamında geliştirilen bu ölçek, bireyin kendini iç grubuna ne ölçüde yakın ve dış gruba kıyasla ne oranda daha olumlu gördüğünü saptamayı amaçlamaktadır. Böylece, bireyin grupla özdeşleme düzeyi belirlenmektedir. Ölçek 10 maddeden oluşmaktadır ve her bir maddenin değerlendirilmesi 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeği üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu ölçekten alınan yüksek puanlar grupla özdeşleşmenin fazla olduğunu göstermektedir. Kirchler, Palmonari ve Pombeni (1994) ölçeğin güvenilirlik katsayısının .79 olduğunu bildirmişlerdir. Ölçeğin Türkçe geçerlik güvenilirlik çalışması Hortaçsu'nun (2000) başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerle gerçekleştirdiği çalışmasında yapılmıştır ve 1996 ve 1998 yıllarında yapılan ölçümlerde alfa güvenilirlik katsayısı sırasıyla .83 ve .91 olarak bulunmuştur.

Bu araştırmada Grupla Özdeşleşme Ölçeği kullanılarak elde edilen veriler Temel Bileşenler Analizi (*Principal Component Analysis*) yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlar, birinci faktörün varyansın %53.61'ini açıkladığını göstermiştir. Bu bulgudan yola çıkılarak, ölçeğin, orijinal çalışmayla da tutarlı olacak şekilde, tek faktörlü bir yapısı olduğu kararına varılmıştır. Maddelerin güvenilirlik katsayısı ise .90'dır. Kullanılan ölçek Ek 2'de yer almaktadır.

5.2.2.3 Toplumsal Cinsiyetle İlgili Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği

Kay ve Jost (2003) var olan sosyal sistemin adillik, haklılık ve meşruiyet bakımından değerlendiren Genel Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği'ni oluşturmuşlardır. Sonraki yıllarda Jost ve Kay (2005) bu çalışmalarından yola çıkarak Toplumsal Cinsiyetle İlgili Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği'ni geliştirmişlerdir. Bu ölçekte cinsiyete dayalı ilişkiler ve cinsiyet rolleri adillik, haklılık ve meşruiyet açısından değerlendirilmektedir. Ölçek 8 maddeden oluşmaktadır ve her bir madde 9'lu Likert tipi derecelendirme ölçeği üzerinden (0= Hiç katılmıyorum 8= Tamamen katılıyorum) değerlendirilmektedir. Sekiz maddeden 3. ve 7. maddeler ters maddelerdir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı .65'tir (Jost ve Kay, 2005: 501). Ölçeğin Türkçeleştirilmiş versiyonunun 7'li Likert tipi bir derecelendirme ölçeğiyle birlikte kullanıldığı bir çalışmaya da rastlanmıştır (Ercan, 2009: 52). Bu araştırma kapsamında orijinal ölçeğe benzer şekilde 9'lu Likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar toplumsal cinsiyetle ilgili sistemi meşrulaştırma eğiliminin daha fazla olduğunu göstermektedir.

Toplumsal cinsiyete yönelik sistemi meşrulaştırma eğilimi ölçeğine uygulanan faktör ve güvenilirlik analizleri sonucunda iki maddenin (5. ve 7. Maddeler) ölçeğin diğer maddeleriyle olan korelasyonunun düşük ve negatif yönde olduğu görülmüştür. Bu iki maddenin çıkarılmasının ardından tekrarlanan faktör analizi sonucunda tek faktörün varyansın %39.74'ünü açıkladığı görülmektedir. Orijinali gibi tek boyutlu olduğu görülen ölçeğin kalan altı maddenin iç tutarlık katsayısı .69'dur. Ölçek Ek 3'te görülebilir.

5.2.2.4 Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği, toplumlarda bir grubun diğerinden daha üstün olduğu grup temelli bir toplumsal hiyerarşik yapıyı isteme ve bu yapının kaçınılmaz

olduğunu kabul etme eğilimini ölçmektedir. Bu ölçeğin Pratto ve ark. (1994) versiyonunda 16 madde bulunur ve bu maddeler 7'li Likert tipi (0 = Çok yanlış/Hiç katılmıyorum, 6 = Çok doğru/Kesinlikle katılıyorum) olarak cevaplanır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısının .91 olduğu saptanmıştır (Pratto ve ark., 1994: 757). Ölçek, Karaçanta (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve aynı çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .85 olarak belirlenmiştir. Ölçekteki ilk sekiz madde hiyerarşi arttırıcı nitelikteki ifadelerden oluşurken, diğer sekiz madde ise hiyerarşi azaltıcı eğilimleri içermektedir.

Bu araştırmada Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği kullanılarak elde edilen veriler Temel Bileşenler Analizi (*Principal Component Analysis*) yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Faktör analizi sonuçları, ilk faktörün varyansın %33.05'ini açıkladığını göstermiştir. Orijinali gibi, tek boyutlu olduğu anlaşılan ölçeğin güvenilirlik katsayısı ise .85 olarak saptanmıştır. Kullanılan ölçek formu Ek 4'te yer almaktadır.

5.2.2.5 Sosyal Kimlik Envanteri

Zavalloni (1973, 1975) tarafından geliştirilen ve Bilgin'in (1995: 69) Türkçe'ye uyarladığı ölçek sosyal kimliği çok aşamalı olarak incelemektedir. Bu ölçek doldurulurken katılımcılardan önce kendi kimlik grupları hakkında temsiller önermeleri; daha sonra da kendi ürettikleri temsillerin değerlerini belirlemeleri istenmektedir. Bu çalışma kapsamında katılımcılardan kendi iç gruplarını ve dış grupları (biz kadınlar, genel olarak kadınlar, genel olarak erkekler, biz başörtülü/başörtüsüz kadınlar, genel olarak başörtülü/ başörtüsüz kadınlar, onlar başörtülü/başörtüsüz kadınlar, ideal kadın) tanımlayan üç sıfat ya da kısa cümle ile açıklaması istenmektedir. Daha sonra katılımcılardan kendilerinin belirledikleri özelliklere dönerek bu özellikleri olumlu ya da olumsuz olma değeri bakımından 5'li Likert tipi ölçümle "değer" başlığı altında puanlamaları beklenmektedir (-2 = Çok olumsuz, -1 = Olumsuz, 0 = Ne olumlu ne olumsuz, 1 = Olumlu, 2 = Çok olumlu). Ardından katılımcılardan aynı tanımlamalara geri dönerek bu atıfların kendilerine ne kadar benzer olduğunu "benzerlik düzeyi" başlığında 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeği üzerinden değerlendirmesi istenmiştir (-2 = Hiç uygun değil, -1 = Pek uygun değil, 0 = Kararsızım, 1 = Biraz uygun, 2 = Tamamen uygun). Form Ek 6'da görülmektedir.

5.2.2.6 *Kimlik Ölçeği*

İlk olarak Cheek ve Briggs (1982) tarafından oluşturulan, daha sonra farklı çalışmalarla maddeleri yeniden düzenlenen (Cheek, 1982, 1983; Cheek ve Hogan, 1981; Hogan ve Cheek, 1983; akt. Coşkun, 2004:50) Kimlik Ölçeği 35 maddeden oluşmaktadır ve her bir madde 5'li Likert tipi bir derecelendirme ölçeği üzerinden yanıtlanmaktadır (0 = Benim kim olduğum için hiç önemli değil, 4 = Benim kim olduğum için çok önemli). Kimlik ölçeği kişisel, sosyal ve kolektif kimlik olmak üzere, üç alt ölçekten oluşmaktadır. Kişisel kimlik alt ölçeği bireyin kişisel değerleri/ahlaki standartlarını, hayallerini, geleceğe yönelik kişisel amaçlarını ve beklentilerini, korku ve kaygılarını, kendine özgü kişiliğe sahip olmasını, özel görüşlerini ölçen 10 maddelik bir ölçektir (2, 5, 8, 11, 14, 17,19, 21, 24 ve 28. maddeler). Sosyal kimlik alt ölçeği bireyin başkalarına göre popüler olmasını, fiziksel görünüşünü, başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğünü, başkaları üzerinde oluşturduğu izlenimleri ve sosyal davranışlarını nasıl algıladığını ölçmektedir ve 7 maddeden oluşmaktadır (3, 6, 9, 12, 15, 22 ve 25. maddeler). Kolektif kimlik alt ölçeği ise bireyin ailesinin kuşağının bir üyesi olması, ırk ya da etnik özgeçmişini, dini, topluma ait olma duygusu, politik konulara ilgisi gibi özellikleri ölçen bir alt ölçektir ve 8 maddeden oluşur (4, 7, 10, 13, 23, 26, 31 ve 33. maddeler). Kimlik Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması çalışması Coşkun (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, ölçeğin genelinin Cronbach alfa katsayısının.79; alt ölçeklerin tutarlık katsayılarının ise, sırasıyla, .79, .84 ve .68 olarak saptandığını bildirmektedir.

Kimlik Ölçeği'yle toplanan veriler Temel Bileşenler Analizi (*Principal Component Analysis*) yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlar, maddelerin sekiz farklı faktöre yüklendiği görülmüştür. Kırılma grafiğindeki tablo ve orijinal çalışmadaki faktör yapısı göz önünde bulundurularak analiz üçlü faktör yapısı üzerinden tekrarlanmıştır. Bu faktör analizi sonucunda beş maddenin iki faktöre birden yüklendiği (11, 19, 22, 25 ve 33. maddeler), bir maddenin ise hiçbir faktöre yüklenmediği görülmüştür (8. madde). Bu maddeler çıkarıldıktan sonra tekrarlanan faktör analizinde iki maddenin ölçeğin orijinal çalışmasında yerleştirildiği faktörler dışında başka bir faktöre yüklendiği görülmüştür (2 ve 31. maddeler). Bu maddelerin de çıkarılmasının ardından analiz tekrarlanmış ve üçlü faktör yapısına ulaşılmıştır. Üç faktör yapıları ölçek toplam varyansın %47.89'unu açıklamaktadır. Ölçeğin kalan maddeleri ve faktör yükleri Tablo 6'da verilmektedir. Maddeler çıkarıldıktan sonra yapılan güvenirlik analizleri kimlik tipleri içindeki maddelerin iç

tutarlık katsayılarının kabul edilebilir düzeylerde olduğunu (kişisel kimlik: .70; sosyal kimlik: .80; ve kolektif kimlik: .73) göstermiştir. Kullanılan ölçek formu Ek 5'te yer almaktadır.

Tablo 6. Kimlik Ölçeği'ndeki Maddelerin Faktör Yük Değerleri

	Sosyal Kimlik	Kolektif Kimlik	Kişisel Kimlik
Başkalarına göre çekiciliğim	.88		
Fiziksel görünüşüm: boyum, kilom ve bedenimin şekli	.76		
Başkalarına göre popüler oluşum	.74		
Başkalarının benim hakkımda düşündükleri, ünüm	.70		
Söylediğim ve yaptığım şeylere başkalarının gösterdiği davranış tarzları	.55		
Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygum		.77	
Dinim		.71	
Ailemin kuşaklarının (soyağacının) bir üyesi olmak		.64	
İrkim ya da etnik özgeçmişim		.64	
Yaşadığım ya da büyüdüğüm yerler		.61	
Topluma ait olma duygum		.41	
Kendilik bilgim, gerçekte ne tür bir kişi olduğuma ilişkin düşüncelerim			.78
Düşüncelerim ve görüşlerim			.69
Korku ve kaygılarımla baş etme (uğraşma) tarzlarım			.68
Kişisel olarak kendilik değerim			.57
Yaşam birçok değişikliklere yol açsa da, özde aynı kalmaya devam edeceğim bilgisi			.57
Hayallerim ve düşlerim			.46
Özdeğer:	3.68	2.41	2.01
Faktörün Açıkladığı Varyans Yüzdesi:	21.63	14.18	12.08
Cronbach Alfa Değerleri:	.80	.73	.70
Toplam Açıklanan Varyans Yüzdesi:		47.89	

5.2.2.7 Örtük Çağrışım Testi

Örtük tutumlar kişinin farkındalığı olmadan otomatik olarak aktive olan değerlendirme ve yargılarıdır. Örtük tutumları ölçme amacını taşıyan bilişsel hazırlama (*cognitive priming*) prosedürlerine benzer bir ölçüm aracı olan Örtük Çağrışım Testi (ÖÇT) Greenwald, McGhee ve Schwartz (1998) tarafından geliştirilmiştir. ÖÇT, kişilerin açık olarak göstermek istemedikleri tutumlarını ve otomatik çağrışımalarını göz önüne çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu test, tutum farkını sosyal olarak anlamlı çağrışımaların, kavram grupları arasında ayırım yapmayı gerektiren görevlerin gerçekleştirilmesi ile ölçmektedir. ÖÇT kapsamında iki farklı gruba ait uyarıların katılımcıya sunulması ve katılımcının bu uyarılara klavye üzerindeki belirli tuşlara basarak tepki vermesi gerekmektedir. ÖÇT her araştırma için çalışmanın içeriğine uygun olarak yapılandırılmaktadır. Bu nedenle ÖÇT'nin geçerlik ve güvenirlik değerleri her çalışmada

farklılık göstermektedir. Lane ve ark. (2007:70) 20 çalışmadaki test-tekrar test güvenilirlik korelasyonlarını incelemişler ve bu çalışmalardaki ortalama korelasyon değerinin .50 olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmada iki ayrı örtük ölçüm uygulaması gerçekleştirilmiştir. İlkinde, katılımcıların genel olarak cinsiyete yönelik tutumları, ikincisinde ise başörtülü/başörtüsüz kadınlara yönelik tutumları ÖÇT yoluyla ölçülmektedir. Her iki ÖÇT’de de uyarıların kullanılacağı iki temel kategori yer almaktadır: isimler ve sıfatlar. Birinci ÖÇT’de kadın/erkek isimleri kullanılmıştır. İkinci ÖÇT’de kullanılan isimler de kendi içerisinde iki alt kategoriye ayrılmıştır: başörtülü kadınları çağrıştıran isimler ve başörtüsüz kadınları çağrıştıran isimler. Başörtülü ve başörtüsüz kadın isimlerinin belirlenmesi için bir pilot çalışma gerçekleştirilmiştir (ayrıntılar yukarıda pilot çalışma kısmında aktarılmaktadır). İkinci kategoride kullanılacak kelimeler ise Greenwald, McGhee ve Banaji (1998) tarafından ilk ÖÇT makalesinde önerilen olumlu ve olumsuz anlamlara sahip kelimeler arasından seçilmiştir. “İyi” kategorisi altında yer alan olumlu anlamlara sahip kelimeler neşe, sevgi, huzur, harika, keyif, muhteşem, kahkaha, mutlu kelimeleridir. “Kötü” kategorisi altında yer alan ıstırap, berbat, korkunç, çirkin, fena, rezil, başarısızlık, acı kelimeleri olumsuz anlama sahiptir. ÖÇT sonuçları D puanı üzerinden hesaplanmaktadır. D puanı +2 ve -2 arasında değişmektedir. Ancak, genel olarak +1 ve -1 arasında görüldüğü, bu aralığın dışında yer alan ölçümlere nadiren rastlandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Her iki ÖÇT için oluşturulan hedef ve atıf grupları aşağı Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Örtük Çağrışım Testinin Hedef ve Atıf Yapılandırılması

Grup	Hedef	Atıf
Başörtüsüne Yönelik Örtük Çağrışım Testi		
A	Başörtülü	İyi
B	Başörtüsüz	Kötü
Cinsiyete Yönelik Örtük Çağrışım Testi		
A	Kadın	İyi
B	Erkek	Kötü

ÖÇT puanlaması Hedef A ve Atıf A; Hedef B ve Atıf B arasındaki çağrışım güçlendikçe ÖÇT puanının +1’e yaklaşacağını ve bu durumun Hedef A kategorisi için olumlu tarafgirlik, Hedef B için önyargı ifade edeceğini belirtmektedir. Hedef A ve Atıf B; Hedef B ve Atıf A arasındaki çağrışım güçlendikçe ÖÇT puanı -1’e yaklaşacaktır ve bu

durum Hedef A için önyargı, Hedef B için olumlu tarafgirlik ifade edecektir. Bu göz önüne alındığında bu çalışmada başörtüsüne yönelik ÖÇT’de +1’e yaklaşan puanlar başörtülülere yönelik tarafgirliği (başörtüsüzlere yönelik önyargıyı), -1’e yaklaşan puanlar ise başörtüsüzlere yönelik tarafgirliği (başörtülülere yönelik önyargıyı) göstermektedir. Benzer şekilde cinsiyete yönelik ÖÇT’de +1’e yaklaşan puanlar kadınlar için tarafgirliği (erkeklerle yönelik önyargıyı) ve -1’e yaklaşan puanlar erkekler için tarafgirliği (kadınlar için önyargıyı) göstermektedir.

Örtüye yönelik ÖÇT’de kullanılan isimler pilot çalışmada belirlenmiştir. Cinsiyete yönelik örtük tutumları saptamak için yapılan ÖÇT’lerinde kullanılan kadın-erkek isimleri T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün internet sitesinden elde edilmiştir. İnternet sitesinde yer alan ve nüfus kütüklerinde kayıtlı en fazla kullanılan isimlerden ilk altışar isim seçilmiştir (kadın kategorisi için Fatma, Ayşe, Emine, Hatice, Zeynep ve Elif; erkek kategorisi için Mehmet, Mustafa, Ahmet, Hüseyin, Hasan ve Ali).

5.2.3 İşlem

Pilot çalışmada başörtülü/başörtüsüz kategorilerle ilgili ÖÇT uygulamasında kullanılacak isimlerin belirlenmesinin ardından ÖÇT programları düzenlenmiş ve ana çalışma için veri toplama aşamasına geçilmiştir. Katılımcılara ulaşabilmek için, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine ders başlangıcı ya da sonunda duyurular yapılmıştır.

Bu yöntem, yeterli sayıda başörtülü öğrenciye ulaşmayı mümkün kılmadığı için iki özel yurdun yöneticileriyle görüşülmüştür. Bu yurtlarda, yine Uludağ Üniversitesi’nin çeşitli bölümlerinde okuyan öğrencilerden gönüllü olanlarla yurttaki bulunan sessiz bir odada görüşmeler yapılmıştır. Yeterince başörtülü öğrenciye ulaşabilmek amacıyla İlahiyat Fakültesi’nde de veri toplanmıştır. Veri toplama süreci hem yurtlarda hem de İlahiyat Fakültesi’nde bir başörtüsüz ve bir başörtülü araştırmacının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcının araştırmayı tamamlama süresi ortalama 30-45 dakika arasında değişmektedir. Pilot çalışma için veri toplama Mayıs 2015 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Ana çalışma için veri toplama süreci 22 Mayıs 2015 ve 24 Temmuz 2015 arasında gerçekleştirilmiştir.

6 BULGULAR

Bu bölümde, öncelikle, örtük ölçümler için başörtülü ve baş örtüsüz gruplara ilişkin isimlerin belirlenmesine yönelik pilot çalışmanın bulguları; ardından da, ana çalışmanın bulguları tanıtılacaktır.

6.1 PİLOT ÇALIŞMANIN BULGULARI

Başörtülü ve başörtüsüz kategorilerinde kullanılan isimler pilot çalışma sonucunda seçilmiştir. Pilot çalışma kapsamında katılımcıların, başörtülü ya da başörtüsüz birine ait olma olasılığını 7'li Likert tipi ölçek üzerinden değerlendirdikleri 24 ismin ortalama puanları ve standart sapmaları Tablo 8'de görülmektedir. Alınan yüksek puanlar başörtülü olma olasılığının, düşük puanlar ise başörtüsüz olma olasılığının yüksek olması anlamına gelmektedir.

Tablo 8. İsimlerin Başörtülü ve Başörtüsüz Olarak Değerlendirilme Puanları ve Standart Sapmaları

İsimler	Ortalama	Standart Sapma
Nil	5.70	.95
Derin	5.67	.99
Ece	5.67	.99
Eylül	5.60	.97
Melis	5.50	1.04
Işıl	5.43	1.07
Öykü	5.43	1.01
Damla	5.40	.89
Yağmur	5.23	.90
İpek	5.13	1.01
Meltem	5.10	.92
Burcu	4.70	1.09
Büşra	4.03	.99
Kevser	2.97	1.07
Nisanur	2.87	.82
Rabia	2.63	1.10
Ravza	2.60	1.10
Sümeyye	2.57	1.14
Rumeysa	2.43	1.01
Hafsa	2.40	1.16
Medine	2.33	1.09
Hayrünnisa	2.30	.84
Mümine	2.30	1.02
Ümmügülsüm	2.27	.944

Bu isimlerden ortalamaları en fazla farklılaşan altışar isim seçilmiştir. Çalışma kapsamında toplanan veriler Tekrarlanan Ölçümler Varyans Analizi (*Repeated Measures ANOVA*) yöntemiyle analiz edilmiştir. Mauchly testi sonuçlarında, Tekrarlanan Ölçümler Varyans Analizi'nin temel varsayımlarından küresellik varsayımının karşılanmaması

nedeniyle, bulgular Greenhouse-Geisser değerleri ile raporlanmıştır. Sonuçlar, belirlenen isimlerin her birinin birbirleriyle anlamlı derecede farklılaştıklarını ortaya koymuştur ($F_{(4.21,122.02)} = 68.17; p < .001$). Belirlenen başörtülü ve başörtüsüz isimlerin ortalama puan farkları ve anlamlılık düzeyleri Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Başörtülü ve Başörtüsüz Kategorileri İçin Belirlenen İsimlerin Ortalama Puan Farkları

Başörtülü	Başörtüsüz					
	Nil	Derin	Ece	Eylül	Melis	Öykü
Ümmügülsüm	-3.43*	-3.40*	-3.40*	-3.33*	-3.23*	-3.16*
Mümine	-3.40*	-3.37*	-3.37*	-3.30*	-3.20*	-3.13*
Hayrünnisa	-3.40*	-3.37*	-3.36*	-3.30*	-3.20*	-3.13*
Medine	-3.37*	-3.33*	-3.33*	-3.27*	-3.17*	-3.10*
Hafsa	-3.30*	-3.27*	-3.27*	-3.20*	-3.17*	-3.03*
Rumeysa	-3.27*	-3.23*	-3.23*	-3.17*	-3.07*	-3.00*

* $p < .001$

6.2 ANA ÇALIŞMANIN BULGULARI

6.2.1 Veri Analizi

Çalışmada kullanılan açık ölçüm araçlarından elde edilen ortalama puanlar ve örtük ölçümlerden elde edilen D puanlarının hesaplanmasında SPSS 21.0 ve Inquisit 4 Lab programları kullanılmıştır. Grupla özdeşleşme, sosyal baskınlık yönelimi, sistemi meşrulaştırma eğilimi ve kimlik ölçeğinin alt ölçekleri katılımcıların maddelere verdiği cevapların ortalama puanları alınarak hesaplanmıştır.

Sosyal Kimlik Envanteri’nde katılımcılardan 7 farklı sosyal kategoriyi tanımlamaları, daha sonra bu tanımlamalara geri dönerek her bir tanımlama kavramının olumluluğu ve kişinin kendisine benzerliği üzerinden puanlamaları istenmiştir. Katılımcıların başörtüsüz ve başörtülü olma durumlarına göre iç gruplarını ve dış gruplarını belirten başlıklar değişmektedir. Bu nedenden dolayı farklı başlıklar birleştirilmiştir. İç grubu tanımlayan “biz başörtülüler” ve “biz başörtüsüzler” kategorileri “iç grup”; “genel olarak başörtülüler” ve “genel olarak başörtüsüzler” kategorileri “genel iç grup” ve “onlar başörtülüler” ve “onlar başörtüsüzler” kategorileri “dış grup” başlıkları altında toplanmış ve bu başlıklar altında ortalama puanlar oluşturulmuştur. Katılımcıların kavramların olumluluğu ve kendine benzerliği üzerinden verdiği değerlendirme puanları her bir sosyal kategori için ayrı ayrı ortalamaları alınarak hesaplanmıştır. Bu durumda

analizlerde 7 kategori için olumluluk değeri ve benzerlik değeri başlığında toplam 14 ortalama puan ortaya çıkmıştır.

Cinsiyete ve örtüye yönelik ÖÇT puanları ise Inquisit 4 Lab. programı tarafından veri toplandığı anda hesaplanmaktadır. Analizlerde de bu hesaplamalar kullanılmıştır.

6.2.2 Katılımcıların Gruplara Göre Betimleyici İstatistikleri

Katılımcıların çalışmada yer alan grupla özdeşleşme, sosyal baskınlık yönelimi, sistemi meşrulaştırma ölçeklerinden ve kişisel, sosyal ve kolektif alt ölçeklerden aldıkları puanların tanımlayıcı istatistikleri Tablo 10’da görülmektedir. Ayrıca aynı tabloda tanımlanan sosyal gruplara yönelik olumluluk ve benzerlik değerlendirmelerinin tanımlayıcı istatistik bilgileri de yer almaktadır.

Tablo 10. Çalışmada Kullanılan Ölçeklere ve Alt Ölçeklere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler:	Başörtüsüz (N =48)				Başörtülü N=(48)				Tüm Katılımcılar N=(96)			
	Ort.	SS	Min.	Mak.	Ort.	SS	Min.	Mak.	Ort.	SS	Min.	Mak.
Grupla Özdeşleşme	3.44	.67	1.60	4.80	4.14	.52	2.70	5.00	3.79	.69	1.60	5.00
Sosyal Baskınlık	2.13	.76	1.00	5.00	2.55	.97	1.06	5.13	3.31	1.41	1.00	5.13
Top. Cinsiyete Dayalı Sistemi Meş.	2.93	1.33	1.00	6.80	3.69	1.40	1.33	6.83	2.34	.89	1.00	6.83
Kişisel Kimlik	4.34	.52	2.67	5.00	4.27	.52	3.17	5.00	4.30	.52	2.67	5.00
Sosyal Kimlik	2.67	.79	1.20	4.60	2.71	.79	1.00	5.00	2.69	.78	1.00	5.00
Kolektif Kimlik	3.06	.82	1.33	4.83	3.74	.71	2.00	5.00	3.40	.84	1.33	5.00
Cinsiyet ÖÇT	.55	.37	-.52	1.23	.53	.31	-.22	1.09	.54	.34	-.52	1.23
Başörtü ÖÇT	-.31	.48	-1.09	.93	.44	.45	-.32	1.32	.06	.60	-1.09	1.32
Biz Kadınlar Olumluluk Değeri	3.63	1.11	1.00	5.00	4.15	.98	1.00	5.00	3.89	1.07	1.00	5.00
Biz Kadınlar Benzerlik Değeri	4.15	.79	1.00	5.00	4.26	.77	1.33	5.00	4.20	.78	1.00	5.00
Genel Olarak Kadınlar Olumluluk D.	3.30	1.25	1.00	5.00	3.58	1.22	1.00	5.00	3.44	1.24	1.00	5.00
Genel Olarak Kadınlar Benzerlik D.	3.67	1.06	1.00	5.00	3.56	1.07	1.00	5.00	3.64	1.06	1.00	5.00
Genel Olarak Erkekler Olumluluk D.	2.56	1.32	1.00	5.00	2.68	1.28	1.00	5.00	2.62	1.30	1.00	5.00
Genel Olarak Erkekler Benzerlik D.	2.25	1.02	1.00	5.00	3.13	1.14	1.00	5.00	2.67	1.16	1.00	5.00
İdeal Kadın Olumluluk Değeri	4.89	.21	4.33	5.00	4.79	.51	2.00	5.00	4.84	4.29	2.00	5.00
İdeal Kadın Benzerlik Değeri	4.27	.64	2.33	5.00	4.31	.70	2.00	5.00	4.29	.67	2.00	5.00
İç Grup Olumluluk Değeri	3.88	1.04	1.00	5.00	4.26	.93	2.33	5.00	4.07	1.00	1.00	5.00
İç Grup Benzerlik Değeri	4.07	.91	1.00	5.00	4.33	.72	2.33	5.00	4.20	.83	1.00	5.00
Genel İç Grup Olumluluk Değeri	3.95	1.02	1.33	5.00	3.50	1.53	1.00	5.00	3.73	1.31	1.00	5.00
Genel İç Grup Benzerlik Değeri	3.81	.96	1.67	5.00	3.61	1.23	1.00	5.00	3.71	1.10	1.00	5.00
Dış Grup Olumluluk Değeri	3.20	1.27	1.00	5.00	3.32	1.25	1.00	5.00	3.26	1.25	1.00	5.00
Dış Grup Benzerlik Değeri	2.90	1.07	1.00	5.00	3.16	1.21	1.00	5.00	3.03	1.14	1.00	5.00

6.3 DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİ ANALİZLERİ

Çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin analizinde Pearson korelasyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada yer alan tüm değişkenler arasındaki ilişkiler Tablo 11’de verilmektedir. Korelasyon analizi sonrasında dindarlık ve başörtülü

olma durumu arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .55, p < .01$). Diğer değişkenler arasındaki ilişkiler teorik yaklaşımlar ve örtük-açık tutumlar ayırımı üzerinden sunulacaktır.

6.3.1 Sosyal Kimlik Kuramı Çerçevesinden Korelasyon Analizleri

Bu bölümde sosyal kimlik kuramının temel değişkenleri olan grupla özdeşleşme, kişisel kimlik, sosyal kimlik ve kolektif kimlik değişkenlerinin diğer değişkenlerle olan ilişkileri incelenecektir.

6.3.1.1 Grupla özdeşleşme düzeyinin diğer değişkenlerle ilişkisi

İlk olarak, grupla özdeşleşme ve dindarlık arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .34, p < .01$). Dindarlık arttıkça grupla özdeşleşme düzeyi de artmaktadır. Ayrıca grupla özdeşleşme düzeyi ve başörtülülere yönelik örtük tarafgirlik arasında da pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($r = .27, p < .01$).

Grupla özdeşleşme ve kolektif kimlik puanları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($r = .34, p < .01$). Bu bulgu bireyin kolektif kimliğini benliğinde önemli görme durumuyla grupla özdeşleşmenin benzer olarak arttığını göstermektedir.

Grupla özdeşleşme düzeyi ve gruplar arası değer farkı arasında da pozitif bir ilişki saptanmıştır ($r = .26, p < .05$). Bu durum grupla özdeşleşme arttıkça bireyin kendi iç grubunu dış gruptan daha olumlu olarak değerlendirme eğiliminin de arttığına işaret etmektedir.

Son olarak Hipotez 4 doğrultusunda grupla özdeşleşme düzeyi ve dış grubun olumlu değerlendirilmesi arasında negatif bir korelasyon olması öngörülmüştür. Sonuçlar, korelasyonun negatif olmakla birlikte, anlamlılık düzeyine erişmediğini ortaya koymaktadır ($r = -.16, p > .05$). Bu durumda Hipotez 4 desteklenmemiştir.

Tablo 11. Tüm Değişkenlerin Korelasyon tablosu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Başörtüsü Durumu (1)	1	.55**	-.04	.63**	.51**	.24*	.27**	-.07	.03	.41**	.24*	.08	.12**
Dindarlık Düzeyi (2)		1	.18	.53**	.34**	.36**	.21*	-.07	.01	.30**	.13	.12**	.03
Cinsiyet ÖÇT (3)			1	.07	.19	.04	.02	.03	-.01	.09	.09	.12	-.07
Örtü ÖÇT (4)				1	.27**	.27**	.24*	.03	-.11	.40**	.04	-.16**	-.05**
Grupla Özdeşleşme (5)					1	.08	.13	.13	.10	.34**	.20	.07**	.19**
Sosyal Baskınlık Y. (6)						1	.24*	-.13	.10	.20*	-.02	-.06*	-.14**
Sistemi Meşrulaştırma (7)							1	-.08	-.01	.18	.24*	.06**	.25*
Kişisel Kimlik (8)								1	.14	.20*	.11	.09	-.12
Sosyal Kimlik (9)									1	.25*	.23*	.27	.13
Kolektif Kimlik (10)										1	.10	-.07**	.17**
Biz Kadınlar Oluml. D. (11)											1	.68*	.37
Biz Kadınlar Benzer. D. (12)												1	.33
Genel Ol. Kadınlar Olumluluk Değeri (13)													1
Genel Ol. Kadınlar Benzerlik Değeri (14)													
Genel Ol. Erkekler Olumluluk Değeri (15)													
Genel Ol. Erkekler Benzerlik Değeri (16)													
İdeal Kadın Olumlu D. (17)													
İdeal Kadın Benzerl. D. (18)													
İç Grup Olumluluk D. (19)													
İç Grup Benzerlik D. (20)													
Genel İç Grup Olum. D. (21)													
Genel İç Grup Benz. D. (22)													
Dış Grup Oluml. D. (23)													
Dış Grup Benzerlik D. (24)													
Gruplar Arası Olum. Farkı													
Gruplar Arası Benz. Farkı													

** $p < .01$, $p < .05$.

Tablo 11. Tüm Değişkenlerin Korelasyon tablosu (devam)

	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
Başörtüsü Durumu (1)	-.04	.05**	.38**	-.13*	.03**	.19	.16	-.17**	-.09*	.05	.12**	.09	-.00**
Dindarlık Düzeyi (2)	.01	.05**	.12**	-.21**	.10*	.07	.10	-.28**	-.22	.001**	.17	.05	-.08**
Cinsiyet ÖÇT (3)	-.02	.02	-.18	-.08	.10	-.01	-.06	-.01	-.07	-.04	-.03	.03	-.01
Örtü ÖÇT (4)	-.16	.04	.13**	-.10**	-.03*	.04	.08	-.18**	-.11	.04**	.10**	-.01	-.04
Grupla Özdeşleşme (5)	.07	.01**	.22	-.16	.17	.17	.19	.04**	.08	-.16**	-.05**	.26	.15**
Sosyal Baskınlık Y. (6)	-.12	.08**	.17	.03	.17*	-.11	.14	-.21*	-.14	-.10*	-.04**	.01	.12**
Sistemi Meşrulaştırma (7)	.18	.22*	.19	-.02*	.09	.07	.02	-.10	-.15*	.12**	.07*	-.06	-.04*
Kişisel Kimlik (8)	-.09	-.05	-.01	.20	.15	.15	.13	.06*	.12	-.04	-.05	.14	.12
Sosyal Kimlik (9)	.20	.04	.18	-.09	-.27	-.03	.07	.21*	.16*	.12	-.04	-.12	.07
Kolektif Kimlik (10)	.11	.03**	.27**	-.12*	.08	.04*	.19*	.07	.14	-.04**	.09**	.06	.04**
Biz Kadınlar Oluml. D. (11)	.23	.40	.09	-.03	.19*	.28	.19*	.14	.04	.12*	-.06	.09	.16
Biz Kadınlar Benzer. D. (12)	.46	.18	.09	-.01	.18	.12	.19**	.05	.07**	.14	-.10	-.04	.19
Genel Ol. Kadınlar Olumluluk Değeri (13)	.75	.36	.20	-.13	.17*	.11	-.06	.23	.22**	.37	.22	-.24	-.21
Genel Ol. Kadınlar Benzerlik Değeri (14)	1	.25	.23	-.13	.06	.01	.01*	.21	.26*	.38	.28	-.32	-.22
Genel Ol. Erkekler Olumluluk Değeri (15)		1	.23	-.11	-.02*	.13	-.03	.20	.02**	.27	.11	-.14	-.11
Genel Ol. Erkekler Benzerlik Değeri (16)			1	-.22	-.04	.04	.11	.06**	.14	-.01**	.14	.03	-.05
İdeal Kadın Olumlu D. (17)				1	.26	.11	.03	-.04	-.04	.13	.07*	-.03	-.04
İdeal Kadın Benzerl. D. (18)					1	.02	.14**	-.09	.08	.09	.12	-.07	-.01
İç Grup Olumluluk D. (19)						1	.70	.30	.20**	.19	.004	.53	.40
İç Grup Benzerlik D. (20)							1	.20	.30	.06	-.02	.43	.60
Genel İç Grup Olum. D. (21)								1	.67	.29	.10**	-.05	.04
Genel İç Grup Benz. D. (22)									1	.12	.26*	.04	-.04
Dış Grup Oluml. D. (23)										1	.46	-.74	-.34
Dış Grup Benzerlik D. (24)											1	-.40	-.81
Gruplar Arası Olum. Farkı (25)												1	.57
Gruplar Arası Benz. Farkı (26)													1

* p < .05; ** p < .01

6.3.1.2 Kimlik alt ölçeklerinin diğer değişkenlerle ilişkisi

Bulgular, sosyal kimlik puanlarının genel iç gruba atfedilen özelliklerin değerlendirilmesi değişkeniyle ($r = .21, p < .05$) pozitif ve anlamlı bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Aynı ölçeğin kolektif kimlik alt boyutu dindarlıkla pozitif yönde ilişkilidir ($r = .30, p < .01$). Bu bulgu dindarlık seviyesi arttıkça kolektif kimliğe verilen önemin de arttığını göstermektedir.

Son olarak kolektif kimlik ve sosyal baskınlık yönelimi arasında da pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = .20, p < .05$). Bireylerin sosyal baskınlık yönelimi düzeyleri arttıkça kolektif kimliğe verdikleri önem de artmaktadır.

6.3.2 Sosyal Baskınlık Kuramı Çerçevesinden Korelasyon Analizleri

Sosyal baskınlık kuramı kapsamında sosyal baskınlık yöneliminin diğer değişkenlerle olan ilişkilerine bakıldığında, bu değişken ile toplumsal cinsiyete dayalı sistemi meşrulaştırma arasında pozitif bir ilişki görülmektedir ($r = .24, p < .05$). Sosyal baskınlık yönelimi arttıkça bireyler cinsiyet rollerine dayalı toplumsal sistemi daha fazla meşrulaştırmaktadır.

Sosyal baskınlık yönelimi ve başörtülü kadın kategorisine yönelik örtük tutum puanları arasında da pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($r = .27, p < .01$). Sosyal baskınlık yönelimi arttıkça başörtülü kadın kategorisine gösterilen tarafgirlik de artmaktadır. Bu durum Hipotez 14'te belirtilen durumun tam tersidir; dolayısıyla, baskınlık yönelimi arttıkça başörtüsüz kadınların olumlu değerlendirileceği hipotezi desteklenmemektedir.

Sosyal baskınlık yönelimi son olarak genel iç grubu değerlendirme ($r = .21, p < .05$), biz kadınlar benzerlik ($r = -.07, p < .05$), genel olarak kadınlar olumluluk ($r = -.14, p < .01$), genel olarak erkekler olumluluk ($r = .08, p < .01$) ve ideal kadın benzerlik ($r = .16, p < .05$) değerleri ile korelasyona sahiptir.

Hipotez 12 tüm öğrencilerin sosyal baskınlık yönelimi ve başörtüsüz kadınlara yönelik açık değerlendirmeler arasında pozitif ve anlamlı korelasyon olacağını belirtmektedir. Yapılan analiz neticesinde iki değişken arasında anlamlılık düzeyine ulaşmayan negatif ilişki görülmektedir ($r = -.18, p > .05$). Dolayısıyla, Hipotez 12'nin desteklenmediğine karar verilmiştir.

Hipotez 15 başörtülü kadınların sosyal baskınlık yönelimi ve başörtüsüz kadınları değerlendirme puanları arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu belirtmektedir. Analiz sonuçları ise bu iki değişken arasında anlamlılık düzeyine ulaşmayan negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir ($r = -.16, p > .05$). Bu durumda Hipotez 15 doğrulanmamaktadır.

Hipotez 16 başörtüsüz kadınların sosyal baskınlık yönelimi ve başörtülü kadınları değerlendirme değişkenleri arasında negatif bir ilişki kurulacağını öngörmektedir. Yapılan analiz bu iki değişken arasında negatif bir ilişki görülse de anlamlılık düzeyine ulaşmadığını saptamıştır ($r = -.06, p > .05$). Bu sonuca göre Hipotez 16 desteklenmemektedir.

6.3.3 Sistemi Meşrulaştırma Kuramı Çerçevesinden Korelasyon Analizleri

Toplumsal cinsiyete dayalı sistemi meşrulaştırma eğilimi başörtüsüne yönelik ÖÇT değişkeniyle pozitif yönde ilişkilidir ($r = .24, p < .05$). Bu sonuçlara göre sistemi meşrulaştırma eğilimi arttıkça başörtülülere yönelik tarafgirlik de artmaktadır. Bu durum Hipotez 10'da belirtilen durumun tam tersidir ve hipotez desteklenmemiştir. Benzer bir korelasyon sistemi meşrulaştırma ve dindarlık değişkenleri arasında da bulunmaktadır ($r = -.21, p < .05$). Bu durumda dindarlık düzeyi arttıkça sistemi meşrulaştırma eğiliminin de arttığı saptanmıştır.

6.3.3.1 Örtük Ölçümlerin Diğer Değişkenlerle Korelasyon Analizleri

Kadın ve erkeklere yönelik tarafgirliği ölçen cinsiyete dayalı ÖÇT ve diğer değişkenlerden hiçbirisi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşın başörtüye dayalı ÖÇT'nin beş ayrı değişkenle ilişkili olduğu saptanmıştır. Bunlardan üçü yukarıda belirtildiği gibi kolektif kimlik, özdeşleşme düzeyi ve sosyal baskınlık yönelimi değişkenleridir. Başörtüsüne dayalı ÖÇT ayrıca dindarlık düzeyiyle de pozitif yönde ilişkili bulunmuştur ($r = .53, p < .01$). Dindarlık düzeyi arttıkça başörtülü gruba gösterilen tarafgirlik de artmaktadır.

6.3.3.2 Açık Ölçümlerin Diğer Değişkenlerle Korelasyon Analizleri

Bu bölümde katılımcıların iç gruplarını, genel iç gruplarını ve dış gruplarını olumluluk ve benzerlik puanları üzerinden değerlendirdikleri açık ölçümler ve diğer değişkenler arasındaki korelasyonlar incelenmiştir.

İç grup değer değişkeni ve iç grup benzerlik değişkeni arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .70, p < .01$). Bu durum bireyin iç grubunu benzer olarak algılamasının artmasıyla olumlu olarak değerlendirmesinin de arttığına işaret etmektedir. Ayrıca, iç grup değerlendirme ve genel olarak iç grubu değerlendirme ($r = .30, p < .01$); gruplar arası fark ($r = .53, p < .01$) ve gruplar arası benzerlik ($r = .40, p < .01$) puanları arasında da pozitif bir ilişki vardır. Bu bulgular bireyin kendi grubunu olumlu değerlendirme eğilimiyle birlikte kendi grubuna yönelik tarafsızlığının ve dış grubu farklı görme eğiliminin arttığını göstermektedir.

Benzer pozitif korelasyonlar iç grup benzerliği değişkeni ile genel iç grup benzerlik ($r = .30, p < .01$), gruplar arası fark ($r = .43, p < .01$) ve gruplar arası benzerlik ($r = .60, p < .01$) değişkenleri arasında da bulunmaktadır. Birey kendi grubunu benzer olarak gördükçe iç grup tarafsızlığı ve dış grubu farklı görme olasılığı da artmaktadır.

Genel iç grubu değerlendirme değişkeni genel iç grubu benzer görme değişkeniyle pozitif olarak ilişkilidir ($r = .67, p < .01$). Diğer yandan genel iç grubu değerlendirme ve dış grubu değerlendirme değişkenleri arasında da pozitif bir ilişki bulunmaktadır ($r = .29, p < .01$). Bu bulgu kendi iç grubunu olumlu görme eğilimiyle birlikte dış grubu olumlu görme eğiliminin de arttığını göstermektedir. Benzer bir ilişki genel iç grup benzerliği ve dış grup benzerliği arasında da görülmektedir ($r = .26, p < .05$). Genel iç grubun benzer olarak görülmesi arttıkça dış grubun benzer olarak görülmesi de artmaktadır.

Dış grubun değerlendirilmesi ve yine dış grubun benzer olarak görülmesi arasında pozitif bir korelasyon görülmektedir ($r = .46, p < .01$). Dış grubun benzer olarak görülme durumu arttıkça olumlu yönde değerlendirilmesi daha olası olmaktadır. Dış grubun değerlendirilmesi ile gruplar arası değer farkı ($r = -.73, p < .01$) ve gruplar arası benzerlik farkı ($r = -.34, p < .01$) arasında negatif bir korelasyon olduğu görülmektedir. Bu ilişki dış grubu pozitif olarak değerlendirmeye birlikte dış gruba iç grup arasında görülen olumluluk farkının azaldığını ve iç ve dış grubu benzer olarak görme düzeyinin arttığını göstermektedir.

Hipotez 5 dış gruba yönelik açık tutumlar ile kişisel ve sosyal kimlik arasında pozitif bir ilişki görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Sosyal kimlik ve dış grubu olumlu değerlendirme tutumu arasında pozitif bir ilişki vardır ancak yine bu ilişki de anlamlı değildir ($r = .12, p > .05$). Hipotez 5 aynı zamanda dış gruba yönelik açık tutumlar ve kolektif kimlik değişkenleri arasında negatif bir korelasyon olmasını öngörmektedir.

Korelasyon analizine göre iki değişken arasındaki negatif ilişki anlamlılık düzeyine ulaşmaktadır ($r = -.04, p < .01$). Bu durumda Hipotez 5'in sosyal ve kişisel kimlikle ilgili önermeleri desteklenmezken, kolektif kimlik önermesi doğrulanmıştır.

Hipotez 6 başörtülü öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeyleri ve dış grubun değerlendirilmesi arasında negatif bir ilişki görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Yapılan korelasyon analizi neticesinde başörtülü öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeyleri ve dış grubu değerlendirme değişkenleri arasındaki negatif ilişkinin anlamlılık düzeyine ulaşmadığı saptanmıştır ($r = -.10, p > .05$). Bu durumda Hipotez 6'nın desteklenmediğine karar verilmiştir. Öte yandan, başörtüsüz öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeyleri ve karşı tarafı değerlendirme değişkenleri arasında görülen negatif ilişkinin anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir ($r = -.30, p < .05$).

6.4 GRUPLAR ARASI FARKLAR

Çalışmada yer alan başörtüsüz ve başörtülü öğrenci gruplarının hipotezlerde belirlendiği şekilde, çeşitli ölçümlerde farklılaşıp farklılaşmadığını saptama amacıyla Bağımsız Gruplar T-Test (*Independent Samples T-test*) ve Ki-kare yöntemleriyle analiz yapılmıştır.

İlk olarak Hipotez 1'de belirtildiği gibi grupların kendilerini azınlık olarak görme eğilimlerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Yapılan ki-kare analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmadığı belirlenmiştir ($\chi^2 = .18, p > .05$). Hipotez 1 desteklenmektedir.

Tablo 12. Gruplar Arası Kendini Azınlık Görme Eğilimi Karşılaştırması

Grup	N	Ort.	SS	χ^2
Başörtülü	48	1.75	.43	.18
Başörtüsüz	47	1.78	.41	

Hipotez 2 başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeylerinin farklılaşacağını öngörmektedir. Bu varsayımı sınamak için yapılan analiz sonucunda gruplar arasında grupla özdeşleşme düzeylerinde anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($t(94) = -5.78, p < .001$). Analiz sonuçları başörtülü öğrencilerin grupla özdeşleşme

düzeylerinin başörtüsüz öğrencilerden anlamlı derecede yüksek olduğunu ve Hipotez 2'nin desteklendiğini belirtmektedir.

Tablo 13. Gruplar Arası Özdeşleşme Düzeyleri Karşılaştırması

Gruplar	N	Ort.	SS	<i>t</i>
Başörtüsüz	48	3.43	.67	-5.78
Başörtülü	48	4.14	.52	

Kimlik değişkeninin alt ölçekleri olan kişisel, sosyal ve kolektif kimlik puanlarında gruplar arasındaki farklar incelenmiştir. Kişisel kimlik ve sosyal kimlik alt ölçeklerinden alınan puanlar gruplar arasında anlamlı derecede farklılaşmamaktadır (*t* değerleri sırasıyla: *t* (94) = .66 ve *t* (94) = .89). Kolektif kimlik değişkeni açısından bakıldığında ise grupların anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir (*t* (94) = -4.35, *p* < .001). Analiz sonuçları Hipotez 3'te belirtildiği gibi başörtülü öğrencilerin kolektif kimlik puanları başörtüsüz öğrencilerden anlamlı derecede yüksektir.

Tablo 14. Gruplar Arası Kimlik Değişkeni Farkı

Gruplar	N	Ort.	SS	<i>t</i>
Kolektif Kimlik				
Başörtüsüz	48	3.06	.82	-4.35*
Başörtülü	48	3.74	.71	
Sosyal Kimlik				
Başörtüsüz	48	2.67	.79	-.29
Başörtülü	48	2.71	.78	
Kişisel Kimlik				
Başörtüsüz	48	4.34	.52	.66
Başörtülü	48	4.27	.52	

**p*<.001.

Hipotez 13 gruplar arasında sosyal baskınlık yönelimi puanlarında anlamlı bir farkın olmaması gerektiğini öngörmektedir. Yapılan analiz sonucunda ise grupların sosyal baskınlık yönelimi puanları değişkeninde anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir (*t* (94) = -2.35, *p* < .05). Sonuçlar, başörtülü öğrenci grubunun sosyal baskınlık yönelimlerinin başörtüsüz öğrenci grubundan anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durumda Hipotez 13 desteklenmemektedir.

Tablo 15. Gruplar Arası Sosyal Baskınlık Yönelimi Karşılaştırması

Gruplar	N	Ort.	SS	<i>t</i>
Başörtüsüz	48	2.13	.75	-2.35*
Başörtülü	48	2.55	.97	

* $p < .05$

Hipotez 9 kapsamında grupların toplumsal cinsiyete dayalı sistemi meşrulaştırma eğilimleri arasında fark olması beklenmektedir. Yapılan t-test analizine göre sistemi meşrulaştırma eğilimi değişkeninde gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t(94) = -2.73$, $p < .01$). Başörtülü öğrenci grubunun toplumsal cinsiyete dayalı sistemi meşrulaştırma eğiliminin başörtüsüz öğrenci grubundan anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ve bu analiz sonuçları Hipotez 9'u desteklemektedir.

Tablo 16. Gruplar Arası Toplumsal Cinsiyete Dayalı Sistemi Meşrulaştırma Eğilimi Karşılaştırması

Gruplar	N	Ort.	SS	<i>t</i>
Başörtüsüz	48	2.93	1.33	-2.73*
Başörtülü	48	3.69	1.40	

* $p < .01$

Başörtüsüz ve başörtülü öğrenci gruplarının cinsiyete ve başörtüsüne yönelik örtük çağrışım testi sonuçları da karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda cinsiyete yönelik örtük çağrışım puanları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($t(94) = .35$, $p > .05$). Başörtüsüne yönelik örtük çağrışım testi sonuçları ise başörtülü ve başörtüsüz öğrenci gruplarının bu değişkende anlamlı olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır ($t(94) = -7.9$, $p < .001$). Sonuçlara göre başörtülü öğrenciler kendi iç gruplarına yönelik daha fazla tarafgirlik, dış gruba yönelik daha fazla önyargı göstermektedir. Bu sonuç Hipotez 11'de belirtilen durumun aksine, başörtülülerin başörtüsüz gruba yönelik örtük değerlendirmelerinin başörtüsüz grubun aynı gruba yönelik örtük tutumlarından farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu durumda Hipotez 11 desteklenmemektedir.

Tablo 17. Gruplar Arası Örtük Tutum Kıyaslamaları

Gruplar	N	Ort.	SS	<i>t</i>
Cinsiyet - ÖÇT				
Başörtüsüz	48	.54	.38	.35
Başörtülü	48	.53	.31	
Başörtüsü - ÖÇT				
Başörtüsüz	48	-.31	.48	-7.9*
Başörtülü	48	.44	.45	

* $p < .001$.

Gruplar arası kıyaslamalarda son olarak başörtülü ve başörtüsüz öğrenci gruplarının kendi iç gruplarını, genel iç gruplarını ve dış gruplarını olumluluk ve benzerlik değişkenleri üzerinden değerlendirmeleri arasındaki fark incelenmiştir. Analiz yalnızca “biz kadınlar” olumluluk ve “genel olarak erkekler” benzerlik değerlendirmeleri arasında anlamlı düzeyde farka işaret etmektedir. Başörtülü kadınlar “biz kadınlar” kategorisini başörtüsüz kadınlara kıyasla anlamlı derecede daha olumlu görmektedir. “Genel olarak erkekler” kategorisi için başörtülü kadınların ortalama puanları başörtüsüz kadınlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Tüm sosyal grupların değerlendirmelerden alınan ortalama puanlar, standart sapmalar ve *t* değerleri Tablo 18’de görülmektedir.

Tablo 18. Gruplar Arası Açık Ölçüm Kıyaslamaları

Gruplar	N	Ort.	SS	t
İç Grup Olumluluk Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	48	3.88	1.03	-1.87
Başörtülü	47	4.25	.92	
İç Grup Benzerlik Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	48	4.07	.91	-1.52
Başörtülü	47	4.33	.72	
Genel İç Grup Olumluluk Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	48	3.95	1.02	1.70
Başörtülü	47	3.50	1.53	
Genel İç Grup Benzerlik Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	48	3.81	.96	.88
Başörtülü	47	3.61	1.23	
Dış Grup Olumluluk Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	48	3.20	1.27	-.47
Başörtülü	47	3.31	1.25	
Dış Grup Benzerlik Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	48	2.90	1.07	-1.14
Başörtülü	47	3.16	1.21	
İdeal Kadın Olumluluk Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	47	4.89	.21	1.22
Başörtülü	47	4.79	.51	
İdeal Kadın Benzerlik Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	47	4.27	.64	-.25
Başörtülü	47	4.31	.70	
Biz Kadınlar Olumluluk Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	48	3.63	1.11	-2.44*
Başörtülü	48	4.15	.98	
Biz Kadınlar Benzerlik Değerlendirmesi				
Başörtüsüz	48	4.15	.79	-.74
Başörtülü	48	4.26	.77	
Genel Olarak Kadınlar Olumluluk Değ.				
Başörtüsüz	48	3.30	1.25	-1.11
Başörtülü	47	3.58	1.22	
Genel Olarak Kadınlar Benzerlik Değ.				
Başörtüsüz	48	3.67	1.06	.36
Başörtülü	47	3.60	1.07	
Genel Olarak Erkekler Olumluluk Değ.				
Başörtüsüz	48	2.56	1.32	-.44
Başörtülü	47	2.68	1.28	
Genel Olarak Erkekler Benzerlik Değ.				
Başörtüsüz	48	2.25	1.02	-3.90***
Başörtülü	44	3.13	1.14	

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Hipotez 7 başörtülü öğrenci grubunun başörtüsüz öğrenci grubuna yönelik açık tutum değerlendirmelerinin, başörtüsüz öğrenci gruplarının aynı gruba yönelik açık tutum değerlendirmelerinden anlamlı olarak daha düşük olacağını öngörmektedir. Bu hipotezin test edilmesi için veri setinde iç grubun ve dış grubun değerlendirme ve benzerlik puanları arasındaki farklar hesaplanarak yeni iki değişken oluşturulmuştur. “Gruplar arası değer farkı” isimli değişken iç gruba yönelik olumluluk değerlendirmelerinden dış gruba yönelik

olumluluk değerlendirmelerinin çıkarılmasıyla elde edilmiştir. Bu değişkenden alınan eksi (-) puanlar dış grup tarafgirliğini, (+) puanlar ise iç grup tarafgirliğini göstermektedir. “Gruplar arası benzerlik farkı” değişkeni ise iç grubun benzerlik değerlendirmesinden dış grubun benzerlik değerlendirmesi çıkarılarak elde edilmiştir. Bu değişkenden alınan artı (+) puanlar iç grubun kendi içinde benzeştiği algısını, eksi (-) puanlar ise iç ve dış grupların birbirlerine benzeştiğini göstermektedir. Hipotezin desteklenmesi için başörtülülerin gruplar arası değer puanlarının başörtüsüz gruptan anlamlı derecede düşük olması gerekmektedir. Ancak analizler sonucunda başörtülü ve başörtüsüz öğrenci gruplarının gruplar arası değer farkı ve benzerlik farkı değişkenlerinde anlamlı derecede farklılaşmadıkları görülmektedir (t değerleri, sırasıyla, $t(93) = -.87, p > .05, t(93) = .04, p > .05$). Sonuç Hipotez 7’yi desteklememektedir.

Tablo 19. Gruplar Arası Değer ve Benzerlik Değişkenleri Kıyaslamaları

Gruplar	N	Ort.	SS	t
Gruplar Arası Değer Farkı				
Başörtüsüz	48	.68	.149	-.87
Başörtülü	47	.94	1.40	
Gruplar Arası Benzerlik Farkı				
Başörtüsüz	48	1.17	1.44	.04
Başörtülü	47	1.16	1.42	

6.5 BAŞÖRTÜSÜNE YÖNELİK ÖRTÜK TUTUMU YORDAYAN DEĞİŞKENLER

Katılımcıların başörtülü ve başörtüsüz gruplara yönelik örtük tutumları yordayan değişkenlerin sosyal kimlik, sosyal baskınlık ve sistemi meşrulaştırma kuramlarının sunduğu kavramlar çerçevesinde incelenmesi amacıyla hiyerarşik regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizlerde demografik değişkenlerden dindarlık düzeyi, azınlık olma durumu ve başörtülü olma durumunun da yordayıcı gücü sınanmıştır.

6.5.1 Sosyal kimlik kuramı açısından başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordayan değişkenler

İlk analizde kimlikle ilgili değişkenlerin başörtülü ve başörtüsülere yönelik örtük tutumları yordama durumu araştırılmıştır. Birinci basamakta grupla özdeşleşme düzeyi;

ikinci basamakta kimliğin alt boyutları olan kişisel, sosyal ve kolektif kimlik; üçüncü basamakta dindarlık düzeyi, dördüncü basamakta azınlık değişkeni, beşinci basamakta ise katılımcının örtü durumu analize katılmıştır. Analiz “enter” yöntemiyle gerçekleştirilmiştir ve bulguların aktarımında değişken sayısının yüksek olması nedeniyle düzeltilmiş R² değeri kullanılmıştır (Kalaycı, 2010:259). Bulgular detaylı olarak Tablo 20’de verilmektedir. Bu değişkenlerle gerçekleştirilen regresyon analizi başörtülülere yönelik tarafgirlik varyansının %47’sini açıklamaktadır.

Tablo 20. Başörtülülere Yönelik Örtük Tutumları Yordayan Sosyal Kimlik Değişkenleri

Yordayıcı Değişkenler	B1	B2	B3	B4	B5
Grupla özdeşleşme	.26**	.14	.02	.03	-.13
Kimlik Tipleri					
Kolektif kimlik		.43***	.32***	.34***	.23**
Sosyal kimlik		-.20*	-.18*	-.17	-.15
Kişisel kimlik		-.02	.03	.04	.01
Dindarlık düzeyi			.43***	.42***	.25**
Azınlık olma durumu ^a				-.05	-.02
Başörtülü olma durumu ^b					.47***
<i>F Değeri:</i>	6.87**	6.88***	11.11***	9.25***	12.62***
<i>R² toplam:</i>	.06**	.20***	.35***	.35	.47***
<i>R² farkı:</i>	.07	.17	.15	.003	.18

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

^a Azınlık olma durumu: Evet = 1; Hayır = 2

^b Başörtülü olma durumu: Başörtüsüz = 1; Başörtülü = 2

B = Basamak.

Grupla özdeşleşme düzeyinin başörtülülere yönelik tarafgirlik üzerinde birinci basamakta etkili olduğu ($\beta = .26, p < .01$) ancak bu etkinin ikinci ve sonraki basamaklarda anlamlı düzeyde kalmadığı görülmüştür (β değerleri sırasıyla .14, .02, .03 ve -.13). Kolektif kimlik değişkeninin ise ikinci basamaktan itibaren başörtülülere yönelik tarafgirlik üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir (β ’lar sırasıyla, .43, .32, .34, .23). Kolektif kimliğin modele katılmasıyla grupla özdeşleşme düzeyinin etkisi anlamsız düzeye düşmüştür. Bu durumda kolektif kimlik değişkeni grupla özdeşleşmeyle benzer şekilde ve daha güçlü bir yordayıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal kimlik değişkeni ise yalnızca ikinci ve üçüncü basamaklarda negatif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir (β ’lar sırasıyla -.20, -.18; $p < .05$). Kişisel kimlik değişkeninin başörtülülere yönelik tarafgirlik üzerindeki etkisi hiçbir basamakta anlamlı düzeyde değildir (β değerleri sırasıyla -.02, .03, .04 ve .01). Dindarlık düzeyinin başörtülü gruba yönelik tarafgirlik üzerindeki etkisi üçüncü, dördüncü ve beşinci basamaklarda pozitif yönde ve anlamlı

olarak görülmektedir (β 'lar üçüncü ve dördüncü basamakta sırasıyla .43 ve .42, $p < .001$; beşinci basamakta $\beta = .25$, $p < .01$). Katılımcıların kendilerini azınlık olarak görme değişkeni başörtülülere yönelik tarafsızlık üzerindeki etkisi hiçbir basamakta anlamlı düzeye ulaşmamıştır (β 'lar sırasıyla -.05 ve -.02, $p > .05$). Katılımcının başörtülü olmasının başörtülülere yönelik tarafsızlık üzerinde pozitif yönde ve anlamlı etkisi bulunmaktadır ($\beta = .47$, $p < .001$).

6.5.2 Sosyal baskınlık kuramı açısından başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordayan değişkenler

Sosyal baskınlık kuramı çerçevesinde başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordayan değişken olarak sosyal baskınlık yönelimi regresyon analizinde birinci basamakta yer almaktadır. İkinci, üçüncü ve dördüncü basamaklarda yine sırasıyla dindarlık düzeyi, azınlık olma durumu ve başörtülü olma durumu değişkenleri yer almaktadır. Bu regresyon analizinin sonuçları Tablo 21'de yer almaktadır.

Tablo 21. Başörtülülere Yönelik Örtük Tutumları Yordayan Sosyal Baskınlık Değişkenleri

Yordayıcı Değişkenler	B1	B2	B3	B4
Sosyal Baskınlık Yönelimi	.27*	.09	.09	.07
Dindarlık düzeyi		.50**	.50**	.24*
Azınlık olma durumu ^a			.01	-.02
Başörtülü olma durumu ^b				.48**
<i>F Değeri:</i>	6.97**	4.45**	2.97**	3.45**
<i>R² toplam:</i>	.06**	.27**	.26	.42
<i>R² farkı:</i>	.07	.22	.00	.16

* $p < .05$; ** $p < .001$

^aAzınlık olma durumu: Evet=1; Hayır=2

^bBaşörtülü olma durumu: Başörtüsüz=1; Başörtülü=2

B = Basamak.

Sosyal baskınlık yönelimi değişkeninin başörtülülere yönelik tarafsızlığı yordamada yalnızca ilk basamakta etkili olduğu ($\beta = .27$, $p < .05$), diğer basamaklarda bu etkinin olmadığı görülmüştür (sırasıyla β 'lar .09, .09 ve .07). Dindarlık düzeyinin bu analizde de her basamakta başörtülülere yönelik tarafsızlığı yordamada etkili olduğu saptanmıştır (ikinci ve üçüncü basamaklar için $\beta=.50$ ve $\beta=.50$, $p < .001$; dördüncü basamak için $\beta = .24$, $p < .05$). Azınlık olma durumunun üçüncü ve dördüncü basamaklarda yordayıcı etkisi bulunmamaktadır (β 'lar sırasıyla, .01 ve -.02). Son basamakta yer alan başörtülü olma durumunun yordayıcı etkisi de anlamlı düzeyde görülmektedir ($\beta = .48$, $p < .001$).

6.5.3 Sistemi meşrulaştırma kuramı açısından başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordayan değişkenler

Sistemi meşrulaştırma eğiliminin birinci basamakta, dindarlık düzeyinin ikinci basamakta, azınlık olma durumunun üçüncü basamakta ve başörtülü olma durumunun son basamakta yer aldığı regresyon analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 22. Başörtülülere Yönelik Örtük Tutumları Yordayan Sistemi Meşrulaştırma Değişkenleri

Yordayıcı Değişkenler	B1	B2	B3	B4	B5
Sistemi Meşrulaştırma Eğilimi	.18	.17	.07	.08	.01
Cinsiyete yönelik ÖÇT		.08	.004	.004	.01
Dindarlık düzeyi			.51**	.51**	.26*
Azınlık olma durumu ^a				-.01	-.01
Başörtülü olma durumu ^b					.49**
<i>F Değeri:</i>	2.93	1.80	11.87**	8.81**	13.94**
<i>R² toplam:</i>	.02	.02	.26**	.25	.41**
<i>R² farkı:</i>	.03	.01	.25	.00	.16

* $p < .01$; ** $p < .001$

^aAzınlık olma durumu: Evet=1; Hayır=2

^bBaşörtülü olma durumu: Başörtüsüz=1; Başörtülü=2

B = Basamak.

ÖÇT = Örtük Çağrışım Testi

Sistemi meşrulaştırma eğiliminin birinci basamaktan son basamağa kadar başörtüsüne yönelik tarafgirliği yordamada etkili olmadığı görülmektedir (β 'lar sırasıyla .18, .07, .08 ve .01). Dindarlık düzeyi değişkeninin yine ikinci, üçüncü ve dördüncü basamaklarda yordama etkisi olduğu belirlenmiştir (β 'lar sırasıyla .51, .51 ve .26). Azınlık olma durumunun üçüncü ve dördüncü basamakta yordayıcı etkisi bulunmamaktadır (β 'lar -.01 ve -.01). Son basamakta başörtülü olma değişkeninin başörtülülere yönelik örtük tutumları yargılamada yine etkili olduğu görülmektedir ($\beta = .48, p < .001$).

6.5.4 Başörtüsüne yönelik örtük tutumları yordamada en etkili değişkenler

Yukarıda farklı kuramsal yaklaşımlarda kullanılan değişkenler olan grupla özdeşleşme, kolektif kimlik, sosyal kimlik, kişisel kimlik, sosyal baskınlık yönelimi, sistemi meşrulaştırma yönelimi değişkenleriyle birlikte demografik değişkenlerden dindarlık düzeyi, azınlık olma durumu ve başörtülü olma durumu birlikte “stepwise” yöntemiyle regresyon analizine sokulmuştur. Sonuçlar bu değişkenlerden yordama gücü en fazla olarak başörtülü olma durumu, dindarlık düzeyi, kolektif kimlik ve sosyal kimlik

değişkenlerini belirlendiğini göstermektedir. Bu modelden elde edilen değerler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 23. Başörtüsüne Yönelik Örtük Tutumları Yordamada En Etkili Değişkenler

Yordayıcı Değişkenler	Beta
Başörtülü olma durumu ^a	.41***
Dindarlık düzeyi	.24**
Kolektif kimlik	.23*
Sosyal kimlik	-.16*
<i>F Değeri:</i>	21.24***
<i>R² toplam:</i>	.47*
<i>R² farkı:</i>	.03

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

^aBaşörtülü olma durumu: Başörtüsüz=1; Başörtülü=2

Model örtüye yönelik örtük ölçümü açıklamada en fazla yordama gücüne sahip değişkenleri belirlemiştir. Başörtülü olma durumu örtüye yönelik örtük tarafgirliği en fazla yordama gücüne sahip değişkendir ($\beta = .41, p < .001$). İkinci olarak dindarlık düzeyi örtüye yönelik örtük tarafgirliği belirlemede etkilidir ($\beta = .24, p < .01$). Daha sonra sırasıyla kolektif kimlik ve sosyal kimlik değişkenleri gelmektedir (β 'lar sırasıyla .23 ve -.16, $p < .05$).

6.6 SOSYAL GRUPLARA YÖNELİK TANIMLAMALAR

Araştırma kapsamında başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin kendi iç gruplarını ve dış gruplarını tanımlayan üç özellik belirlemeleri ve bu özellikleri olumluluk ve kendilerine benzerlik açısından değerlendirmeleri istenmiştir. “Biz kadınlar”, “genel olarak kadınlar”, “genel olarak erkekler” başlıklarında oluşturulan tanımlamalardan en sık kullanılan 10 tanım, kategorilerin genel ortalama olumluluk ve benzerlik puanları Tablo 24, 25 ve 26’da yer almaktadır.

Tablo 24. “Biz Kadınlar” Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar

Başörtüsüz	Sıklık	Başörtülü	Sıklık
Duygusal	22	Duygusal	13
Toplumda ezilen	10	Kırılgan	10
Güzel	8	Güzel	7
Düşünceli	7	Merhametli	7
Kıskanç	6	Çok konuşan	5
Güçlü	5	Güçlü	5
Detaycı	5	Anne	5
Kırılgan	5	Detaycı	5
Merhametli	4	Bakımlı	5
Anne	4	Ahlaklı	4
<i>Değer ortalaması</i>	<i>3.63</i>	<i>Değer ortalaması</i>	<i>4.15</i>
<i>Benzerlik ortalaması</i>	<i>4.15</i>	<i>Benzerlik ortalaması</i>	<i>4.26</i>

“Biz kadınlar” kategorisi için yazılan tanımlarda her iki grubun da kullanım sıklıkları farklı olsa da benzer tanımlar kullandıkları dikkat çekmektedir. Her iki gruptaki 10 tanımdan 7si ortaktır. Farklı tanımlamalar olarak başörtüsüz grup toplumda ezilen, kıskanç ve düşünceli terimlerini kullanırken başörtülüler çok konuşan, bakımlı ve ahlaklı tanımlarını kullanmıştır.

Tablo 25. “Genel Olarak Kadınlar” Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar

Başörtüsüz	Sıklık	Başörtülü	Sıklık
Akıllı	8	Çok Konuşan	12
Kıskanç	8	Duygusal	12
Baskı Altında	7	Anne	10
Anne	6	Kırılgan	8
Bakımlı	6	Merhametli	7
Duygusal	5	Bakımlı	6
Güzel	5	Detaycı	3
İkinci sınıf insan olarak görülen	4	Duyarlı	3
Kırılgan	4	Kıskanç	3
Çalışkan	4	Temiz	3
<i>Değer ortalaması</i>	3.30	<i>Değer ortalaması</i>	3.58
<i>Benzerlik ortalaması</i>	3.67	<i>Benzerlik ortalaması</i>	3.60

Genel olarak kadınlar grubu için başörtülü ve başörtüsüz katılımcıların en sık kullandığı tanımların yarısı her iki grupta da ortaktır. Ortak olarak görülmeyen tanımlar başörtüsüz grubu için akıllı, baskı altında, güzel, ikinci sınıf insan olarak görülen ve çalışkan tanımlarıdır. Başörtülü katılımcılar ise farklı olarak çok konuşan, merhametli, detaycı, duyarlı ve temiz tanımlamalarını kullanmıştır.

Tablo 26. “Genel Olarak Erkekler” Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar

Başörtüsüz	Sıklık	Başörtülü	Sıklık
Kaba	9	Kaba	11
Güçlü	8	Baskıcı	8
Sert	7	Düşüncesiz	6
Korumacı	7	Güçlü	6
Bencil	6	Kendini beğenmiş	6
Cinsellik düşünen	5	Korumacı	5
Vurdumduymaz	5	Duygularını saklayan	5
Baskıcı	5	Düz mantık	5
Sinirli	4	Sinirli	4
Detaylara takılmayan	4	Sorumsuz	4
<i>Değer ortalaması</i>	2.56	<i>Değer ortalaması</i>	2.68
<i>Benzerlik ortalaması</i>	2.25	<i>Benzerlik ortalaması</i>	3.12

Genel olarak erkekler kategorisinde kullanılan “kaba, güçlü, korumacı, baskıcı ve sinirli” tanımları, farklı sıralarda da olsa her iki grubun tanımlamaları arasında yer almaktadır. Bunlar dışında en sık kullanılan tanımlarda iki grup arasında farklı tercihlerin olduğu dikkat çekmektedir.

Hipotez 8’i sınamak için, katılımcıların biz başörtüsüz/başörtülü kadınlar, genel olarak başörtüsüz/başörtülü kadınlar, onlar başörtüsüz/başörtülü kadınlar ve ideal kadın kategorilerinde oluşturdukları tanımlamalar biri başörtülü, biri başörtüsüz olmak üzere, iki sosyal psikoloji uzmanı tarafından modernlik ve geleneksellik niteliklerinden birini taşıyıp taşımadığı açısından değerlendirilmiştir. Uzmanlar, bu altı kategori için katılımcıların en sık olarak kullandığı 10’ar tanımın yanyana getirildiği listeyi inceleyerek her bir tanımlama için “modern, geleneksel ya da belirlenemeyen” seçeneklerinden birinde karar kılmışlardır. İlk değerlendirme sonunda, uzmanlar altı listedeki toplam 39 tanımlamanın 27’sinde (yaklaşık %70’inde) uzlaşmaya varmışlardır. Üzerinde uzlaşılmayan 12 tanımlama uzmanlara tekrar verilerek görüşlerini gözden geçirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme sonunda, üzerinde uzlaşılamayan tek tanımlama kalmıştır. Uzmanların görüşleri arasındaki uyuşma düzeyini belirlemek için yapılan Cohen’s Kappa analizi sonuçları bu düzeyin oldukça yüksek olduğuna ($Kappa = .95; p < .001$) işaret etmektedir.

Üzerinde uzlaşılamayan (1 tanımlama) ya da “belirlenemeyen” kategorisine giren tanımlamalar listeden çıkartıldıktan sonra, geri kalan tanımların geleneksel ve modern olma özellikleri göstermeleri üzerinden yapılan analizlerde başörtülü ve başörtüsüz grupların iç ve dış gruplarını değerlendirmede modern ve geleneksel tanımların kullanım sıklığı arasındaki fark araştırılmıştır. Boş hücre sayısının çokluğu göz önüne alınarak, bu inceleme *Fischer’s Exact Test* adlı, parametrik olmayan Ki-Kare Analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Grupların iç grup ve dış grup ile ilgili tanımlamalarda anlamlı farkın bulunmadığı görülmektedir ($p > .05$). Öte yandan, ideal kadın tanımlarında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunduğu saptanmıştır ($p < .05$) Bu sonuç Hipotez 8’i desteklemektedir (bkz., Tablo 27, 28 ve 29).

Tablo 27. “İdeal Kadın” Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar

Başörtüsüz	Sıklık	Başörtülü	Sıklık
Kendi ayakları üzerinde duran (M)	14	Anne (G)	15
Güçlü (M)	6	Dindar (G)	9
Akıllı (B)	6	Özgüvenli (M)	6
Özgür (M)	5	Bilgili ve kültürlü (M)	5
Özgüvenli (M)	5	Nerede nasıl davranacağını bilen (G)	5
Güzel (G)	4	Kendi ayakları üzerinde duran (M)	4
Başarılı (M)	4	Başarılı (M)	4
Eşitlikçi (M)	4	Ahlaklı (G)	4
Aile ve kariyer yaşantısını bir arada yürütebilen (M)	3	Saygılı (G)	4
Bakımlı (M)	3	Toplumla uyum içinde yaşayan (G)	4
Geleneksel Sıklık	1	Geleneksel Sıklık	6
Modern Sıklık	8	Modern Sıklık	4
Belirlenememiş Sıklık	1	Belirlenememiş Sıklık	-
Değer ortalaması	4.89	Değer ortalaması	4.79
Benzerlik ortalaması	4.27	Benzerlik ortalaması	4.30

İdeal kadın tanımlamalarında başörtülü öğrencilerin başörtüsüzlere kıyasla daha fazla geleneksel tanımlar kullandıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra her iki grubun ideal kadın tanımlamasında ortak olarak kullandıkları tanımların “kendi ayakları üzerinde duran”, “özgüvenli” ve “başarılı” olduğu görülmektedir. Bunlar dışındaki tanımlar gruplar arasında farklılaşmaktadır.

Tablo 28. “Biz Başörtülüler / Başörtüsüzler” Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar

Başörtüsüz	Sıklık	Başörtülü	Sıklık
Özgür (M)	13	Dindar (G)	14
Rahat (M)	12	Ahlaklı (G)	7
Bakımlı (M)	10	Dine uygun başörtülü olmayan (M)	6
Yeniliğe açık (M)	6	Davranışlarından sorumlu tutulan (M)	5
Başörtülü kadınlardan farklı olmayan (M)	5	Güzel (G)	4
Kadın (G)	4	Önyargılarla mücadele eden (M)	4
Dinini açıkken yaşayan (B)	3	Güçlü (M)	3
Ayrımcılığa maruz kalmayan (M)	3	Hareketlerine dikkat eden (G)	3
Yadırganan (M)	3	İyi (G)	3
Güzel (G)	3	Sakin (G)	3
Geleneksel Sıklık	2	Geleneksel Sıklık	6
Modern Sıklık	7	Modern Sıklık	4
Belirlenememiş Sıklık	1	Belirlenememiş Sıklık	-
Değer ortalaması	3.88	Değer ortalaması	4.26
Benzerlik ortalaması	4.06	Benzerlik ortalaması	4.33

Katılımcılar önceki sosyal grupları tanımlamada benzer terimler kullanırken kendi iç gruplarını tanımlamada benzer terim kullanmamışlardır. Başörtüsüz ve başörtülü

katılımcıların kendi iç gruplarını tanımlarken kullandıkları terimlerin birbirinden tamamen farklı olması dikkat çekicidir.

Tablo 29. “Onlar Başörtülüler / Başörtüsüzler” Kategorisi İçin En Sık Kullanılan Tanımlar

Başörtüsüz	Sıklık	Başörtülü	Sıklık
Dindar (G)	23	Rahat (M)	15
Yeniliklere kapalı (G)	7	Hepsi aynı görülemeyen (M)	12
Dine uygun başörtülü olmayan (M)	5	Saygılı (G)	9
Önyargılarla mücadele eden (M)	5	Güzel (G)	7
Çekingen (G)	5	Dindar olmayan (M)	6
Başörtüsüzlere yanlış gözle bakan (G)	4	Önyargılı (G)	5
Kendi gruplarıyla daha çok muhatap olan (G)	4	Aktif (M)	4
İyi (G)	3	Özgür (M)	4
Kadın (G)	3	İyi (G)	3
Özgüvenli (M)	3	Bakımlı (M)	3
Geleneksel Sıklık	7	Geleneksel Sıklık	4
Modern Sıklık	3	Modern Sıklık	6
Belirlenememiş Sıklık	-	Belirlenememiş Sıklık	-
Değer ortalaması	3.20	Değer ortalaması	3.32
Benzerlik ortalaması	2.90	Benzerlik ortalaması	3.16

Son olarak, katılımcıların dış gruba yönelik tanımlamalarına bakıldığında bir önceki grup değerlendirmesine benzer bir eğilim gözlenmiştir. Başörtülü ve başörtüsüz öğrenciler dış grubu tanımlamada yalnızca “iyi” sıfatını benzer olarak kullanmıştır. İç ve dış grup tanımlamalarına birlikte bakıldığında başörtülü ve başörtüsüz grupların tanımlamalarında benzerliklerin yer aldığı dikkat çekmektedir. Başörtülü grubun tanımlanmasında her iki grup da dindar, dine uygun başörtülü olmayan, önyargılarla mücadele eden ve iyi betimlemelerini kullanmışlardır. Başörtüsüz grubun tanımlanmasında ortak olarak görülen kavramlar ise rahat, güzel, bakımlı ve özgürdür.

Araştırmada yer alan tüm hipotezlerde yer alan değişkenler, analizlerde kullanılan yöntemler ve sonuçları Tablo 30’ dan görülebilir.

Tablo 30. Tüm Hipotezlere Ait Tanımlayıcı Tablo

Hipotez	Değişkenler	Analiz	Beklenen Sonuç	Çıkan Sonuç	Desteklenme Durumu
1	Grupların kendilerini azınlık olarak görme durumları	Ki-kare	Fark yok	Fark yok	✓
2	Grupların grupla özdeşleşme düzeyleri	T-test	Başörtülüler yüksek	Başörtülüler yüksek	✓
3	Grupların kolektif kimlik düzeyleri	T-test	Başörtülüler yüksek	Başörtülüler yüksek	✓
4	Grupla Özdeşleşme- Dış grup olumluluk değerlendirmesi	Korelasyon	Negatif	Negatif/düşük ($r = -.16$)	✗
	Dış grup olumluluk değerlendirmesi - Kolektif kimlik		Negatif	Negatif / düşük ($r = -.04$)	
5	Dış grup olumluluk değerlendirmesi - Sosyal kimlik	Korelasyon	Pozitif	Pozitif / düşük ($r = .12$)	Kısmen ✓
	Dış grup olumluluk değerlendirmesi - Kişisel kimlik		Pozitif	Negatif / düşük ($r = -.04$)	
6	Başörtülü grupla özdeşleşme – Dış grup olumluluk değerlendirmesi	Korelasyon	Negatif	Negatif / düşük ($r = -.10$)	✗
7	Grupların gruplar arası değerlendirme farkları	T-test	Başörtülüler düşük	Fark yok	✗
8	Grupların ideal kadın tanımlamaları	Ki-kare (Fischer's Exact Test)	Başörtülüler geleneksel, başörtüsüzler modern	Başörtülüler geleneksel, başörtüsüzler modern	✓
9	Grupların T. C. Y. S. M. E. farkı	T - test	Başörtülüler yüksek	Başörtülüler yüksek	✓
10	T. C. Y. S. M. E. - Başörtüye yönelik örtük tarafgirlik	Korelasyon	Negatif	Pozitif / düşük ($r = .24$)	✗
11	Grupların örtüye yönelik ÖÇT puanları	T-test	Fark yok	Fark var	✗
12	SBY – Başörtüsüzlere yönelik açık olumluluk değerlendirmesi	Korelasyon	Pozitif	Negatif/düşük ($r = -.18$)	✗
13	Gruplar arası SBY farkı	T-test	Fark yok	Başörtülüler yüksek	✗
14	Sosyal Baskınlık Yönelimi – Başörtüye yönelik örtük tarafgirlik	Korelasyon	Negatif	Pozitif/ düşük ($r = .27$)	✗
15	Başörtülü öğrencilerin SBY – Başörtüsüz kadınlara yönelik olumluluk değerlendirmesi	Korelasyon	Pozitif	Negatif / düşük ($r = -.16$)	✗
16	Başörtüsüz öğrencilerin SBY – Başörtülü kadınlara yönelik olumluluk değerlendirmesi	Korelasyon	Negatif	Negatif / düşük ($r = -.06$)	✗

T. C. Y. S. M. E. = Toplumsal Cinsiyete Yönelik Sistemi Meşrulaştırma Eğilimi; ÖÇT = Örtük Çağırışım Testi; SBY = Sosyal Baskınlık Yönelimi

7 TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal davranışın gerçekleşmesi, bireylerin bilişsel süreçlerinden toplumlarda görülen ideolojik inançlara kadar geniş bir yelpazede yer alan birçok farklı faktör tarafından etkilenmektedir. Doise (1980) sosyal psikoloji çalışmalarının sosyal psikolojik olguları açıklamada bu farklı analiz düzeylerinde yer alan değişkenleri ele alması, bu değişkenlerin etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin sonuçlarını göz önünde bulundurması gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle bu çalışmada ele alınan soruların kapsamlı bir şekilde araştırılması ve incelenmesi için değişik analiz düzeylerini kapsadığı bilinen kuramlardan yararlanılarak geniş bir kuramsal çerçeve çizilmiştir.

Bu araştırmanın temel amacı, toplumsal yapı içerisinde düşük bir konumda bulunmasının ve bu konumundan dolayı tarihi süreçte çeşitli engellemelerle karşılaşmasının bir sosyal grup üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Araştırmanın temel önermesi, uzun bir tarihi süreç boyunca düşük konumda bulunan ve engellemeler yaşayan bir sosyal grubun üyesi olmanın, grubun düşük konumu içselleştirerek yüksek statülü gruba yönelik bir dış grup tarafgirliğine neden olacağı fikridir. İdeolojik kökenleri olan sosyal çatışmanın görünürlüğünün azalmasına ve yakın geçmişte yaşanan tarihi, toplumsal ve siyasal gelişmeler neticesinde grubun statüsünde yaşanan değişime rağmen grup üyelerinin yaşadıkları içselleştirmenin iç ve dış grup değerlendirmelerinde etkili olduğu düşüncesi araştırmaya yön vermiştir. Bireylerin bu tür sosyal değişimleri üretmeleri ve yine aynı değişimlerden etkilenmeleri üzerine öngörüler sunan Sosyal Kimlik, Sosyal Baskınlık ve Sistemi Meşrulaştırma kuramlarının tüm analiz düzeylerinde ürettikleri kavram ve varsayımlar bu çalışmanın konusu olan olguların anlaşılması için kullanılan en önemli araçlardır. Ayrıca, sosyal grupların temelinde yatan sınıflandırma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve hem bilişsel süreçleri hem de sosyal davranışı etkileyen stereotiplerin grupların birbirlerini ve kendilerini değerlendirmedeki işlevleri de göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmanın başörtüsü konusuna odaklanmasının temel nedeni, bir sosyal grubun statüsü yükselse bile dış grup tarafgirliği sergilemesinin uzun yıllar içinde oluşan düşük konumun içselleştirilmesinin önemli bir belirtisi olduğu yolundaki hipotezin sınanmasıdır. Göle'nin (1996) bahsettiği gibi, toplumun periferinde bulunan muhafazakar çevrelerin daha merkezi konuma gelmeleri ve son yıllarda yaşanan siyasal gelişmeler neticesinde başörtüye yönelik engellemelerin kamu kurumlarında kaldırılması bu sosyal grubun

hierarchy konumunun görel olarak değiştiğinin işaretleridir. Bu nedenlerden dolayı araştırmanın örneklemi üniversitede okuyan başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerden oluşturulmuştur.

Öte yandan, günümüze kadar Türkiye’de başörtülülerle gerçekleştirilerek yayınlanan sosyal psikolojik araştırmalar, ulaşılabildiği kadarıyla, Hortaçsu (2000) ve Kuşdil ve Günbay (2014) tarafından yapılan iki çalışmayla sınırlıdır. Bu çalışmaların başörtüsü yasağının sürdüğü yıllarda, sosyal çatışmanın yasağığı bir dönemde yapıldığı da bilinmektedir. Yasağın kalkmasıyla sosyal çatışmanın görünürlüğünün görece azaldığı bu dönemde, geçmişte çatışmanın en yoğun olarak yasağığı ortamlardan biri olan üniversite ortamında gerçekleştirilen bu çalışmanın, söz konusu grupların yeni toplumsal düzende birbirlerine yönelik tutumlarını anlamada yardımcı olacağı düşünölmüştür.

Araştırmada ele alınan olguların incelenmesi için gerçek gruplarla çalışılmasının oluşturabileceği sorunların üstesinden gelinmesi amacıyla çalışma kapsamında izlenen yöntem açık ve örtük ölçüm araçlarının birlikte kullanılmasını sağlamaktadır. Bu yöntemin tercih edilmesinin avantajlarından biri, sosyal davranışın altında yatan otomatik ve kontrollü süreçlerin her ikisine birden ulaşılabilesidir. Bu farklı bilişsel yapıların her ikisi de bireyin iç ve dış gruplarına yönelik değerlendirmelerinin, stereotiplerinin ve tutumlarının oluşmasında ve sergilenmesinde etkilidir. Bu nedenle bu yapılardan yalnızca birinin ölçülmesi olguların bütöncöl bir bakış açısıyla incelenmesini engellemektedir. Bu yöntemin tercih edilmesinin bir başka nedeni ise gerçek hayatta var olan, tarihi bir geçmişleri, mevcut durumda ilişkileri olan ve bu ilişkileri gelecekte sürecek olan grupların arasındaki ilişkilerin incelenmesinde sosyal istenirlik eğiliminin etkilerinin azaltılmasıdır. Hortaçsu (2000) alışmasında çeşitli nedenlerden dolayı katılımcılarının açık ölçüm araçlarında gerçek tutumlarını göstermediklerinden bahsetmekte ve bu durumu araştırmasının sınırlılığı olarak görmektedir. Bu tez çalışmasının sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, açık ölçümlerde görölmeyen tarafgirliklerin örtük ölçümlerde saptanmasıyla benzer sınırlılıklarının önüne geçildiği düşünölmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu tez çalışmasında, başörtülü bireylerin dış grup tarafgirliği sergileyip sergilemedikleri sorusunun, birey içi düzlemden ideolojik ve kültürel düzlemlere dek uzanan analiz düzeylerinde sosyal psikolojik açıklamalar getiren Sosyal Kimlik, Sosyal Baskınlık ve Sistemi Meşrulaştırma kuramlarının çizdiği çerçeveden yararlanılarak incelenmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu kuramların her biri,

toplumsal yapı içerisinde işgal edilen düşük ya da yüksek statülerin gruplar arasındaki ilişkileri etkilediğini temel kabul olarak ileri sürmektedir. Dolayısıyla, çalışmada katılımcıların kendilerini bir azınlık grubu olarak görüp görmediklerinin belirlenmesi önemlidir. Bulgular, başörtülü ve başörtüsüz katılımcıların kendilerini azınlık ya da çoğunluk olarak görme açısından farklılaşmadıklarını, her iki grubun üyelerinin önemli bir kısmının kendilerini çoğunluk olarak değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu değerlendirme grupların kendilerini sosyal statü bakımından benzer olarak konumlandıklarına işaret etmektedir.

Bulgulara Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinden baktığımızda, göze ilk çarpan nokta, gruplar arasındaki özdeşleşme düzeyleri arasındaki farktır. Başörtülü grubun özdeşleşme düzeyi başörtüsüz gruptan anlamlı derecede daha yüksektir. İlyasoğlu (1994: 111-112) başörtülü kadınların kimliklerini İslami görüşe göre şekillendirmelerinin ve okul, iş ve ev hayatında homojen bir topluluk içinde yaşamalarının bu kimlikleri pekiştirdiğinden bahsetmektedir. Normları daha belirgin ve benzer kişilerden oluşan böyle bir sosyal grupta yaşamak başörtülü kadınların grupla özdeşleşme düzeylerinin yüksek olmasının önemli bir nedeni gibi görülebilir. Buna karşın, başörtüsüz kadınların kimliklerini şekillendirmede daha farklı dünya görüşlerinden etkilendikleri ve bu nedenle bu grup içerisinde daha heterojen bir yapı olduğu düşünülebilir. İki grup arasındaki bu farklılık, bu tez çalışması kapsamında katılımcılar tarafından en sık kullanılan tanımlamalarda da göze çarpmaktadır. Başörtüsüz öğrencilerin dış gruba yönelik en sık kullandığı tanımlardan bir tanesi “kendi gruplarıyla daha çok muhatap olan” cümlesiyken, başörtülülerin dış grubu tanımlamadaki en sık kullandığı tanımlar arasında “hepsi aynı görülemeyen” cümlesi yer almaktadır. Başörtülülerin daha fazla birlikte vakit geçirme eğiliminde olmaları, başörtüsüzlerin de daha heterojen bir topluluk olarak yapılanmaları grupla özdeşleşme düzeyleri arasında tanımlamalarda da rastlanan bu farkın bir nedeni olabilir. Hortaçsu (2000) ile Kuşdil ve Günbay’ın (2014) da benzer sonuçlar elde etmesi, yaşanan sosyal değişimlere rağmen başörtülülerin grupla özdeşleşme düzeylerinin daha yüksek olma eğiliminin değişmediğine işaret etmektedir.

Yüksek grupla özdeşleşme düzeyinin getirdiği sonuçlardan bir tanesi olumlu bir benlik imajı oluşturma motivasyonu ile açık ölçümlerde iç grubu olumlu, dış grubu olumsuz görme eğiliminin oluşmasıdır. Çalışmanın sonuçları katılımcıların bu eğilimi sergilediklerine, ancak, eğilimin anlamlılık düzeyine erişmediğine işaret etmektedir. Bu tez

çalışmasındakiyle aynı açık ölçüm yönetimine başvuran Kuşdil ve Günbay'ın (2014) 2006 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada başörtülü ve başörtüsüz katılımcıların kendi iç gruplarını anlamlı düzeyde daha olumlu değerlendirdikleri belirlenmiştir. Bu tez çalışmasında benzer bir sonuca ulaşılamaması, başörtüsü kategorisinin sosyal kıyaslama değerinin zaman içerisinde azalmasıyla açıklanabilir. Sosyal çatışmanın olmadığı günümüzde başörtüsüne dayalı sınıflandırmanın görünürlüğü ve bu kategori üzerinden yapılan sosyal kıyaslamaların değerinin azaldığı düşünülebilir. Bu durumda olumlu benlik imajının oluşturulmasında başörtülü ya da başörtüsüz grubuyla kıyaslamalardan gelecek bilgilerin öneminin nispeten azaldığı açıklamasını akla getirmektedir.

Grupla özdeşleşme düzeyi ve açık ölçümle elde edilen dış grup değerlendirmeleri arasında bir korelasyona ulaşılamasa da, bulgular grupla özdeşleşme düzeyi ve gruplar arası değerlendirme farkı (içgrup-dışgrup olumluluk ve benzerlik farkları) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeyleri arttıkça kendi grupları ve diğer grup için yaptıkları olumsuz değerlendirmeler arasındaki fark da açılmaktadır. Bu fark puanları, başörtülü ve başörtüsüz öğrenci gruplarının karşılıklı olarak açık ölçümlerde birbirlerini olumsuz değerlendirmediklerini; ancak, yine de her iki tarafın SKK'nın metakontrast ilkesi gereği, iç grup ve dış grup değerlendirmeleri arasındaki farkı açma yönünde grup davranışı sergilediğini göstermektedir. Bu durum olumlu benlik oluşturma ve sürdürme motivasyonunun kıyaslamalarda dolaylı da olsa bir rol oynadığına işaret etmektedir. Bu durumda, yukarıdaki bulguları da göz önünde bulundurarak, başörtüsü kategorisinin sosyal kıyaslama değerinin azaldığını; ancak, tamamen de kaybolmadığını düşünmek yerinde olacaktır.

Başörtüsüz öğrencilerin grupla özdeşleşme düzeyleri arttıkça dış grubu olumsuz değerlendirmeleri de anlamlı olarak artmaktadır. İki grup arasında görülen bu fark normatif ortamın değişimiyle açıklanabilir. Hortaçsu'nun (2000) çalışmasında benzer olarak normatif ortamın değişmesiyle birlikte başörtüsüz öğrencilerin 1998 yılında 1996 yılına kıyasla dış grup değerlendirmelerinin daha olumsuz yönde değiştiği belirlenmiştir. Hortaçsu bu durumu siyasal gelişmelerin başörtüsüzlerin yaklaşımlarını kişiler arası boyuttan gruplar arası boyuta geçirmesiyle açıklamıştır. Bu çalışmada da benzer bir değişimden söz edilebilir. Hiyerarşide üst basamaklara çıkmak ve başörtüsüzlerle aynı ortamı paylaşarak ortak bir yaşam alanında bulunmak başörtülüler için gruplar arası

boyuttan çok kişiler arası boyutun öne çıkmasına neden olmuş olabilir. Bunun yanı sıra yasakların kalkmasıyla birlikte normatif ortamın başörtülülere önceki duruma göreli olarak daha üst pozisyona taşınması çatışma ortamının başörtülülerin lehine sonuçlanmasına neden olmuştur. Diğer yandan, aynı değişim başörtüsüz grubun baskın konumunu kaybetmesine neden olmuştur. Baskın konumlarını kayb ettikleri böyle bir durumda grupla özdeşleşme düzeyi artan başörtüsüzlerin karşı grubu olumsuz değerlendirmeleri anlaşılabilir. Benzer bir eğilim Çarkoğlu'nun (2010) çalışmasında görülmektedir. AKP iktidarıyla muhafazakarlığın baskın konuma geçmesiyle birlikte başörtüsü yasağının savunuların sayısı da artmıştır. Bu durumda normatif ortamda görülen değişime grupların farklı tepkiler verdikleri söylenebilir.

Grupla özdeşleşme düzeyinin yüksekliğinin yanı sıra, başörtülü grubun kolektif kimlik puanlarının da başörtüsüz öğrencilerden anlamlı derecede yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum, yukarıda da açıklandığı gibi, hem bu grubun yaşam tarzıyla, hem de Verkuyten'in (2005:199) önerdiği kimliğin farklı boyutları (olma, bilme, hissetme ve yapma) göz önünde bulundurularak açıklanabilir. Tarihi süreç içerisinde çatışmaların odak noktasında bulunan ve çeşitli engellemelerle karşı karşıya kalan grup olması nedeniyle başörtülülerin kendi gruplarına yönelik tarihi bilgilerinin daha fazla olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra grubun en temel eylemi olan başı örtmek ve benzer bir giyim tarzına sahip olmak gruba özel sembollerin kullanılmasının çok belirgin bir örneğidir. Buna karşın başörtüsüz öğrencilerin başörtüsü gibi ortak olarak kullandıkları belirgin ve somut bir sembol bulunmamaktadır. "Yapma" boyutunun yanı sıra, "olma" boyutunun bir bileşeni olarak görülebilecek olan grupla özdeşleşme düzeyinin de yüksek olması başörtülüler için grubun "olma" boyutunun da en az diğer boyutlar kadar bireylerin kimliğinde yer aldığını göstermektedir. Kuşdil ve Günbay'ın (2014) çalışmasında da benzer olarak grupla özdeşleşme düzeyinin kimliğin "olma" boyutunu belirlemede etkili olduğu belirlenmiştir. Tüm bu boyutların başörtülülerde daha yoğun ve tutarlı bir biçimde görülmesi başörtülülerin kendi kimliklerini kolektif bir tarzda tanımlamaya verdikleri önemin de artmasına neden olmaktadır.

Başörtülülerin kolektif kimliğe verdikleri önemin yüksek olmasının bir başka nedeni, tarihi süreç içerisinde yaşanan gelişmelerdir. Geçmişte yaşanan yasak uygulaması, başörtülülerin bireysel olarak sosyal hareketlilik stratejisini kullanmasına izin vermemiştir. Bu durum da grup bazlı bir strateji kullanılarak engellemelerle mücadele edilmesine neden

olmuştur. Kalaycıoğlu (2005:256) başörtüye yönelik engellemelerin kabullenilmemesi ve bu uygulamalarla mücadele edilmesinin altında yatan gerçeğin bu grubun hükümetleri değiştirebilecek güçte olmasına bağlamıştır. Başörtülüler tarafından kullanılan grup bazlı stratejinin sosyal çatışmayı kendi lehlerine olacak şekilde sonlandırmasının kolektif kimliğin güçlenmesinde rol oynadığı düşünülebilir.

Başörtüsüz ve başörtülü öğrenci gruplarının arasındaki ilişkilerde kolektif kimliğin yanı sıra, sosyal kimlik ve kişisel kimlik de önemli rol oynamaktadır. Kendini Sınıflandırma Kuramı, benliğin bu farklı seviyelerdeki sınıflandırmaları arasında bir antagonizm görüldüğünden bahseder (bkz., syf 31). Bireysel ve kişiler arası ilişkilere dayanan kişisel ve sosyal kimliğin ya da sosyal grup üyeliklerine dayanan kolektif kimliğin görünürlüğünün artması bireyin olumlu benlik oluşturma motivasyonunun farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bireysel ve kişiler arası ilişkilerin görünürlüğü arttığında olumlu benlik oluşturma motivasyonu kişisel ve sosyal kimlik üzerinden, sosyal gruplar görünür olduğunda ise kolektif kimlik üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bulgularda katılımcıların dış grup değerlendirme (açık ölçüm) puanları ile kişisel ve sosyal kimlik puanları arasında beklenen pozitif ilişkiye ulaşılamamıştır; ancak, kolektif kimlik arasında negatif olarak görülmeye beklenen ilişki desteklenmektedir. Bu sonuçlar başörtülü ve başörtüsüz gruplar arasındaki temas koşullarının kolektif kimliğin baskılanarak sosyal ve kişisel kimliğin önplana çıkarılmasına yetecek derecede değişmediğine işaret etmektedir. Ayrıca, katılımcıların açık ölçümlerde sergilediğine benzer iç grup taraflırlıklarının örtük ölçümlerde de görülmeye, başörtüsü kategorisine yönelik atıfların hem otomatik hem kontrollü süreçlerde ulaşılabilir ve kullanıma hazır durumda olduğu fikrini desteklemektedir.

SKK değerşkenleri üzerinden yapılan regresyon analizinde kolektif kimlik değerşkeninin dindarlık ve başörtülü olma değerşkenleriyle birlikte başörtüsüzlere yönelik örtük önyargıyı yordamada etkili olduğu görülmektedir. Kolektif kimlik değerşkeninin başörtüsüz gruba yönelik önyargıyı yordamada etkili olması değerlendirilirken gruplar arasında görülen kolektif kimlik farkları göz önünde bulundurulmalıdır. Hortaçsu (2000) başörtüsüz kadınların kimliklerinin ancak grupları kendilerine hatırlatıldığı zaman görünür hale geldiğini; buna karşın, başörtülü kadınların kimlik yapılarında bu aidiyetin her zaman görünür olduğunu belirtmektedir. Bu durumda, başörtülülerin kolektif kimliklerini benlik

kurgularında daha önemli gördükçe karşı gruba yönelik örtük önyargılarının artması anlaşılabilir bir sonuçtur.

Bulguları Sosyal Baskınlık Kuramı (SBK) yaklaşımıyla değerlendirirken Sosyal Baskınlık Yönelimi (SBY) analizlerde anahtar kavram olarak yer almaktadır. SBK'ya göre grupların hiyerarşik toplumsal yapı içerisindeki baskın ya da ast konumları gruplar arası ilişkilerde büyük bir öneme sahiptir. Yasakların kalkmasıyla birlikte başörtülülerin ast konumunun görece olarak değiştiği ancak, yine de baskın konumun tam olarak pekişmediği düşünülmektedir. Başörtüsüzlerin hala kendilerini çoğunluk olarak gördükleri, başörtülülerin de konumlarını görece yükselttikleri bir ortamda bu iki grubun SBYleri arasında bir fark beklenmemesine rağmen başörtülülerin SBY puanlarının daha yüksek olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Literatürde, toplumsal hiyerarşide hızla yükselen grupların SBY'lerinin de yükseldiği yönündeki bulgular göz önünde bulundurulursa, başörtülülerin SBYlerinin daha yüksek çıkması anlaşılabilir bir durumdur. Çarkoğlu'nun (2010) araştırmasında katılımcıların 2002 sonrası dönemi dini ibadetlerin önceki dönemlere kıyasla daha özgürce yerine getirilebildiği ve dindar insanların daha az baskı gördükleri bir dönem olarak tanımladıkları görülmektedir. Bu algı daha dindar olarak tanımlanan başörtülülerin genel olarak yeni toplumsal yapının ve yasağın kalkmasının ardından üniversitelerde oluşan yeni hiyerarşik yapının sürdürülmesi isteğiyle SBY puanlarının artmasında etkili olmuş olabilir.

Toplumsal yapı içerisinde baskın konumda bulunan başörtüsülere yönelik yaklaşımların belirlenmesinde SBY beklenen etkileri sergilememektedir. Genel olarak katılımcıların SBY puanları arttıkça başörtüsülere yönelik değerlendirmelerinin olumlu yönde artmadığı saptanmıştır. Bulgular, hiyerarşi değişiminin yaşanmasıyla birlikte eğitim, siyasal güç gibi sosyal değerlerin paylaşımında da farklılıkların ortaya çıkması beklentisiyle açıklanabilir. Konumu geçmişe göre değişen başörtüsüz grubun hiyerarşi yönünde duyduğu arzuyu birlikte karşı grubu olumsuz değerlendirerek sahip olduğu sosyal değerleri elinde tutmaya çalıştığı düşünülebilir. Başörtülülerin de benzer bir eğilim sergilemesinin nedeni hiyerarşi değişimlerinin yaşandığı günümüzde baskın gruba yönelik gösterilen olumlu açık tutumlar bu grubun pozisyonunun kabul edilmesine ve ast grupların kazanması muhtemel görülen çıkarlarının meşru olarak algılanmamasına neden olabilir. Hiyerarşideki konumun arttığı bir süreçte gösterilen iç grup tarafgirliği ast konumdaki grubun daha fazla sosyal değere sahip olmasının yolunu açabilen bir strateji olarak

değerlendirilebilir. Bu yaklaşım Hortaçsu'nun (2000) çalışmasında başörtülü öğrencilerin hiyerarşideki konumlarının azaldığı dönemde önceki dönemlere göre daha fazla dış grup tarafgirliği sergilemeleri bulgusuyla desteklenmektedir. Bu durumda hiyerarşi değişimi olumsuz yönde olduğu zaman sosyal değerlere ulaşabilmenin dış grup tarafgirliği sayesinde mümkün olduğu ancak, tam tersi yönde bir değişimde daha fazla sosyal değere ulaşmada izlenecek başarılı stratejinin iç grup tarafgirliği olduğu söylenebilir.

SBK çerçevesinde, başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin etkileşimlerinde beklenen ilişkilerin bir kısmının hiç görülmemesi, bir kısmının ise anlamlılık derecesine ulaşamaması, başörtüsüz grubun baskın grup olarak değerlendirilmesi savının tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Öncelikle, çalışmaya katılan öğrencilerin kendi gruplarının hiyerarşik konumunu azınlık/çoğunluk olma durumu üzerinden değerlendirmeleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunmaması, her iki grubun üyelerinin de kendi konumlarını çoğunluk olma şeklinde algıladıklarını göstermektedir. Diğer yandan, muhafazakar kesimin desteklediği bir yönetimin on yılı aşkın süredir iktidarda bulunması, muhafazakarlığın bir simgesi olarak görülen başörtüsünün günümüzde artık bir azınlık grubu sembolü olarak görülmemesine neden olmuş olabilir. Sosyal Baskınlık Kuramı, toplumsal hiyerarşi içindeki ani değişimlerin gruplardaki baskınlık yönelimi düzeylerinin tam tersi yönde değişebileceğini bir olasılık olarak kabul etmektedir.

Bulgular sistemi meşrulaştırma kuramı yaklaşımıyla ele alındığında, beklenenin aksine, toplumsal yaşam içinde uzun yıllar dezavantajlı konumda yer aşan başörtülü grubun içinde bulunduğu şartları ve konumu içselleştirerek açık ve örtük ölçümlerde dış grup tarafgirliği sergilemediği saptanmıştır. Bu grup, siyasal ve toplumsal alanda uzun süredir devam eden başörtüsü tartışmalarına ve başörtülülerin olumsuz stereotipik yaklaşımlara maruz kalmalarına rağmen, dış grup tarafgirliğini içselleştirmemiştir. Bunun bir nedeni, yaşanan ideolojik çatışma gruplar arasında belirgin sınırlar çizse de, toplumsal hayat içerisindeki gruplar arasında böyle bir ayrışmanın yaşanmamış olması olabilir. Başörtüsü yasağının devam ettiği yıllarda halkın ortalama %70'inin yasağın karşısında yer alması, normatif ortam başörtülülerin aleyhinde olacak şekilde yapılandırılrsa dahi toplumsal ortamın aynı aleyhtarlık düzeninde yapılanmadığını göstermektedir (Çarkoğlu, 2010). Bu durumda, başörtülülerin devlet kurumuyla ve bu kurumun yöneticileriyle yaşadıkları çatışmayı gerçek hayatta dış grupla çok fazla yaşamadığı söylenebilir. Günlük

hayatta dış grup üyelerinden gelen destekleyici tutumun başörtülülerin kendilerine ideolojik düzeyde yöneltilebilir olumsuz yaklaşımları içselleştirmelerini engellemede rol oynadığı düşünülmektedir.

Başörtülülerde beklenen dış grup tarafgirliğinin görülmemesini bir diğer nedeninin normatif ortamın etkisi olduğu düşünülmektedir. Hortaçsu (2000) çalışmasında normatif ortamın kendilerine karşı olduğu durumda başörtülülerin dış gruba yönelik toleransının arttığını ve temas koşullarını daha olumlu değerlendirdiklerini belirtmiştir. Hortaçsu, normatif ortam nedeniyle başörtülülerin uğradıkları ayrımcılığı dillendirmelerinin dış grubun daha fazla tepkisine neden olacağı kaygısının araştırmasına katılan öğrencilerin cevaplarını etkilediğini ileri sürmüştür. Hortaçsu'nun çalışmasında gözlemlenen dış grup tarafgirliğinin bu çalışmada görülmemesinin bir nedeni, normatif ortamın değişmesi olarak görülebilir. Bu durumda, Burkley ve Blanton'un (2008:39) önerdiği stereotiplerin içselleştirilmesinde kronik ve işlevsel içselleştirme ayrımının bu durumda da görüldüğü düşünülebilir. Normatif ortam nedeniyle dış gruba yönelik bir tarafgirlik gösterme başörtülülerin kısa süreli, amaç odaklı olarak gerçekleştirdikleri bir davranış biçimi olarak görülebilir. Normatif ortamın değişmesiyle işlevsel olarak kullanışlı olan bu içselleştirme terk edilmiş olarak görülebilir.

Başörtüsü meselesinin temelinde yatan sekülerizm ve dini inanışlar arasındaki ideolojik çatışmanın izleri bu grupların toplumsal cinsiyete yönelik değerlendirmelerinde de görülmektedir. Bulgular, aynen beklendiği gibi, başörtülü öğrencilerin toplumsal cinsiyete yönelik sistemi meşrulaştırma eğilimlerinin başörtüsüz öğrencilerden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihi süreç içerisinde Cumhuriyet'in ilanından sonra izlenen kimlik politikalarının toplumun daha merkezi konumunda bulunan başörtüsüz kadınların sekülerizm prensibi çerçevesinde daha modern özellikler sergilemelerine ve bu kimlikleri içselleştirmelerine neden olduğu söylenebilir. Buna karşın periferde bulunan ve bu modernist kimlik politikalarını görece olarak daha az içselleştiren başörtülü kadınların sistem içerisinde kendilerine yer edinebilmek için kendi modernleşmelerini kendileri yapması gerekmiştir (İlyasoğlu, 1994: 111). Bu durumda, bu modernleşme faaliyetinin kendi yönlendirmeleriyle gerçekleşmesinden dolayı hâlâ bu grubun geleneksel izler taşıdığını ve toplumsal cinsiyet meşrulaştırmada bu gelenekselliğin izlerini görmek mümkündür. Başörtülü ve başörtüsüz kadınların kimlik yapılarında görülen modern ve geleneksel etkiler bu grupların ideal kadın tanımlamalarında da ortaya çıkmıştır.

Başörtüsüzler ideal kadını daha fazla modern özelliklerle tanımlarken, başörtülüler daha çok geleneksel özelliklere vurgu yapmaktadır. Bu bulgular Kuşdil ve Günbay (2014) tarafından yapılan çalışmada görülen ideal kadın tanımlamalarıyla da oldukça benzerdir.

Başörtülü ve başörtüsüz grupların kendi iç gruplarını ve dış gruplarını tanımlarken kullandıkları özellik ve açıklamalar arasında modern ya da geleneksel özelliklere başvurma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Hatta her grup diğerini tanımlarken kendi gruplarını tanımlamada kullandıklarına benzer tanımlara da başvurmaktadır. Bu durum gruplar hakkında oluşturulan stereotip içeriklerinin her iki grup tarafından da belli ölçüde benimsendiğini ve, sınırlı da olsa, ortak kanılara dayandığı bilgisiyle örtüşmektedir. Başörtülü kategorisi ile “dindarlık” ve başörtüsüz kategorisi ile “rahatlık” arasında her iki grubun üyeleri tarafından sergilenen stereotipik çağrışımlar bunun net bir örneğidir.

Dikkati çeken bir diğer nokta, başörtüsüzlerin başörtülüler için en sık kullandığı tanımlamalarda Çarkoğlu (2010) ve Kalaycıoğlu'nun (2005) bahsettiği “seküler rejimi tehdit etme” ve “dini düzene dayalı devlet oluşturma” gibi özelliklere artık rastlanmamasıdır. Bu gözlem, böyle bir bakışın son siyasal ve toplumsal değişimler neticesinde kaybolduğu şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın, hem başörtülü hem de başörtüsüz grup üyelerinin tanımlamalarında “dine uygun örtünmeyen” gibi yeni sayılabilecek bazı özelliklerin çalışma kapsamında elde edilen tanımlamalarda belirlediği gözlenmiştir. Başörtülülerin bu özelliği belirtmek yoluyla kendi grup üyelerine yönelik getirdikleri bu eleştirinin nedeni böyle bir değişimin grup normlarının zayıflamasına neden olacağı kaygısı ve bunları tekrar güvence altına alma arzusu olabilir. Diğer yandan, başörtüsüzlerin de başörtülülere “dine uygun örtünmeyen” özelliğini kullanarak eleştiri getirmesinin nedeni, sorunun artık örtünmede değil, bunun hangi standartlarda yapılması gerektiği üzerinde ele alınmaya başlanmış olmasıdır. Bu bulgular ışığında bakıldığında, üniforma tipi giyim tarzından çeşitliliğin daha fazla olduğu giyim tarzına geçişin gruplar arasındaki benzerlik algısını arttıracığı ve aradaki ilişkiye olumlu yönde katkı yapacağı yönündeki beklentinin (Hortaçsu, 2000; Gökarkınel 2009) tümüyle yanlış olmadığı söylenebilir.

Başörtülü ve başörtüsüz kadınların iç ve dış grup değerlendirmelerinin yanı sıra ortak olarak değerlendirdikleri kadınlar ve erkekler kategorilerinde de benzer tanımlamalarda bulunmaları dikkat çekmektedir. Gruplar arasında görülen bu benzerlik

Kuşdil ve Günbay (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmada elde edilen bulgularla da uyuşmaktadır. Başörtülü ve başörtüsüz öğrenciler arasında çeşitli sosyal kategorileri değerlendirirken görülen benzerlikler, bu kişilerin toplumsal yaşama ve çeşitli gruplara yaklaşımlarında ortak bir paydada buluşabildiği düşüncesini desteklemektedir.

Başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin sosyal grupları değerlendirirken buldukları ortak paydayla birlikte örtük ve açık ölçüm araçlarında sergiledikleri grup olma davranışı bu bireylerin Doise'in (1980) önerdiği farklı analiz seviyelerindeki değişkenlerin etkisi altında bulunmasıyla açıklanabilir. İdeolojik ve kültürel düzeyde sekülerizm ve din arasında süren felsefi düzeydeki çatışmalar devletlerin zamana ve iktidara göre değişen başörtüsü yasaklamaları ya da serbestileri vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu ideolojik yaklaşımların farklı uygulamaları zaman içerisinde normatif ortamın da değişmesine neden olmaktadır. Bu uygulamalar, aynı zamanda, başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin ortak bir alanda, birarada yaşama koşullarını da belirlemektedir. Aynı ortamda yaşama imkanı bulmaları ya da bulmamaları başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin iç ve dış gruplarına yönelik stereotipik tanımlamalarını, grup üyelerinin birbirlerine yönelik davranışlarını ve kişiler arası ilişkilerini etkilemektedir. Normatif ortamın her iki grubun aynı ortamda bulunmasına ve kişiler arası ilişkiler geliştirmelerine olanak sağladığı bir dönemde gerçekleştirilen bu çalışmada başörtülü ve başörtüsüz öğrenci gruplarının sosyal gruplara genel olarak benzer yaklaşımlar göstermeleri ideolojik düzeyde görülen çatışmanın henüz diğer düzeylere çok yansımadığını düşündürmektedir. Buna karşın, açık ve örtük ölçüm araçlarından elde edilen bulguların her iki grubun da bir grup olma ve grup davranışı sergileme eğilimini taşıdığını göstermesi, ideolojik düzeydeki ayrışmanın etkilerinin diğer düzeylerde hiç görülmeyeceği düşüncesine kuşkuyla yaklaşılmaya yol açmaktadır. Bu durumda, başörtüsü meselesinde grupların davranışı incelenirken düzeyler arası yapılan analizde, genel olarak ideolojik düzeyde var olan ayrışmanın keskinliğinin diğer düzeylere ne ölçüde yansıdığını belirlemek ve bağlamın etkisiyle bu keskinliğin diğer düzeylerde görülme derecesinin değişebileceğini vurgulamak doğru olacaktır.

Tüm bulgular ışığında, çalışmanın örneklemini oluşturan başörtülü ve başörtüsüz öğrencilerin birbirlerine yönelik yaklaşımlarını incelemede kullanılan Sosyal Kimlik, Sosyal Baskınlık ve Sistemi Meşrulaştırma kuramları arasında, bulgular tarafından en fazla desteklenen yaklaşımın Sosyal Kimlik yaklaşımı olduğu görülmektedir. Başörtülülere yönelik örtük yaklaşımın açıklanmasına kolektif kimlik ve sosyal kimliğin birbirine karşıt

etkiler sergilemeleri SKK'nın temel önermelerini desteklemektedir. Kolektif kimliğe verilen önem arttıkça dış gruba yönelik örtük tarafgirlik artarken, daha çok kişiler arası ilişkilere vurguda bulunan sosyal kimlik tipine verilen önem arttıkça bu tarafgirliğin azalması sosyal davranışın bireysel, kişiler arası ve gruplar arası düzeyler arasında değiştiği görüşünü de desteklemektedir. Aynı regresyon analizinde Sosyal Baskınlık ve Sistemi Meşrulaştırma kuramlarına ait değişkenlerin anlamlı sonuçlar üretmediği de göz önüne alınırsa, bu tez çalışmasında en açıklayıcı yaklaşımın Sosyal Kimlik olduğu yargısı desteklenmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgular göz önünde bulundurulduğunda açık ölçüm araçlarıyla elde edilemeyen tarafgirliklerin örtük ölçüm araçlarında görülmesi üzerinde durulması gereken bir bulgudur. Katılımcıların gizlemek istedikleri ya da kendi farkındalıklarını da dışında var olan örtük tutumları hem başörtülü hem de başörtüsüz katılımcıların kendi gruplarına yönelik bir tarafgirlik sergilediklerini göstermektedir. Başörtüsü meselesine dayanan bir sosyal çatışmayı yaşları itibariyle hiç yaşamamış öğrencilerde dahi bu tarafgirliğin görülmesi katılımcıların bilişsel sistemlerinde başörtüye dayalı sosyal sınıflandırma sürecine dair çağrışımların bulunduğunu göstermektedir. Sosyal davranışlar üzerinde etkin oldukları bilinen bu çağrışımların başörtülü ve başörtüsüz grupların örtük tutumları içindeki konumunun ilk defa bu çalışma kapsamında incelenmiş olması ilerleyen dönemlerde bu konularda gerçekleştirilecek çalışmalara da ışık tutacaktır.

Bu tez çalışmasının çeşitli sınırlılıklarının mevcut olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çalışmanın yalnızca Uludağ Üniversitesi öğrencileriyle yapılmış olması, bir devlet üniversitesinde okuyan ve benzer sosyo-ekonomik özellikler gösteren bir grupla gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Bu durum bu çalışmadan elde edilen sonuçların genellenmesinde bir sınırlılık olarak görülmektedir. Ayrıca, çalışmanın yalnızca öğrencilerle gerçekleştirilmesi, bulguların farklı yaş gruplarına genellenmesi şansını da azaltmaktadır. Katılımcıların örtünme konusundaki sosyal çatışmanın nadir olarak görüldüğü bir ortamda üniversite yaşantılarını sürdürdükleri göz önünde bulundurulursa, bulguların yaşça daha büyük olan ve söz konusu çatışmayı hayatlarının bir döneminde yaşayan kişilere genellenmesi güç olacaktır.

Son olarak, bu çalışmanın sonuçları ileride aynı alanda yapılacak araştırmalar için çeşitli konuların önerilmesini de mümkün kılmaktadır. İlk olarak, tüm kuramlar açısından

önemli bir kavram olan sosyal grupların sistem içerisindeki ast ve üst konumlarının etkilerinin tam olarak kavranması için başörtülü ve başörtüsüz gruplar arasındaki hiyerarşik ilişkinin son yıllarda yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Özelde başörtülü ve başörtüsüz, genelde seküler ve dindar gruplar arasında görülen ideolojik düzeydeki çatışmaların son yıllardaki siyasal ve sosyal gelişmelerden nasıl etkilendiklerinin araştırılması faydalı olacaktır. Scott (2010: 113), tarihsel gelişmeler neticesinde oluşturulan yeni yorumlamaların devletlerin vatandaşlarının dini inanışlarıyla uzlaşma yoluyla sekülerleşmesine imkan sağladığını belirtmektedir. Yaşanan gelişmeler neticesinde benzer bir uzlaşımın Türkiye’de görülüp görülmediğinin belirlenmesi başörtülü ve başörtüsüz bireyler ile dindar ve seküler kesimler arasındaki ilişkilerin daha doğru değerlendirilmesine katkı sağlayabilir. Son olarak, seküler görüşün ve dini inanışların hakim olduğu kesimler arasında sosyal kıyaslama yapılırken başörtüsü kategorisine dayalı kıyaslamaların sosyal bağlamdaki değerinde gerçekleşen değişim incelenmelidir. Var olan toplumsal durumda bu iki kesim arasındaki sosyal kıyaslamalarda yaşanan gelişmeler neticesinde başörtüsü üzerinden yapılan kıyaslamalar değerini kaybederken, bireylerin siyasi tercihleri gibi farklı bir özellik yeni kıyaslama boyutu olarak ortaya çıkmış olabilir.

8 KAYNAKLAR

28 Şubat tutanakları açıklandı. (2013, 23 Eylül). Türkiye Gazetesi , 7 Mayıs 2015 tarihinde <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/79911.aspx> adresinden edinilmiştir.

Nüfus kütüklerine kayıtlı en çok kullanılan 50 kadın ve erkek adı, (2015). T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İlişkileri Genel Müdürlüğü. 7 Mayıs 2015 tarihinde <http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Isimler/en%20çok%20kullanılan%20ad.pdf> adresinden edinilmiştir.

ALDIKAÇTI MARSHALL Gül(2005), Ideology, Progress, and Dialogue: A Comparison of Feminist and Islamist Women's Approaches to the Issues of Head Covering and Work in Turkey, **Gender & Society**, 19(1), pp. 104-120.

ALLPORT, Gordon W. (1954), **The nature of prejudice**. Cambridge, MA, Addison-Wesley.

ARKONAÇ Sibel (1993). **Grup İlişkileri**. İstanbul: Alfa Basımevi.

BERİNSKY Adam J.-Tali MENDELBERG(2002),The Indirect Effects of Discredited Stereotypes: Social and Political Traits in Judgments of Jewish Leaders, **American Journal of Political Science**, 49(4), pp. 1-32.

BIERNAT Monica-Jennifer E. Ma (2004), Stereotypes and the Confirmability of Trait Concepts, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 31(4), pp. 483-495.

BIERNAT Monica-Jennifer E. MA-Michelle R. NARIO-REDMOND (2008), Standards to Suspect and Diagnose Stereotypical Traits, **Social Cognition**, 26(3), pp. 288-313.

BIERNAT, Monica- Diane KOBRYNOWICZ- Dara L. WEBER (2003), Stereotypes and Shifting Standards: Some Paradoxical Effects of Cognitive Load, **Journal of Applied Social Psychology**, 33(10), pp.2060-2079.

BİLGİN Nuri (1995) **Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar**. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

BLAIR Irene V. (2002), The Malleability of Automatic Stereotypes and Prejudice, **Personality and Social Psychology Review**, 6(3), 242-261.

BODENHAUSEN Galen V.- Andrew R. TODD- Jennifer A. RICHESON (2009), Controlling Prejudice and Stereotyping: Antecedents, Mechanisms, and Contexts, T. D. Nelson (Ed.), **Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination içinde**, pp. 111-135, New York and Hove: Psychology Press.

- BONNOT Virginie, Jean-Claude CROIZET (2007), Stereotype Internalization and Women's Math Performance: The role of Interference in Working Memory, **Journal of Experimental Social Psychology içinde**, pp. 857-866
- BURKLEY Melissa-Hart BLANTON (2008), Endorsing a Negative In-Group Stereotype as a Self-protective Strategy: Sacrificing The Group to Save The Self, **Journal of Experimental Social Psychology**, 44, pp. 37-49.
- CAMERON James E. (2004), A Three-Factor Model of Social Identity, **Self and Identity**, 3(3), pp. 239-262.
- COŞKUN Hamit (2004) Kimlik Ölçeği'nin Bir Türk Örneğinde Geçerlik Güvenirlik Çalışması, **Türk Psikoloji Yazıları**, 7 (14), 49-60.
- CROCKER Jennifer-Brenda MAJOR (1989), Social Stigma and Self-Esteem: The Self-Protective Properties of Stigma, **Psychological Review**, 96(4), pp. 608-630.
- ÇAĞLAR İsmail (2015), Anadolu'dan Viyana'ya İmam-Hatipler: Modernleşme, Diaspora ve Eleştiri, **Sakarya University Journal of Education**, 5(1), ss. 81-94.
- ÇARKOĞLU Ali (2010), Public Attitudes Towards The Türban Ban in Turkey, **Utrecht Law Review**, 6(2), pp. 145-157.
- DEAUX Kay (2000), Models, Meanings and Motivations, **Social Identity Processes Trends in Theory and Research içinde**, pp. 1-14, London, Sage.
- DEVİNE Patricia G.- Lindsay B. SHARP (2009), Attitudes and Social Cognition: Automaticity and Control in Stereotyping and Prejudice, **Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination içinde**, pp. 61-87, New York and Hove: Psychology Press.
- DEUTSCH Roland-Fritz STRACK (2010), Building Blocks of Social Behavior: Reflective and Impulsive Processes, **Handbook of Implicit Social Cognition Measurement, Theory, and Applications içinde**, 62-79, New York: Guilford.
- DOISE Willem (1980), Levels of explanation in the European, **Journal of Social Psychology**, 10, pp. 213–231.
- DOVIDIO John F.- Samuel L. GAERTNER- Gladys KAFATI (2000) Group Identity and Intergroup Relations The Common In-Group Identity Model, S. R. Thye & E. Lawler (Eds.), **Advances in Group Processes Volume 17 içinde**, 1-35, Emerald Group Publishing.

- ERCAN Nilüfer (2009) The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse: Ambivalent Sexism, System Justification and Religious Orientation. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Orta Doğu Teknik Üniversitesi: Ankara.
- EVANS Jonathan St. B. T. (2003), In Two Minds: Dual-Process Accounts of Reasoning, **Trends in Cognitive Sciences**, 7(10), 454-459.
- GENÇ Özge- Ebru İLHAN (2012) **Başörtüsü yasağına ilişkin değerlendirme ve öneriler**. İstanbul: TESEV Yayınları.
- GÖKARIKSEL Banu (2009), Beyond The Officially Sacred: Religion, Secularism, and The Body in The Production of Subjectivity, **Social & Cultural Geography**, 10(6), pp. 658-674.
- GÖLE Nilüfer (1996). **The forbidden modern: Civilization and veiling**. Ann Arbor: Univ. of Michigan Press.
- GREENWALD, Anthony, G. – Brian A. NOSEK – Mahzarin R. BANAJI (2003), Understanding and Using the Implicit Association Test: I. An Improved Scoring Algorithm, **Journal of Personality and Social Psychology**, 85(2), 197-216.
- GREENWALD, Anthony, G.-Debbie E. MCGHEE-Jordan L. K. SCHWARTZ (1998), Measuring Individual Differences in Implicit Cognition: The Implicit Association Test, **Journal of Personality and Social Psychology**, 74(6), 1464-1480.
- GURBUZ Mustafa E. (2009), Over the Bodies of the T-Girls: The Headscarf Ban as a Secular Effort to Monopolize Islam in Turkey, **Middle East Critique**, 18(3), pp. 231-249.
- HAAFER Carolyn L.-Becky L. CHOMA (2009), Belief in a Just World, Perceived Fairness, and Justification of the Status Quo, **Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification içinde**, pp. 107-125, New York, Oxford University Press.
- HAMILTON David L.- Steven J. SHERMAN- Sara A. CRUMP- Julie SPENCER-RODGERS (2009), The Role of Entiativity in Stereotyping: Processed and Parameters, T. D. Nelson (Ed.), **Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination içinde**, pp. 179-199, New York and Hove: Psychology Press.

- HOFMANN Wilhelm – Bertram GAWRONSKI – Tobias GSCHWENDNER- Huy LE-
Manfred SCHMITT (2005) A Meta Analysis on the Correlation Between the
Implicit Association Test and Explicit Self-Report, **Personality and Social
Psychology Bulletin**, 31(10), 1369-1385.
- HOGG Michael, A.(2006), Social Identity Theory, **Contemporary Social Psychology
Theories içinde**, pp. 111-136, California, Stanford University Press.
- HOGG Michael A.-Abrams DOMINIC(1998), **Social Identifications: A Social
Psychology of Intergroup Relations and Group Processes**, Routledge, New
York.
- HOGG Michael A. – Graham M. VAUGHAN (2006). **Sosyal Psikoloji**. Çev. İbrahim
Yıldız – Aydın Gelmez. İstanbul: Ütopya.
- HOLLOWAY Julian- Oliver VALİNS (2002), Editorial: Placing religion and spirituality in
geography, **Social & Cultural Geography**, 3, pp.5-9.
- HORNSEY Matthew J.(2008), Social Identity Theory and Self Categorization Theory: A
Historical Review, **Social and Personality Psychology Compass**, 2, 1, pp. 204-
222.
- HORTAÇSU Nuran (1998). **Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler**. İstanbul: İmge
Kitapevi Yayınları.
- HORTAÇSU Nuran (2000), Intergroup Relations in a Changing Political Context: The
Case of Veiled and Unveiled University Students in Turkey, **European Journal of
Social Psychology**, 30, pp. 733-744.
- HORTAÇSU Nuran (2007), **Ben Biz Siz Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası
İlişkiler**, İmge Kitapevi, Ankara.
- HORTAÇSU Nuran-Elvan Melek ERTURK(2003), Women and Ideology: Representations
of Women in Religious and Secular Turkish Media, **Journal of Applied Social
Psychology**, 33(10), pp. 2017-2039.
- IŞIKER Deniz (2011). Bir zorunluluk alanı olarak içerisi ve dışarı: 28 Şubat ve başörtülü
kadınlar: Bir zihinsel ve ruhsal dönüşümün anlatıl(a)mamış hikayesi.
Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- İLYASOĞLU Aynur (1994) **Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri**,
Dördüncü Basım, Metis Yayınları, İstanbul.

- JACKSON Jay W.- Jason ROSE(2013), The Stereotype Consistency Effect Is Moderated by Group Membership and Trait Valence, **The Journal of Social Psychology**, 153(1), pp. 51-61.
- JOST John T.- Mahzarin R. BANAJI (1994), The Role of Stereotyping in System-Justification and The Production of False Consciousness, **British Journal of Social Psychology**, 33, 1, pp. 1-27.
- JOST John T.- Mahzarin R. BANAJI- Brian A. NOSEK (2004), A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo, **Political Psychology**, 25, 6, pp. 881-919.
- JOST John T.-Aaron C. KAY(2005), Exposure to Benevolent Sexism and Complementary Gender Stereotypes: Consequences for Specific and Diffuse Forms of System Justification, **Journal of Personality and Social Psychology**, 88, 3, pp. 498-509.
- JOST John T.-Orsolya HUNYADY(2002). The Psychology of System Justification and the Palliative Function of Ideology, **European Review of Social Psychology**, 13, pp. 111-153.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem (2013). **Günümüzde İnsan ve İnsanlar**. İstanbul: Evrim Yayınları.
- KALAYCIOĞLU Ersin(2005), The Mystery of the Türban: Participation or Revolt?, **Turkish Studies**, 2, pp. 233-251.
- KARAÇANTA Hatice (2002), “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Başka Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- KASHİMA Yoshihisa-Klaus FIEDLER-Peter FREYTAG(2008), Stereotype Dynamics: An Introduction and Overview, Stereotype Dynamics: **Language-Based Approaches to the Formation, Maintenance, and Transformation of Stereotypes**, pp. 1-8, New York and Oxon: Lawrence Erlbaum Associates.
- KAY Aaron C.-John T. JOST(2003), Complementary Justice: Effects of ‘Poor but Happy’ and ‘Poor but Honest’ Stereotype Exemplars on System Justification and Implicit Activation of the Justice Motive, **Journal of Personality and Social Psychology**, 85, 5, pp. 823-837.

- KAY Aaron C.-Mark P. ZANNA(2009), A Contextual Analysis of the System Justification Motive and Its Societal Consequences, **Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification içinde**, pp. 158-181, New York, Oxford University Press.
- KAY Aaron C.-Szymon CZAPLINSKI-John T. JOST(2009), Left–Right Ideological Differences in System Justification Following Exposure to Complementary Versus Noncomplementary Stereotype Exemplars, **European Journal of Social Psychology**, 39, pp. 290–298.
- KIRSHLER Erich, PALMONARI Augusto ve POMBENI Maria L (1994), “Social Categorization Processes as Dependent on Status Differences Between Groups: A Step Into Adolescents’ Peer-Groups”, **European Journal of Social Psychology**, 24 (5), ss. 541-563.
- KONG Lily (2001) Mapping ‘new’ geographies of religion: politics and poetics in modernity, **Progress In Human Geography**, 25, 211 – 233.
- KUŞDİL M. Ersin- Nahide GÜNBAŞ (2014), The relationships between in- and out-group perceptions and evaluations, and the social identity dimensions of covered/uncovered female students in Turkey, **Mediterranean Journal of Social Sciences**, 5(23), 1632-1641.
- LANE Kristin A.-Mahzarin R. BANAJI-Brian A. NOSEK-Anthony G. GREENWALD (2007), Understanding and Using Implicit Association Test: IV What We Know (So Far) About the Method, **Implicit Measures of Attitudes içinde**, The Guilford Press, 59-102.
- LEGAULT Lisa-Isabelle GREEN DEMERS-Allison L. EADIE (2009), When Internalization Leads to Automatization: The Role of Self-determination in Automatic Stereotype Suppression and Implicit Prejudice Regulation, **Motivation and Emotion**, 33(1),pp. 10-24.
- LIVIATAN Ido-John, T. JOST (2011), Special Issue: System Justification Theory Motivated Social Cognition in The Service of The Status Quo, **Social Cognition**, 29, 3, pp. 231-237.
- LIPPMANN Walter (1998), **Public Opinion**, New Jersey, Transaction Publishers. (Orijinal Baskı:1922).

- LIVINGSTON Robert W.-Marilynn B. BREWER (2002), What Are We Really Priming? Cue-based Versus Category-Based Processing of Facial Stimuli, **Journal of Personality and Social Psychology**, 82(1), pp. 5-18.
- LOWERY Brian S.- Curtis D. HARDIN- Stacey SINCLAIR (2001), Social Influence Effects on Automatic Racial Prejudice, **Journal of Personality and Social Psychology**, 81(5), 842-855.
- MAASS Anne-Luigi CASTELLI-Luciano ARCURI (2010) Measuring Prejudice: Implicit versus Explicit Techniques, **Handbook of Implicit Social Cognition Measurement, Theory, and Applications içinde**, 62-79, New York: Guilford.
- MARKMAN Arthur B.- Brian H. ROSS (2003), Category Use and Category Learning, **Psychological Bulletin**, 129(4), pp. 592-613.
- MASSEY Douglas S.-Jayanti OWENS (2013), Mediators of Stereotype Threat Among Black College Students, **Ethnic and Racial Studies**, 37(3), pp. 557-575.
- MCKOWN Clark- Rhona WEINSTEIN (2003), The Development and Consequences of Stereotype Consciousness in Middle Childhood, **Child Development**, 74(2), pp 498-515.
- MCGARTY Craig- Renata BONGIORNO- Ana-Maria BLIUC (2010) Categorization, J. M. Levine & M. A. Hogg (Eds.), **Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations içinde**, pp.67-72, Sage, California.
- MOSKOWITZ Gordon B.- Jeff STONE- Amanda CHILDS(2012), Implicit Stereotyping and Medical Decisions: Unconscious Stereotype Activation in Practitioners' Thoughts About African Americans, **American Journal of Public Health**, 102(5), pp. 996-1001.
- MOSKOWITZ Gordon B.(2010), On the Control Over Stereotype Activation and Stereotype Inhibition, **Social and Personality Psychology Compass**, 4(2), pp. 140-158.
- MOSKOWITZ Gordon B(2005), **Social Cognition: Understanding Self and Others**, The Guilford Press, New York and London.
- PAYNE Keith B.-Bertram GAWRONSKI (2010) A History of Implicit Social Cognition: Where Is It Coming From? Where Is It Now? Where Is It Going?, **Social Identity Processes Trends in Theory and Research içinde**, pp. 96-116, London, Sage.

- PAYKE Karen- Tran DANG(2003), “FOB” and “Whitewashed”: Identity and Internalized Racism Among Second Generation Asian Americans, **Qualitative Sociology**, 26(2), pp. 147-172.
- PLAKS Jason E.-Heidi Grant HALVORSON(2013), Does Accountability Attenuate or Amplify Stereotyping? The Role of Implicit Theories, **Social Cognition**, 31(5), pp. 543-561.
- PRATTO Felicia- Jim SIDANIUS-Shana LEVIN (2006), Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward, **European Review of Social Psychology**, 17, pp. 271-320.
- PRATTO Felicia-Jim SIDANIUS-Lisa M. STALLWORTH-Bertram F. MALLE(1994), Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes, **Journal of Personality and Social Psychology**, 67, 4, pp. 741-763.
- QUIST Ryan M.-Miriam G. RESENDEZ (2002), Social Dominance Threat: Examining Social Dominance Theory’s Explanation of Prejudice as Legitimizing Myths, **Basic and Applied Psychology**, 24, 4, pp. 287-293.
- ROSCH Eleanor (1978), Principles of Categorization, E. Rosch & B.B. Lloyd (Eds.) **Cognition and Categorization içinde**, pp. 27-48, Erlbaum Associates Inc, Hillsdale NJ.
- SCHALLER Mark- Lucian G. CONWAY- Tracy, L. TANCHUK (2002), Selective Pressures on the Once and Future Contents of Ethnic Stereotypes: Effects of the Communicability of Traits, **Journal of Personality and Social Psychology**, 82(6), 861-877.
- SCHNEIDER David J (1991), Social Cognition, **Annual Review of Psychology**, 42(1), pp. 527-561.
- SCHNEIDER David J (2003), **The Psychology of Stereotyping**, The Guilford Press, New York.
- SCOTT Joan W. (2010), **Örtünmenin Siyaseti** (Çev. Merve Tabur), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. (Orjinal Basım 2007).

- SEMİN Gür R.(2008), Stereotypes in the Wild, Stereotype Dynamics: **Language-Based Approaches to the Formation, Maintenance, and Transformation of Stereotypes içinde**, pp. 11-28, New York and Oxon: Lawrence Erlbaum Associates.
- SIDANIUS Jim-Felicia PRATTO(1999), **Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression**, Cambridge University Press, New York.
- SIDANIUS Jim-Felicia PRATTO-Colette VAN LAAR-Shana LEVIN (2004), Social Dominance Theory: Its Agenda and Method, **Political Psychology**, 25, pp. 845–880.
- SMITH Eliot R.- Michael ZARATE (1990), Exemplar and Prototype Use in Social Categorization, **Social Cognition**, 8(3), 243-262.
- STANGOR Charles(2009), The Study of Stereotyping, Prejudice, and Discrimination Within Social Psychology: A Quick History of Theory and Research, **Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination**, pp. 1-22, New York and Hove: Psychology Press.
- STANGOR Charles- Julia D. O'BRIEN MCGARTY (2010) Stereotyping, J. M. Levine & M. A. Hogg (Eds.), **Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations içinde**, pp.856-861, Sage, California.
- TAJFEL Henry – John C. TURNER (1979), An Integrative Theory of Intergroup Conflict, W. G. Austin & S. Worchel (Eds.) **The Social Psychology of Intergroup Relations içinde**, pp. 33-47, Brooks-Cole, Monterey, CA.
- TEIGE-MOCIGEMBA Sarah-Karl Christoph KLAUER-Jeffrey W. SHERMAN (2010) A Practical Guide to Implicit Association Test and Related Tasks, **Handbook of Implicit Social Cognition Measurement, Theory, and Applications içinde**, 117-139, New York: Guilford.
- THORISDOTTIR Hulda-John T. JOST-Aaron C. KAY(2009), On the Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification, **Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification içinde**, pp. 3-23, New York, Oxford University Press.
- TORUK İbrahim(2011),Türkiye’de Başörtüsü Sorunu ve Yazılı Medyada Sunumu, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 30,ss. 483-514.

- TURNER John C.(1999), Some current issues in research on social identity and self categorization theories, **Social identity: context, commitment, content içinde**, pp. 6-34, London, Wiley.
- TURNER John- Rubert BROWN- Henri TAJFEL (1979), Social comparison and group interest in ingroup favouritism, **European Journal of Social Psychology**, 9, 2, pp. 187-204.
- van der TOORN Jojanneke,- John T. JOST(2014), Twenty Years of System Justification Theory: Introduction to the Special Issue on “Ideology and System Justification Processes”, **Group Processes and Intergroup Relations**, 17, 4, pp. 413-419.
- VOGEL Tobias-Florian KUTZNER-Klaus FIEDLER-Peter FREYTAG (2013), How Majority Members Become Associated with Rare Attributes: Ecological Correlations in Stereotype Formation, **Social Cognition**, 31(4), pp. 427-442.
- VERKUYTEN Maykel (2005), **The Social Psychology of Ethnic Identity**, Hove: Taylor and Francis Group Psychology Press
- WORCHEL Stephen- Jonathan IUZZINI- Dawna COUTANT- Manuela IVALDI (2000), Identity: Relating Individual and Group Identities to Intergroup Behaviour, **Social Identity Processes Trends in Theory and Research içinde**, pp. 15 -32, London, Sage.
- YZERBYT Vincent- Andrea CARNAGHÌ(2008), Stereotype Change in the Social Context, Stereotype Dynamics: **Language-Based Approaches to the Formation, Maintenance, and Transformation of Stereotypes**, pp. 29-57, New York and Oxon: Lawrence Erlbaum Associates
- ZARATE Michael A.-James D. SANDERS-Azenett A. GARZA(2000), Neurological Disassociations of Social Perception Processes, **Social Cognition**, 18, pp. 223-251.

EKLER

Ek 1 – Demografik Bilgi Formu

BİLGİ FORMU

1. Yaşınız: _____

2. Eğitim durumunuz:

İlköğretim:

Lise: Üniversite:

Yüksek lisans ve üstü:

3. Annenizin eğitim durumu:

İlköğretim:

Lise: Üniversite:

Yüksek lisans ve üstü:

4. Babanızın eğitim durumu:

İlköğretim:

Lise: Üniversite:

Yüksek lisans ve üstü:

5. Ailenizin ortalama aylık geliri: (Lütfen tüm bireylerin katkılarını düşünerek yazınız)

_____ TL

6. Şu anda çalışıyor musunuz?

Evet

Hayır

Öğrenci

Cevabınız Evet ise lütfen mesleğinizi yazınız: _____

7. Kendinizi ne kadar dindar görüyorsunuz?

Hiç Dindar Değilim	Pek Dindar Değilim	Dindar Sayılıırım	Oldukça Dindar Sayılıırım	Çok Dindarım
1	2	3	4	5

8. Kendinizi aşağıdaki kategorilerden hangisinde tanımlıyorsunuz?

Başörtüsüz

Başörtülü

9. Kendinizi Türkiye’de bir azınlık grubu olarak görüyor musunuz?

Evet

Hayır

Ek 2 – Grupla Özdeşleşme Düzeyi Ölçeği

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ AÇIKLAMALAR DOĞRULTUSUNDA SORULARI YANITLAYINIZ.

Aşağıdaki soruları yanıtlarken lütfen kendinizi **BAŞÖRTÜLÜ KADIN** ya da **BAŞÖRTÜSÜZ KADIN** grubunun bir üyesi olarak düşününüz. Her maddeyle ilgili görüşünüzü o maddenin yanında yer alan sayılardan size uygun olanını işaretleyerek belirtiniz.

- 1) Düşünceme tamamen karşı
- 2) Düşünceme karşı
- 3) Ne uygun ne uygun değil
- 4) Düşünceme uygun
- 5) Düşünceme tamamen uygun

	Düşünceme tamamen karşı	Düşünceme karşı	Ne uygun ne uygun değil	Düşünceme uygun	Düşünceme tamamen uygun
Grupum benim için önemlidir.	0	1	2	3	4
Grupumla özdeşleşirim.	0	1	2	3	4
Kendimi grubuma yakın hissedirim.	0	1	2	3	4
Grupuma sahip olduğum için mutluyum.	0	1	2	3	4
Kendimi grubumun bir üyesi olarak görüyorum.	0	1	2	3	4
Grupum benimle aynı ilgilere sahiptir.	0	1	2	3	4
Yaşam değerlerim grubumun değerleri ile aynı doğrultudadır.	0	1	2	3	4
Kendimi grubuma benzer görüyorum.	0	1	2	3	4
Grupumla aynı sorunları paylaşıyorum.	0	1	2	3	4
Grupum beni olduğum gibi kabul eder.	0	1	2	3	4

Ek 3 – Toplumsal Cinsiyete Dayalı Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ AÇIKLAMALAR DOĞRULTUSUNDA SORULARI YANITLAYINIZ.

Lütfen aşağıda sıralanan her bir ifadeye ne derecede katıldığınızı o ifadenin yanında yer alan sayılardan size uygun olanını işaretleyerek belirtiniz.

	Hiç Katılmıyorum				Nötr				Tamamen Katılmıyorum
Genellikle kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiler adildir.	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Ailelerdeki iş bölümü genellikle olması gerektiği gibidir.	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Geleneksel kadın-erkek rollerinin tümüyle yeniden yapılandırılması gerekir.	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Türkiye, dünyada kadınların yaşayabileceği en iyi ülkelerdendir.	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Cinsiyet ve cinsiyete dayalı iş bölümüyle ilişkili politikalar toplumun gelişmesine yardımcı olur.	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Kadın veya erkek herkes adil fırsatlara, zenginliğe ve mutluluğa sahiptir.	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Toplumdaki cinsiyetçilik her yıl daha kötüye gidiyor.	0	1	2	3	4	5	6	7	8
Toplum, kadın ve erkeklerin hak ettiklerini genellikle elde ettikleri şekilde düzenlemiştir.	0	1	2	3	4	5	6	7	8

Ek 4 – Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

LÜTFEN ÖNCE AŞAĞIDAKİ AÇIKLAMALARI OKUYUNUZ:

Aşağıda sizin de katılabileceğiniz ya da karşı olabileceğiniz bir grup ifade verilmiştir. Lütfen her bir ifadeye katılıp katılmama düzeyinizi her cümlemin yanında verilen 0'dan 6'ya kadar olan rakamlardan birini işaretleyerek gösteriniz. Lütfen hiçbirini atlamadan, tüm ifadeler üzerinde görüşünüzü belirtiniz. Görüşünüzü, her ifadenin karşısında yer alan şu ölçeğin iki ucu arasında sizce en uygun olan bir rakamı işaretleyerek belirtiniz.

(Lütfen yanıtlarınızı tüm rakamları mümkün olduğunca kullanarak iyice ayırıştırınız; hep aynı rakamları kullanarak yanıt vermekten kaçınınız)

ÇOK YANLIŞ (HİÇ KATILMIYORUM)	0	1	2	3	4	5	6	ÇOK DOĞRU (KESİNLİKLE KATILIYORUM)
--------------------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---

	ÇOK YANLIŞ	◀	---	---	---	---	▶	ÇOK DOĞRU
Kim ne derse desin, bazı gruplar diğerlerinden daha değersizdir.	0	1	2	3	4	5	6	6
İstedığınızı elde etmek için bazen diğer gruplara karşı zor kullanmak gereklidir.	0	1	2	3	4	5	6	6
Bazı grupların hayatta diğerlerine göre daha fazla şansa sahip olmaları gayet doğaldır.	0	1	2	3	4	5	6	6
Hayatta ilerleyebilmek için bazen diğer grupları çiğneyip geçmek gereklidir.	0	1	2	3	4	5	6	6
Eğer belli gruplar konumlarına razı olsalardı, şimdi daha az sorunumuz olurdu.	0	1	2	3	4	5	6	6
Belirli grupların en üstte, diğer grupların ise en altta olması belki iyi bir şeydir.	0	1	2	3	4	5	6	6
Aşağı düzeydeki gruplar konumlarına razı olmalıdırlar.	0	1	2	3	4	5	6	6
Bazen diğer gruplar oldukları yerde tutulmalıdırlar.	0	1	2	3	4	5	6	6
Eğer bütün gruplar eşit olabilseydi iyi olurdu.	0	1	2	3	4	5	6	6
Grupların eşitliği idealimiz olmalıdır.	0	1	2	3	4	5	6	6
Tüm gruplara yaşamda eşit şans verilmelidir.	0	1	2	3	4	5	6	6
	ÇOK YANLIŞ	◀	---	---	---	---	▶	ÇOK DOĞRU
Farklı grupların koşullarını eşitlemek için elimizden geleni yapmalıyız.	0	1	2	3	4	5	6	6
Sosyal eşitlik artırılmalıdır.	0	1	2	3	4	5	6	6
Eğer insanlara eşitlik gözeterek davransaydık, şimdi daha az sorunumuz olurdu.	0	1	2	3	4	5	6	6
Gelirleri olabildiğince eşit hale getirmek için çaba göstermeliyiz.	0	1	2	3	4	5	6	6
Toplumda hiçbir grup baskın konumda olmamalıdır.	0	1	2	3	4	5	6	6

Ek 5 – Kimlik Ölçeği

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ AÇIKLAMALAR DOĞRULTUSUNDA SORULARI YANITLAYINIZ.

Lütfen aşağıda sıralanan her bir ifadeye ne derecede katıldığınızı o ifadenin yanında yer alan sayılardan size uygun olanını işaretleyerek belirtiniz.

	Benim kim olduğum için				
	Önemli değil	Nadiren önemli	Genellikle önemli	Çok önemli	Her zaman çok önemli
Sahip olduğum şeyler, eşyalarım	0	1	2	3	4
Değerlerim ve ahlaki standartlarım	0	1	2	3	4
Başkalarına göre popüler oluşum	0	1	2	3	4
Ailemin kuşaklarının (soyağacımın) bir üyesi olmak	0	1	2	3	4
Hayallerim ve düşlerim	0	1	2	3	4
Söylediğim ve yaptığım şeylere başkalarının gösterdiği davranış tarzları	0	1	2	3	4
Irkı ya da etnik özgeçmişim	0	1	2	3	4
Geleceğe yönelik kişisel amaçlarım ve beklentilerim	0	1	2	3	4
Fiziksel görünüşüm: boyum, kilom ve bedenimin şekli	0	1	2	3	4
Dinim	0	1	2	3	4
Heyecanlarım ve duygularım	0	1	2	3	4
Başkalarının benim hakkımda düşündükleri, ünüm	0	1	2	3	4
Yaşadığım ya da büyüdüğüm yerler	0	1	2	3	4
Düşüncelerim ve görüşlerim	0	1	2	3	4
Başkalarına göre çekiciliğim	0	1	2	3	4
Yaşım, yaş grubuma ait ya da kuşağımın bir üyesi oluşum	0	1	2	3	4
Korku ve kaygılarımla baş etme (uğraşma) tarzlarım	0	1	2	3	4
Bir erkek ya da kadın olarak cinsiyetim	0	1	2	3	4
Başkalarından farklı birisi olarak kendine özgü bir kişi olduğum duygusu	0	1	2	3	4
Alt, orta ya da üst ekonomik sınıflardan birine ait olan sınıfım	0	1	2	3	4
Yaşam görünüşte bir çok değişikliklere yol açsa da, özde aynı kalmaya devam edeceğim bilgisi	0	1	2	3	4

	Benim kim olduğum için				
	Önemli değil	Nadiren önemli	Genellikle önemli	Çok önemli	Her zaman çok önemli
Jestlerim, diğerleri üzerinde oluşturduğum izlenim ve tarzlarım	0	1	2	3	4
Topluma ait olma duygum	0	1	2	3	4
Kendilik bilgim, gerçekte ne tür bir kişi olduğuma ilişkin düşüncelerim	0	1	2	3	4
Başkalarıyla bir araya geldiğim zaman, sergilediğim davranış tarzı olan sosyal davranışım	0	1	2	3	4
Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygum	0	1	2	3	4
Faaliyetlerde iyi ve koordine olan fiziksel yetilerim	0	1	2	3	4
Kişisel olarak kendilik değerim	0	1	2	3	4
Kendim hakkında özel görüşüm	0	1	2	3	4
Bir spor takımıyla özdeşleşen bir spor fanatığı oluşum	0	1	2	3	4
Mesleki tercihlerim ve kariyer planlarım	0	1	2	3	4
Politik veya siyasi konulara olan ilgim	0	1	2	3	4
Öğretmenlerimden aldığım öneri ve kazandığım dereceler gibi akademik yetenek ve performanslarım	0	1	2	3	4
Bölgesel aksanım, telaffuzum ya da ikinci dil biliyor oluşum	0	1	2	3	4
Üniversitede öğrenci olarak rolüm	0	1	2	3	4
Heteroseksüel ya da homoseksüel olan cinsel yönelimim	0	1	2	3	4

Ek 6 Sosyal Kimlik Envanteri

(1. Form)

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ AÇIKLAMALAR DOĞRULTUSUNDA SORULARI YANITLAYINIZ.

1. Siz bir kadın olarak genel olarak kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Biz kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Biz kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

2. Siz bir kadın olarak genel olarak kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Genel olarak kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Genel olarak kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

3. Siz bir kadın olarak genel olarak erkekleri nasıl tarif edersiniz? Erkekleri “Genel olarak erkekler” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Genel olarak erkekler:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

4. Siz bir başörtülü kadın olarak başörtülü kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Biz Başörtülü Kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Biz başörtülü kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

5. Siz bir başörtülü kadın olarak genel olarak başörtülü kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Genel Olarak Başörtülü Kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Genel olarak başörtülü kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

6. Siz bir başörtülü kadın olarak genel olarak başörtüsüz kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Onlar Başörtüsüz Kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Onlar başörtüsüz kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

7. Siz bir kadın olarak ideal bir kadını nasıl tarif edersiniz? “İdeal kadın” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

İdeal kadın:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

Lütfen 1. Maddeye geri dönerek yazdığımız her özelliğin sizin için ne kadar değer taşıdığını aşağıda verilen ölçeği kullanarak puanlayınız. Aynı işlemi diğer maddeler için de yapınız. Puanlarınızı özellikleri yazdığımız kısmın sağ tarafındaki “**Değer**” başlıklı kutucuklara yazınız.

Çok Olumsuz	Olumsuz	Ne Olumlu Ne Olumsuz	Olumlu	Çok Olumlu
-2	-1	0	1	2

Lütfen 1. Maddeye tekrar dönerek yazdığımız her özelliğin sizin kişiliğinize ne derecede uygun olduğunu aşağıda verilen ölçeği kullanarak puanlayınız. Puanlarınızı özellikleri yazdığımız kısmın sağ tarafındaki “**Benzerlik düzeyi**” başlıklı kutucuklara yazınız.

Hiç uygun değil	Pek uygun değil	Karasızım	Biraz Uygun	Tamamen uygun
-2	-1	0	1	2

(2. Form)

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ AÇIKLAMALAR DOĞRULTUSUNDA SORULARI YANITLAYINIZ.

1. Siz bir kadın olarak genel olarak kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Biz kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Biz kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

2. Siz bir kadın olarak genel olarak kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Genel olarak kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Genel olarak kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

3. Siz bir kadın olarak genel olarak erkekleri nasıl tarif edersiniz? Erkekleri “Genel olarak erkekler” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Genel olarak erkekler:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

4. Siz bir başörtüsüz kadın olarak başörtüsüz kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Biz Başörtüsüz Kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Biz başörtüsüz kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

5. Siz bir başörtüsüz kadın olarak genel olarak başörtüsüz kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Genel Olarak Başörtüsüz Kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Genel olarak başörtüsüz kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

6. Siz bir başörtülü kadın olarak genel olarak başörtülü kadınları nasıl tarif edersiniz? Kadınları “Onlar Başörtülü Kadınlar” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

Onlar başörtülü kadınlar:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

7. Siz bir kadın olarak ideal bir kadını nasıl tarif edersiniz? “İdeal kadın” diye düşündüğünüzde aklınıza gelenleri (özellik, sıfat vb.) yazınız. Cevapları 1., 2. ve 3. rakamlarının yanındaki boşluklara yazınız.

İdeal kadın:		Değer	Benzerlik Düzeyi
1. ÖZELLİK			
2. ÖZELLİK			
3. ÖZELLİK			

Lütfen 1. Maddeye geri dönerek yazdığınız her özelliğin sizin için ne kadar değer taşıdığını aşağıda verilen ölçeği kullanarak puanlayınız. Aynı işlemi diğer maddeler için de yapınız. Puanlarınızı özellikleri yazdığınız kısmın sağ tarafındaki “**Değer**” başlıklı kutucuklara yazınız.

Çok Olumsuz	Olumsuz	Ne Olumlu Ne Olumsuz	Olumlu	Çok Olumlu
-2	-1	0	1	2

Lütfen 1. Maddeye tekrar dönerek yazdığımız her özelliğin sizin kişiliğinize ne derecede uygun olduğunu aşağıda verilen ölçeği kullanarak puanlayınız. Puanlarınızı özellikleri yazdığınız kısmın sağ tarafındaki “**Benzerlik düzeyi**” başlıklı kutucuklara yazınız.

Hiç uygun değil	Pek uygun değil	Karasızım	Biraz Uygun	Tamamen uygun
-2	-1	0	1	2

Ek 7 – Örtük Çağrışım Testi Yönergeleri

ÖRTÜK ÇAĞRIŞIM TESTİ

Araştırma kapsamında hazırlanacak olan Örtük Çağrışım Testi'nde isimler ve kelimeler olmak üzere iki farklı uyaran grubu yer alacaktır.

İsimler:

Örtük Çağrışım Testi'nde 1998 yılında Greenwald, McGhee ve Schwartz tarafından gerçekleştirilen orijinal çalışmaya benzer şekilde isimler kullanılmıştır. Birinci çalışmada kadın erkek isimleri ikinci çalışmada ise başörtülü ya da başörtüsüz olan kadın grubunu çağrıştıran isimler kullanılacaktır. Birinci ÖÇT'de kullanılacak isimler Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Türkiye'de en fazla kullanılan kadın ve erkek isimleri arasından seçilmiştir.

Kadın İsimleri:

1. Fatma
2. Ayşe
3. Emine
4. Hatice
5. Zeynep
6. Elif

Erkek İsimleri:

1. Mehmet
2. Mustafa
3. Ahmet
4. Hüseyin
5. Hasan
6. Ali

İkinci ÖÇT'de başörtülü ve başörtüsüz kadın gruplarını çağrıştıran isimler ise Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülen 30 kişilik bir pilot çalışma ile belirlenmiştir. Bu pilot çalışma neticesinde aşağıda yer alan isimler kullanılmıştır.

Başörtülü Kadın Grubunu Çağrıştıran İsimler:

1. Medine
2. Ümmügülsüm
3. Rumeysa
4. Hayrünnisa
5. Mümine
6. Hafsa

Başörtüsüz Kadın Grubunu Çağrıştıran İsimler:

1. Öykü
2. Eylül
3. Melis
4. Nil
5. Derin
6. Ece

Kelimeler

Araştırma kapsamında kullanılacak kelimeler Greenwald, McGhee ve Banaji (1998) tarafından önerilen olumlu ve olumsuz anlamı olan kelimeler arasından seçilmiştir. Bu kelimeler “iyi” ve “kötü” olarak sınıflandırılmıştır.

İyi:

1. Neşe
2. Sevgi
3. Huzur
4. Harika
5. Keyif
6. Muhteşem
7. Kahkaha
8. Mutlu

Kötü:

1. İstirap
2. Berbat
3. Korkunç
4. Çirkin
5. Fena
6. Rezil
7. Başarısızlık
8. Acı

Yönergeler

Örtük Çağrışım Testi 7 bölümden oluşmaktadır ve her bölümde aşağıda verilen yönergeler kullanılacaktır.

1. Bölüm:

(Bu bölümde ekranın üst sol kısmında “Başörtülü” üst sağ kısmında “Başörtüsüz” kategorileri yer almaktadır.)

Test yönergesi

İşaret ya da orta parmaklarınızı klavyedeki E ve İ tuşlarının üzerine koyunuz. Yukarıdaki kategorileri temsil eden isimler teker teker ve sırayla ekranın orta kısmında görülecektir. Soldaki kategoriyi temsil eden bir isim görüldüğünde lütfen E tuşuna basınız; sağdaki kategoriyi temsil eden bir isim görüldüğünde lütfen İ tuşuna basınız. İsimler yalnızca bir kategoriye aittir. Eğer bir hata yaparsanız, ekranda bir X belirecektir. Hatayı diğer tuşa basarak düzeltiniz.

Bu zaman performansına dayalı bir görevdir. MÜMKÜN OLDUĞUNCA HIZLI CEVAPLANDIRIN ve hata yapmamaya çalışın. Testi çok yavaş cevaplamak ya da çok fazla hata yapmak sonuçların yorumlanamamasına neden olacaktır. Bu testi tamamlamak ortalama 5 dakika sürmektedir.

Başlamak için lütfen boşluk tuşuna basınız.

(Katılımcı boşluk tuşuna bastıktan sonra başörtülü / başörtüsüz kadın isimleri ekranda teker teker belirecektir ve katılımcı bu isimleri E ve İ tuşlarına basarak kategorilendirecektir.)

2. Bölüm:

(Bu bölümde ekranın sağ üst köşesinde “İyi”, sol üst köşesinde “Kötü” kategorileri yer almaktadır.)

Test yönergesi

Yukarıda görebileceğiniz gibi kategoriler ve buna bağlı olarak kategorilerin altında yer alan maddeler de değişmiştir. Kurallar ise aynıdır.

Soldaki kategoriyi temsil eden bir sıfat görüldüğünde lütfen E tuşuna basınız; sağdaki kategoriyi temsil eden bir sıfat görüldüğünde lütfen İ tuşuna basınız. İsimler yalnızca bir kategoriye aittir. MÜMKÜN OLDUĞUNCA HIZLI CEVAPLANDIRIN.

Başlamak için lütfen boşluk tuşuna basınız.

(Katılımcı boşluk tuşuna bastıktan sonra iyi / kötü sıfatlar ekranda teker teker belirecektir ve katılımcı bu isimleri E ve İ tuşlarına basarak sınıflandıracaktır.)

3. Bölüm:

(Bu bölümde ekranın sağ üst köşesinde “Başörtülü” ve “İyi” kategorileri, sol üst köşesinde ise “Başörtüsüz” ve “Kötü” kategorileri yer almaktadır. Başörtüsüz ve başörtülü kategorileri yeşil renk ile; iyi kötü kategorileri beyaz renk ile yazılacaktır.)

Test yönergesi

Yukarıda daha önce ayrı olarak gördüğünüz 4 kategorinin tamamı birlikte görülmektedir. Unutmayın, her bir madde yalnızca bir kategoriye aittir. Örneğin, “Başörtüsüz” ve “İyi” kategorileri ekranın aynı tarafında yer alıyorsa, başörtüsüz birine ait isim “iyi” kategorisinde değil, “başörtüsüz” kategorisinde yer alacaktır.

Yeşil ve beyaz olarak yazılmış başlıklar ile ekranda gördüğünüz maddeler uygun kategoriye belirlemede size yardımcı olacaktır. E ve İ tuşlarını maddeleri yukarıda görülen 4 kategori altında sınıflandırmak için kullanınız ve hataları diğer tuşa basarak düzeltiniz.

Başlamak için lütfen boşluk tuşuna basınız.

(Bu kısımda daha önceki kısımlarda görülen isimler ve sıfatlar teker teker karışık olarak ekranın ortasında yer alır ve katılımcıdan her bir maddeyi E ve İ tuşlarına basarak uygun kategoriye yerleştirmesi beklenir.)

4. Bölüm:

(Bu bölüm bir önceki bölümle tamamen aynıdır. Bir önceki bölüm katılımcıların görevi anlamaları için alıştırmaya imkan tanımaktadır. Alıştırma yaparak test görevine hakim olan katılımcıların bu bölümden alacakları puanlar değerlendirmeye tabi tutulacaktır.)

Test yönergesi

Yukarıda 4 kategori aynı şekilde görülmektedir. Unutmayın testi mümkün olduğunca hızlı ve az hata yaparak tamamlamaya çalışın.

Yeşil ve beyaz olarak yazılmış başlıklar ile ekranda gördüğünüz maddeler uygun kategoriye belirlemede size yardımcı olacaktır. E ve İ tuşlarını maddeleri yukarıda görülen 4 kategori altında sınıflandırmak için kullanınız ve hataları diğer tuşa basarak düzeltiniz.

Başlamak için lütfen boşluk tuşuna basınız.

5. Bölüm:

(Bu bölüm 1. bölümde yer alan kategorilerin yerlerinin değiştirilmesi ile oluşturulur. Ekranın üst sol kısmında “Başörtüsüz” üst sağ kısmında “Başörtülü” kategorileri yer almaktadır.)

Test yönergesi

Yukarıda yalnızca iki kategori yer almaktadır ve bunların yerleri değiştirilmiştir. Daha önce sağda yer alan kategori şimdi solda, önceden solda bulunan kategori şimdi sağda yer almaktadır. Bu yeni düzen üzerinde alıştırmaya yapınız.

E ve İ tuşlarını maddeleri sağ ve solda yer alan kategorilere sınıflandırmak için kullanın ve yaptığınız hataları diğer tuşu kullanarak düzeltiniz.

Başlamak için lütfen boşluk tuşuna basınız.

6. Bölüm:

(Bu bölüm 3. bölümle benzer şekilde hazırlanmıştır. Yalnızca “Başörtülü” ve “Başörtüsüz” kategorilerinin yerleri değiştirilmiştir.)

Yukarıda 4 kategori yeni bir düzen ile yer almaktadır. Unutmayın, her bir madde yalnızca bir kategoriye aittir.

Yeşil ve beyaz olarak yazılmış başlıklar ile ekranda gördüğünüz maddeler uygun kategoriye belirlemede size yardımcı olacaktır. E ve İ tuşlarını maddeleri yukarıda görülen 4 kategori altında sınıflandırmak için kullanınız ve hataları diğer tuşa basarak düzeltiniz.

Başlamak için lütfen boşluk tuşuna basınız.

7. Bölüm:

(Bu bölüm bir önceki bölümle tamamen aynıdır. Bir önceki bölüm katılımcıların görevi anlamaları için alıştırmaya imkan tanımaktadır. Alıştırma yaparak test görevine hakim olan katılımcıların bu bölümden alacakları puanlar değerlendirmeye tabi tutulacaktır.)

Test yönergesi

Yukarıda 4 kategori aynı şekilde görülmektedir. Unutmayın testi mümkün olduğunca hızlı ve az hata yaparak tamamlamaya çalışın.

Yeşil ve beyaz olarak yazılmış başlıklar ile ekranda gördüğünüz maddeler uygun kategoriye belirlemede size yardımcı olacaktır. E ve İ tuşlarını maddeleri yukarıda görülen 4 kategori altında sınıflandırmak için kullanınız ve hataları diğer tuşa basarak düzeltiniz.

Lütfen başlamak için BOŞLUK tuşuna basınız

EK 8 Pilot Çalışma Veri Toplama Aracı

Aşağıdaki isimlere sahip kadınların başörtülü ya da başörtüsüz olma olasılıklarını, her ismin altında verilen sayılardan sizce uygun olanı daire içine alarak değerlendiriniz.

RABİA						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

MELİS						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

MEDİNE						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

SÜMEYYE						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

NİSANUR						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

IŞIL						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

NİL						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

BURCU						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

DAMLA						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

HAYRÜNNİSA						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

ÖYKÜ						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

EYLÜL						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

RAVZA						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

YAĞMUR						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

RUMEYSA						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

ÜMMÜGÜLSÜM						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

KEVSER						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

DERİN						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

MELTEM						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

MÜMİNE						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

HAFSA						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

BÜŞRA						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

İPEK						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

ECE						
Başörtülü						Başörtüsüz
1	2	3	4	5	6	7

Ek 9 Pilot Çalışma Gönüllü Onam Formu

GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

“Kadınlara yönelik kalıp yargıların psikolojik analizi” başlıklı bu çalışma Prof. Dr. Ersin KUŞDİL tarafından yürütülen Araş. Gör. Yasemin CAMCI’nın tez çalışmasıdır. Araştırmanın amacı kadınlara yönelik toplumda görülen olumsuz kalıp yargıların kadınlar üzerindeki etkilerini sosyal psikolojide kullanılan teori ve kavramlar vasıtasıyla araştırmak ve anlamaya çalışmaktır.

Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Dilerseniz çalışmaya katılmama ya da çalışmayı istediğiniz noktada bırakma hakkına sahipsiniz. Katılımcıların cevapları tamamen gizli tutulacaktır ve anketlerden elde edilen bilgiler yalnızca bilimsel amaçlı kullanılacaktır. Araştırmayı kabul ettiğiniz beyanınızdan elde edilen kimlik bilgileri gizli tutulacaktır.

Yukarıdaki metni okudum ve Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü tarafından yürütülen bu çalışmanın amacını, üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. Çalışma hakkında soru sorma, tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım zaman herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu çalışmaya kendi rızamla, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın gönüllü olarak katılmayı ve verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayınlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

Tarih:

Adı – Soyadı:

İmza:

Ek 10 Ana Çalışma Gönüllü Onam Formu

GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ.

“Kadınlara Yönelik Tutumların Analizi” başlıklı bu çalışma bir anket çalışmasıdır. Araştırmaya katılma kararını vermede size yardımcı olacak araştırma hakkındaki bilgiler aşağıda yer almaktadır. Lütfen aşağıda yer alan bilgileri dikkatlice okuyunuz ve daha fazla bilgi almak istediğiniz konularda araştırmacıyla iletişime geçiniz.

Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Dilerseniz çalışmaya katılmama ya da çalışmayı istediğiniz noktada bırakma hakkına sahipsiniz. Katılımcıların cevapları tamamen gizli tutulacaktır ve anketlerden elde edilen bilgiler yalnızca bilimsel amaçlı kullanılacaktır. Araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz beyanınızdan elde edilen kimlik bilgileri gizli tutulacaktır.

Araştırma Sorumluları
Araş. Gör. Yasemin CAMCI

Danışman:
Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL

Araştırmanın Amacı:

Araştırmanın amacı kadınlara yönelik toplumda görülen olumsuz kalıp yargıların kadınlar üzerindeki etkilerini sosyal psikolojide kullanılan teori ve kavramlar vasıtasıyla araştırmak ve anlamaya çalışmaktır.

İzlenecek Olan Yöntem ve Yapılacak İşlemler:

Bu çalışma, Araş. Gör. Yasemin CAMCI'nın Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL danışmanlığında yürütülen tez çalışması kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Çalışma kapsamında genel bilgilerin yer aldığı bir adet bilgi formu, 3 adet anket formu ve 1 adet bilgisayar uygulaması yer almaktadır. Bilgisayar uygulaması Inquisit 4 Lab adlı bilgisayar programı kullanılarak gerçekleştirilecektir. Bu uygulamada katılımcının bilgisayar ekranından kendisine verilen uyarılara klavye üzerinde belirli tuşlara basarak tepki vermesi gerekmektedir.

Veri toplama araçları bireysel olarak doldurulmalıdır. Çalışmada yer alan bilgisayar uygulamasının dış etkenler (ses, ışık vs.) tarafından etkilenmeden doldurulması için veriler bir görüşme odasında toplanacaktır.

Anketlerde yer alan sorular sizin düşüncelerinizi öğrenmek amacıyla hazırlanmıştır ve soruların doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Bu nedenle lütfen soruları kendi düşüncelerinizi yansıtacak ve tüm maddeleri kapsayacak şekilde doldurunuz.

Çalışmada yer alan anketlerin doldurulması için ortalama 25 dakika, bilgisayar uygulaması için ise ortalama 10 dakika gerekmektedir.

Yukarıdaki metni okudum ve bu çalışmanın amacını, üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. Çalışma hakkında soru sorma, tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım zaman herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu çalışmaya kendi rızamla, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın gönüllü olarak katılmayı ve verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayınlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

Tarih:

Adı – Soyadı:

İmza:

EK 11 Katılım Sonrası Bilgi Formu

KATILIM SONRASI BİLGİ FORMU

Bu çalışma önceden de belirtildiği gibi Araş. Gör. Yasemin CAMCI'nın Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL danışmanlığında yürütülen tez çalışması kapsamında gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı belirli sosyal grupların üyelerine ait olduğu düşünülen özellikleri yansıtan stereotiplerin içselleştirilmesi sürecini kapsamaktadır. Çalışmada temel olarak kadınların başörtülü ya da başörtüsüz olma durumları ile bu kişilerin kendi sosyal gruplarına ve diğer gruba bakışlarıyla arasındaki ilişki incelenmektedir.

Çalışma kapsamında başörtülü ve başörtüsüz kadınların birbirlerine yönelik tutumları değişik araçlar kullanılarak ölçülmektedir. Uygulanan anketlerin katılımcılara verilme sırasının sonuçlar üzerinde etkili olabileceği düşünüldüğünden katılımcılara uygulamalar farklı şekillerde verilmektedir. Çalışma kapsamında yer alan bilgisayar uygulamasından elde edilen veriler kişinin kendisinin de farkında olmadığı, otomatik tutumları örtük bir biçimde ölçmektedir.

Bu çalışmadan elde edilecek veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacaktır ve çalışmaya katılan kişilerin kimliği tamamen gizli tutulacaktır. Çalışmadan elde edilecek verilerin Ağustos 2015 sonunda analiz edilmesi beklenmektedir. Çalışmanın sonuçlarını öğrenmek ve bu çalışma hakkında daha fazla bilgi edinmek için araştırma sorumluları ile iletişime geçebilirsiniz.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

Yukarıda araştırma hakkında verilen bilgileri okudum ve anladım. Bu bilgileri göz önünde bulundurarak araştırmacıların testlere verdiğim yanıtları bilimsel amaçlarla kullanmalarını kabul ederim.

İsim:

Tarih:

İmza:

Araştırmacı:

Araş. Gör. Yasemin CAMCI

Adres: Uludağ Üniversitesi Görükle Kampüsü Sosyal Bilimler Binası Oda No: E100 Nilüfer / BURSA

E-Posta: ycamci@uludag.edu.tr

Danışman:

Prof. Dr. M.Ersin KUŞDİL

Adres: Uludağ Üniversitesi Görükle Kampüsü Sosyal Bilimler Binası Oda No: E034 Nilüfer / BURSA

E-Posta: mekusdil@uludag.edu.tr

EK 12 Özgeçmiş

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Yasemin	CAMCI	
Doğum Yeri ve Yılı	İSTANBUL	1984	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce	İyi	
ve Düzeyi			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	1999	2002	Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2004	2008	Yakın Doğu Üniversitesi Psikoloji Bölümü
Yüksek Lisans	2013	2015	Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2008	2013	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
2.	2013	2014	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
3.	2014	Halen	Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	Türk Psikologlar Derneği		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	“RING” - TransferRING Supports for Caregivers - LLP-LDV-TOI-09-IT-0446 – Avrupa Birliği Leonardo Da Vinci Hayat Boyu Öğrenme Programı		
Yayımlar:	<p>Camcı, Y. (2012). Demansa Psikolojik Yaklaşım. I.B. Kulaksızoğlu, N. Yücel, R. Ekşioğlu, H. Akyüz (Eds.), Yaşlıya Psikolojik Destek Kitabı – Huzurevi ve Bakımevi Çalışanları İçin Rehber içinde (ss. 161-175). İstanbul: IBB Basımevi</p> <p>Camcı, Y. (2012). Kurumsal Bakımda Uygulanan Psikolojik Tedavi Yöntemleri: Uğraş Terapisi. I.B. Kulaksızoğlu, N. Yücel, R. Ekşioğlu, H. Akyüz (Eds.), Yaşlıya Psikolojik Destek Kitabı – Huzurevi ve Bakımevi Çalışanları İçin Rehber içinde (ss. 229-236). İstanbul: IBB Basımevi</p> <p>Camcı, Y. (2012). Kurumsal Bakımda Uygulanan Psikolojik Tedavi Yöntemleri: Demans Hastalarında Kullanılan Terapi Yöntemleri. I.B. Kulaksızoğlu, N. Yücel, R. Ekşioğlu, H. Akyüz (Eds.), Yaşlıya Psikolojik Destek Kitabı – Huzurevi ve Bakımevi Çalışanları İçin Rehber içinde (pp. 243-257). İstanbul: IBB Basımevi</p> <p>Camcı, Y. Ekşioğlu, Y. Karabulut, T. Yücel, N. Karagöz, M. (2010). Relationship Between Daily Life Activities and Mini Mental Scores of Dementia Patients. Akademik Geriatri, 2010 (2), 50-53.</p> <p>Camcı, Y. (2009). Psikomotor Aktiviteler. Yücel, N. (Ed.), Demanslı Yıllara Değer Katan Aktiviteler içinde (pp. 47-77). İstanbul: IBB Basımevi.</p> <p>Kulaksızoğlu, I.B. Yücel, N. Camcı, Y. Ekşioğlu, Y. Karabulut T.(2009). . In Yücel, N. (Ed.), Demanslı Yıllara Değer Katan Aktiviteler içinde (pp. 325-336). İstanbul: IBB Basımevi.</p>		
E-mail:	ycamci@uludag.edu.tr		
Tarih			
İmza			
Adı Soyadı			

Ek 13 Etik Kurul Onay Belgesi

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

ETİK ONAY BELGESİ

Üniversitemiz Araştırma Görevlilerinden Yasemin CAMCI'nın sunduğu “**Stereotiplerin İçselleştirilmesinde Kimliğin Rolü**” adlı proje teklifi dosyası incelenmiş ve projenin içeriğinde etik olarak bir sorun olmadığına, ön koşulsuz olarak oybirliği ile karar verilmiştir. 02.03.2015

Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ
Başkan

Prof. Dr. Cengiz ALACACI
Üye

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ
Üye

Prof. Dr. Refik KORKUSUZ
Üye(Katılmadı)

Prof. Dr. M. Lütfullah KARAMAN
Üye

İrtibat Adresi:
Ünalan Mah. Ünalan Cad. Kuzey Kampüs Üsküdar/İSTANBUL
Telefon : (0216) 280 26 13 Faks: (0216) 280 23 43

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Yasemin CAMCI
Tez Adı	Başörtülü ve Başörtüsüz Öğrencilerde Dış Grup Tarafgirliği Fenomeni: Açık ve Örtük Tutumların Gruplar Arası İlişkiler Kuramları Üzerinden İncelenmesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Psikoloji
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. M. Ersin KUŞDİL
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 04.09.2015

İmza :